

**SELÇUKLULAR ZAMANINDA
MARAŞ**

DOÇ. DR. İLYAS GÖKHAN

2013

SELÇUKLULAR ZAMANINDA MARAŞ

Hazırlayan:

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Birinci Basım:

2013.10.23

Ön Kapak Fotoğrafi:

Kutalmışoğlu Süleyman Şah

Arka Kapak Fotoğrafi:

Eshab-ı Kehf Afşin/ Sertaç AKKUŞ

Grafik-Tasarım:

Gökhan GÖNEN

Kapak Tasarım:

Eyüp Yusuf ERCAN

ISBN:

978-605-85898-8-9

Baskı:

Halim Ofset Matbaacılık

Sanayi İnşaat Ticaret ve Pazarlama Ltd. Şti.

Hayrullah Mah. 12 Şubat Stadyumu Altı

Merkez/Kahramanmaraş

İletişim Adresi:

Kahramanmaraş Belediyesi

Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Tel. (0344) 228 46 00

Belgegeçer: (0344) 228 46 99

e-posta: basinyayin@kahramanmaras.bel.tr

‘‘Selçuklular Zamanında Maraş’’ adlı bu eser
Kahramanmaraş Belediyesi’nin bir kültür hizmetidir

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	3
KISALTMALAR	6
TAKDİM	7
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	12
I. BÖLÜM	18
MARAŞ'IN TÜRKLER TARAFINDAN FETHİ	18
1. TÜRKLERİN MARAŞ'I FETHİ	18
1.1.ÇAVULDUR BEY (1071–1072)	18
1.2. EMİR BULDACI (1085–1097)	20
2.HAÇLILARIN MARAŞ'I İŞGALİ	28
3.MARAŞ ÜZERİNDE DEVLETLER ARASINDA MÜCADELELER	35
4. II. KILIÇ ARSLAN İLE YAĞIBASAN ARASINDA ELBİSTAN ÜZERİNDE MÜCADELE	39
II. BÖLÜM	42
SELÇUKLU UÇ BEYLİĞİ	42
1. MARAŞ UÇ BEYLİĞİ'NİN KURULMASI	42
2.MARAŞ UÇ BEYLERİ	50
HÜSAMEDDİN HASAN BEY	50
MELİK İBRAHİM	52
NUSRETÜDDİN HASAN BEY	54
3. I.GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN ELBİSTAN'A GİDİŞİ (1196)	57

I.GIYASEDDİN KEYHÜSREV ZAMANI (1205-1211).....	59
4. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİ.....	63
ÇİNÇİN KALESİ’NİN FETHİ.....	67
HAÇİN KALESİ’NİN FETHİ.....	69
GEBEN KALESİ’NİN KUŞATILMASI	70
YANMIŞLAR MESCİDİ (MESCİD-i SÛHTEGÂN).....	80
5. İALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ.....	81
SELÇUKLULAR İLE EYYUBÎLER ARASINDA DERBENDLER	
YILI SAVAŞI.....	84
DERBENDLER YILI SAVAŞI.....	84
SAVAŞIN CEREBAN ETMESİ	90
MARAŞ VALİSİ NUSRETÜDDİN HASAN BEY’İN	
ÖLDÜRÜLMESİ	96
6. NUSRETÜDDİN HASAN BEY’İN OĞULLARI DÖNEMİ	97
MUZAFFERÜDDİN BEY (1234-1241)	97
<i>Baba İshak Ayaklanması</i>	99
6.2. İMADEDDİN BEY (1241-1258)	106
6.2.1. <i>Ağaçeri Ayaklanması</i>	107
7. SELÇUKLULARIN ELBİSTAN VALİLERİ	118
7.1. EMİR BULDACI (1085-1197).....	117
II. KILIÇ ARSLAN.....	119
MUGİSEDDİN TUĞRULŞAH (1165-1202)	119
EMİR HÜSAMEDDİN YUSUF (1237-1243).....	120
EMİR İLYAS	120
MÜBAREZEDDİN ÇAVLI.....	120
EMİR KAMAREDDİN KAMYAR.....	121
EMİR ALAMEDDİN	122
EMİR FELEKEDDİN HALİL.....	122
EMİR SEYFEDDİN EBU BEKİR CANDAR.....	122
III. BÖLÜM.....	123

1258-1337 YILLARINDA MARAŞ.....	123
1. ELBİSTAN SAVAŞI (HUNİ).....	128
2.MOĞOLLARIN ELBİSTAN YENİLGİSİNİN İNTİKAMINI ALMALARI.....	136
3.ELBİSTAN'IN BİR MOĞOL ASKERİ ÜSSÜ OLMASI..	144
IV. BÖLÜM.....	145
KÜLTÜR VE MEDENİYET	145
1. SELÇUKLULAR ZAMANINDAN KALAN YAPILAR....	145
KÜLLİYELER	146
<i>Ashabü'l-Kehf Külliyesi (Mescit, Hangah- Han).....</i>	<i>146</i>
2.MARAŞ'TA BULUNAN SELÇUKLU ESERLERİ	153
KALELER	153
CAMİLER	156
HANLAR.....	156
HAMAMLAR.....	159
HASTANELER.....	159
SARAYLAR.....	160
SILAHHANE.....	161
3.BÖLGEDEN GEÇEN KERVAN YOLLARI.....	161
4.İÇTİMAİ HAYAT	163
SONUÇ	167
KAYNAKLAR	170
DİZİN.....	179

KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

C : Cilt

çev.: Çeviren

Hazr.: Hazırlayan

Neşr.: Neşreden

s : Sayfa

S : Sayı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay.: Yayınlayan

TAKDİM

Türkiye'nin incisi Akdeniz'in yıldızı Kahramanmaraş gün geçtikçe gelişen kültürü, medeniyeti, ticaret ve sanayisiyle olması gereken yere hızla ilerlemektedir. Medeniyet ve kültür merkezi olan şehrimiz Türkiye'de dikkat çeken bir konuma ulaşmıştır. Tarihi, coğrafyası ve kültürü ile önemli bir yere sahip olan Kahramanmaraş birçok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden günümüze pek çok kültür ve medeniyet kalıntısı intikal etmiştir.

Kahramanmaraş; arkasında Ahır Dağı, önünde Maraş Ovası, sağ ve sol taraflarında Ceyhan Irmağı, Aksu ve Erkenez çaylarıyla eşsiz bir coğrafyaya sahiptir. Ahır Dağı'nın yamaçlarında bağcılık kültürü halen yaşanmaktadır. Bu dağın eteklerinden çıkan kaynak suları şehrin hayat damarlarıdır. Kahramanmaraş bitki örtüsü ve ormanları ile yemyeşil bir doğaya sahiptir. İlin coğrafi sınırlarında Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri bulunur. Bundan dolayı şehirde aynı anda birkaç iklimi birden yaşamak mümkündür.

Kahramanmaraş bakır, alüminyum, altın ve çelik gibi madenlerden eşya yapımı, Maraş işi, sim sırma, nakış gibi çeyizlikleri, giyim-kuşam ve yemek kültürü ile tanınan; oymacılık, semercilik, keçecilik, köşkerlik gibi unutulmaya yüz tutan meslekleri yaşatan bir şehirdir.

Asırlar boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kahramanmaraş'ın İslam kültürü ile tanışması

Hız. Ömer (R.A.) zamanına denk gelir. Bizanslıların hâkimiyetinde olan şehir 637 tarihinde Halid b. Velid, Malik b.el-Eşter, Miktad b. Esved ve Hız. Okkaş gibi sahabeler tarafından fethedilmiştir. Bu sahabelerden ikisinin makamı da burada bulunmakta olup, bu yerler şehrin en kutsal mekânlarındandır. Kahramanmaraş Müslümanların ilk fethinden 960'lara kadar İslam egemenliğinde kalmıştır. Bu tarihten 1086'ya kadar yüzyıldan fazla süren Bizans hâkimiyeti Selçuklu Türklerinin Kahramanmaraş'ı fethiyle sona ermiştir.

Selçuklular Maraş'a Türk ve İslam kimliğini kazandırmışlardır. Selçuklulardan sonra Kahramanmaraş'ta Dulkadir Beyliği kurulmuştur. Şehrin her tarafını süsleyen tarihi eserlerin çoğu bu beylikten kalmıştır. Ardından Osmanlılar tarafından fethedilen şehir büyük bir eyalet haline getirilmiştir. Osmanlı döneminde hatırı sayılır bir eyalet merkezi olan Kahramanmaraş'a Malatya, Adıyaman ve Gaziantep illeri ile Kayseri'nin Sarız, Pınarbaşı, Tomarza; Adana'nın Kadirli, Haruniye (Düziçi) ve Hatay'ın Hassa ve İslâhiye kazaları bağlıydı.

“Selçuklular Zamanında Maraş” isimli bu eseri hazırlayarak şehrimiz tarihinin Selçuklular kısmını teferruatıyla ortaya koyan değerli hemşerimiz Doç.Dr. İlyas GÖKHAN'a ve eserin basılmasında emeği geçen belediyemiz mensuplarına en derin duygularıyla teşekkür ederim.

Mustafa POYRAZ

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Türklerin Anadolu'daki hâkimiyeti Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar olarak üç safhaya ayrılmaktadır. Dördüncü safhası ise içinde yaşadığımız Cumhuriyet dönemidir. Selçuklular zamanında Maraş ve Elbistan adını verdiğimiz bu eserimizde söz konusu şehirlerin Selçuklu hâkimiyetine girişinden Dulkadirliler zamanına kadar olan kısmı incelenecektir. Selçuklu Türkleri 1085-1086'da Maraş ve Elbistan'ı fethederek bölgedeki hâkimiyetlerine başlamışlardır. Selçuklular bugünkü Kahramanmaraş ilinin güneyini oluşturan Maraş ve kuzeyini oluşturan Elbistan bölgesini erken zamanlarda fethederek Türkleştirmişlerdir.

Selçuklular zamanında Maraş ve Elbistan bölgesi önemli olaylara tanıklık etmiştir. Bu dönemde Maraş Haçlı işgaline uğramıştır. 1097-1149 yılları arasında Haçlılar elli yıl Maraş'ı idare edip burada bir senyörlük kurmuşlardır. Bu süre içinde Elbistan ve Göksun da Haçlı işgaline uğramıştır. Ancak bu şehirlerdeki Haçlı işgali kısa sürmüştür. Haçlılar döneminde Maraş'a Selçuklular ve Danişmendliler saldırılarda bulunmuşlardır. Ayrıca bu dönemde Kilikya Ermenileri de Maraş'a saldırılar yapmışlardır. 1149'da Maraş'ı yeniden fetheden I. Mesud burada Türk idaresini kurdu. Yine Elbistan'da alınarak buranın valiliğine I. Mesud'un oğlu II. Kılıç Arslan getirildi. II. Kılıç Arslan'ın sultanlığı zamanında Maraş'ta Kilikya Ermenilerine ve Antakya Haçlılarına

karşı bir Uç beyliği kuruldu. Miryekafalon savaşı sonrasında kurulan Maraş Uç Beyliği 70 yıldan fazla hâkimiyet sürmüş ve 1258’de şehrin Ermeniler tarafından işgaline kadar devam etmiştir. Bu dönem içinde Baba İshak isyanı, Ağaçeri ayaklanması ve 1277 Huni savaşı gibi önemli olaylar cereyan etmiştir. 1258’e kadar Ermenilerin işgalinde kalan Maraş bu tarihte Memluk Türkleri tarafından fethedilmiştir. Elbistan ise 1308’e kadar Selçuklu idaresi altında kalmıştır. Bu tarihten sonra Anadolu’yu idare eden Moğolların valileri tarafından yönetilmiştir. 1337’de Elbistan Eratnalıların elindeydi. Bu tarihte Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı şehir taraklı Halil adlı bir Türkmen beyi tarafından yönetiliyordu. Bu emire karşı çıkan Dulkadiroğlu Karaca Bey, Memlûklara bağlı Dulkadir Beyliğini kuracaktır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde Türklerin Maraş Bölgesini fethetmelerinden Maraş Uç Beyliği’nin kurulduğu tarihe kadar olan dönem (1086-1176), ikinci bölümde Maraş Uç Beyliği dönemi (1186-1258), üçüncü bölümde 1258’den-1337’ye kadar olan dönem incelenecektir. Dördüncü bölümde ise Selçuklular Döneminde Maraş ve Elbistan’ın sosyal ve Kültürel durumu üzerinde durulacaktır.

Kahramanmaraş’ın Kültürüne yaptığı hizmetlerden ve bu çalışmamızın basılmasındaki yardımlarından dolayı Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Mustafa POYRAZ’a,

Belediye Başkan Yardımcısı Sayın Cevdet KABAKÇI'ya ve Belediye Basın Yayın Müdürü Mustafa SEMERCİ'ye teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca katkılarından dolayı belediye personellerinden Grafiker Gökhan GÖNEN'e, KSÜ Öğretim Elemanlarından Kemalettin KOÇ'a ve Edebiyat öğretmeni Kezban GÖKHAN'a teşekkür ederim.

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

GİRİŞ

Maraş da dâhil olmak üzere *Çukurova* bölgesine daha önceleri çeşitli göçler olmuştu. Bölgeye, Müslüman Arapların eline geçmesiyle 635'ten itibaren pek çok Müslüman ahali yerleştirildi. Abbasiler zamanında Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinin hızlanması ve onların İslam ordularına memluk olarak alınmasıyla birlikte birçok Türk, *Tarsus'tan* başlayarak *avâsım (sugûr)* olarak adlandırılan *Malatya-Erzurum* arasındaki şehirlere yerleştirilmişlerdir. *Tarsus-Erzurum* hatları arasında Müslümanların 300 yıldan fazla süren hâkimiyeti, 960'larda Bizans İmparatorluğunun söz konusu bölgeyi elinde bulunduran Müslüman bir devlet olan Hamdanileri kesin yenilgiye uğratmasıyla sona ermiştir. Söz konusu şehirlerde yaşayan Türk ve Arap ahali *Suriye ve Irak'a* çekilmek zorunda kaldı. Bu sıralarda Bizans İmparatorluğu *Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu'da* yaşayan Ermenileri 950'lerden sonra *Orta Anadolu'ya* doğru göçe zorlamıştır. Müslümanların elinden alınan ve boşalan *Çukurova* şehir ve kalelerine de bu Ermeniler yerleştirilmiştir.¹

¹ Faruk Sümer, “*Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.I, Ankara 1963,s.3; Kâzım Yaşar Koprıman, “*Abbasiler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri*” **Makaleler**, (hazr.E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s.337; Mehlika Aktok Kaşgarlı, **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Kök Yay., Ankara 1990, s.XI-XIV; Mehmet Ersan, **Türkiye Selçukluları**

Bizans İmparatoru **II. Vasil (Basil)** yukarıda bahsedilen göçlerden 70 yıl sonra, 1020-21'de, doğudan 50 binden fazla Ermeni nüfusu *Kayseri, Sivas ve Malatya* taraflarına tehcir etmiştir.² *Malazgirt* zaferinden sonra **Romanos Diogenes** ile **Alp Arslan** arasında yapılan antlaşma ile *Doğu Anadolu*, Selçuklulara bırakılınca bölgeden Ermenilerin göçü hızlandı. Türklerin *Anadolu* içlerine ilerlemeleri ile birlikte Bizans halkından olan Rumlar *Batı Anadolu ve Balkanlar'a* doğru çekilirken, onların boşalttığı alanları Ermeniler doldurdu. Ayrıca Türklerin önünden çekilmeye devam eden Ermeniler de kitleler halinde *Fırat* boylarına, *Toros Dağları'na, Orta ve Güney Anadolu'ya ve Suriye* taraflarına sığındılar.³ Bu sırada *Urfa'da* yaşayan Ermeni papaz **Mateos**, doğudan kitleler halinde Ermenilerin batıya doğru göç ettiğini ifade etmektedir. Onun verdiği bilgiye göre doğudan kaçan Ermeniler *Urfa, Antakya, Tarsus, Kilikya ve Dülük'e* kadar olan alanlara yerleşirler.⁴

Malazgirt savaşı öncesi 1068'de *Kayseri, Sivas ve Divriği* tarafına ilerleyen **Romanos Diogenes** Türk kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur ettikten sonra

Zamanında Anadolu'da Ermeniler, TTK Yay., Ankara 2007, s.14-15.

² Ali Sevim, **Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, TTK Yay., Ankara 1983, s.9-10.

³ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Yay, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 40.

⁴ Urfalı Mateos, **Vekâyinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli**(çev. Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), Ankara, 1987, s.156.

Maraş'a gelmişti. Buradan *Fırat* boylarına kuvvetler gönderdikten sonra *Suriye*'nin kuzeyine girip *Halep* taraflarında tahribat ve yağma yaptıktan sonra *Umurtekin* adlı bir Selçuklu komutanının savunduğu *Menbiç*'i almıştı. Ancak bölgedeki Türk birlikleri karşısında daha fazla bir şey yapamayan İmparator *İstanbul'a* gitmek zorunda kalmıştı.⁵ Bizans İmparatoru **Romanos Diogenes Malazgirt** yenilgisi sonrası tutsak olduğunda **Sultan Alp Arslan** ile yaptığı muahede ile eski İslam toprağı sayılan başta *Maraş* olmak üzere *Tarsus*, *Malatya* ve *Erzurum* şehirlerini Türklere bırakacaktı.⁶ Ancak serbest bırakılarak ülkesine dönen imparator tahtını kaybedince yapılan anlaşma da uygulanamamıştır. Bizans İmparatoru **Romanos Diogenes**, *Malazgirt* meydan muharebesine giderken ülkesinin doğu hudutlarını korumak için Ermeni asıllı **Phileretos**'u görevlendirmişti. **Phileretos** *Maraş'ta* oturmakta ve kendisine verilen bölgeyi buradan idare etmekteydi. Ancak o, sadakatle bağlandığı **Romanos Diogenes**'in tahtan indirilip gözlerinin kör edilmesinden sonra Bizans'la bağlarını koparıp 1071'den 1080'lere kadar *Çukurova'dan Urfa'ya* kadar olan sahayı kontrolüne alıp müstakil bir idare oluşturdu. **Süryani Mihail**, **Phileretos**'un *Maraş* bölgesinde *Şirbaz* adlı bir köyde

⁵ Ali Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, TTK Yay., Ankara 2011, s.23.

⁶ Turan, s.32.

doğduğunu belirtmektedir.⁷ *Maraşlı* olduğu iddia edilen **Phileretos**, *Antakya, Maraş, Malatya, Urfa, Samsat, Keysun ve Çukurova*'da bulunan şehirlere kendisine bağlı Ermeni asıllı birer komutan tayin eder.⁸ Bu arada Ermeni Prensi **Gagik**'in akrabası olan **Ruben** adlı bir Ermeni, *Gibidar* taraflarına gelip yerleşmişti. Daha sonra bu şahıs şimdi *Zeytun* olan *Goromozol* köyüne geçmiş ve orada ölmüştür.⁹ Bölgede Bizans otoritesi sarsılmış ve Türk fethi öncesi 1080'lerde *Maraş, Dülük ve Tarsus* taraflarında kargaşa hüküm sürmekteydi. Doğudan Türklerin önünden kaçan Ermeniler ve diğer unsurlar birbirlerinin üzerine atılıyor, binlerce kişi birbirlerinin yolunu tıkıyor, çekirgeler gibi yeryüzünü kaplıyor ve her taraf insan dalgalarıyla doluyordu. Bu Ermeniler haçlı seferlerinden sonra *Fırat* boylarında ve *Kilikya*'da Ermeni prensliklerini kurmuşlardır.¹⁰

⁷ Süryani Mihail, **Vekâyinâme**,(çev. H.D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944, s.30.

⁸ Urfalı Mateos,164; Süryani Mihail, 31–32; Gregory Ebü'l-Ferec, *Ebü'l-Ferec Tarihi*, (İngilizce çev. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçe çev. Ömer Rıza Doğrul), C.I, Ankara 1982, s.330–331; Kaşgarlı, 21–24; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, 37-42.

⁹ Gorigos Senyörü Hetum, *Vekâyinâme* (çev. H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, İstanbul 1946, s.4; Vahram, *Vekâyinâme, Kilikya Kralları Tarihi*, (çev. H. D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, İstanbul 1946, s.4.

¹⁰ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012, s.52.

Malazgirt savaşı öncesi Türk komutanlarının *Anadolu'daki* hareketleri hızlanmıştı. 1064'ten itibaren Türk kuvvetleri *Kızılırmak*'ı geçerek *Kayseri'ye* gelmişlerdi. Buradan *Halep* taraflarına, *el-Cezire* mıntıklarına inen Türk kuvvetleri Bizanslılara ağır kayıplar verdiriyorlardı. *Anadolu'da* büyük bir harekete sebep olan bu Türk kuvvetlerinin başında **Tuğrul Bey** zamanında *Bağdat* valiliğinde bulunan ancak **Alp Arslan**'ın adamlarından birini öldürerek oradan *Anadolu'ya* geçen **Afşin Bey** vardı. **Afşin Bey** kaybettiği itibarını kazanarak **Sultan Alp Aslan**'ın da gözüne girmek amacıyla *Malatya, Kayseri, Maraş, Ayıntab, Raban* taraflarına akınlarda bulundu.¹¹

Afşin ve diğer Türk komutanlarının *Anadolu'daki* bu hareketi yüzünden 1020'lerdeki zorunlu sürgünle *Orta Anadolu* düzlüklerine yerleştirilen Ermeniler, bölgenin 1060'lardan sonra Türklerin eline geçmesiyle daha güvenli olarak düşündükleri *Toroslar'ın* sarp yerlerine sığınmışlardı. Ayrıca doğudan Türklerin önünden kaçıp gelen Ermenilerin de *Çukurova* ve çevresine dolmasıyla bölgede Ermeni nüfusunda bir artış olmuştu. Bütün bunların sonuçlarına ek olarak Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması, Türkiye Selçukluları'nın kurucusu **Süleymanşah**'ın 1086'da ölümü ve devletin geçici bir süre sahipsiz kalması,

¹¹ M. H. Yinanç, Anadolu'nun güney havalisinin fatihi olarak gördüğü Afşin Bey'in 1078-79'dan sonra adının bir daha geçmediğini belirtmektedir. Bkz. M. Halil Yinanç, "*Maraş Emirleri*" 31.

bunun arkasından başlayan Haçlı Seferleri *Kilikya* bölgesinde bir Ermeni prensliğinin doğmasına neden olmuştur. Ermenilerin *Çukurova*'da kurdukları bu siyasi teşekkül, bağımsız bir devlet şeklinde değil de bir prenslik veya tabi baronluk¹² şeklinde değerlendirmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Ermeniler bölgede hiçbir zaman tam bağımsız bir devlet oluşturamamışlardır. Onlar değişik zamanlarda Bizans, Selçuk, Memluk, Haçlı ve Moğollara tabi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹³

¹² Çukurova'da Ermenilerin oluşturduğu prenslikten bahsederken “*Kilikya Ermeni Prensiği*”, bölgeden bahsederken de Kilikya yerine “*Çukurova*” demeyi uygun gördük.

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bkz.Mehlîka Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara 1990.

I. BÖLÜM

MARAŞ'IN TÜRKLER TARAFINDAN FETHİ

1. Türklerin Maraş'ı Fethi

1.1.Çavuldur Bey (1071–1072)

Sultan Alp Arslan *Malazgirt* zaferi sonrasında huzuruna kabul ettiği komutanları *Anadolu'nun* fethine memur ederek ele geçirecekleri toprakları kendilerine ve sonra da varislerine *iktâ* edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine birçok Türk komutanı *Anadolu'da* fetihlere başlamışlardı. Bu komutanlardan biri olan **Çavuldur Bey** de *Maraş ve Sarız* taraflarını 1071-72'de fethetmiştir.¹⁴ Ancak *Maraş'ın Çavuldur Bey* tarafından fethi tartışmalı bir mevzu olmuştur.¹⁵ **M. Halil Yinanç**¹⁶, **Çavuldur**'un *Maraş'ı* fethettiğini kabul etmemektedir. Ona göre *Maraş'ı Çavuldur Bey'in* fethettiği bilgisini veren İlhanlı veziri **Reşidüddin**'in eserindeki bilgiler ve ondan nakiller yapan diğer müellifler olayın cereyan ettiği *Maraş'a* mevki ve coğrafi bakımdan uzak olması yanında yerli

¹⁴ Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiü't-Tevârih*, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338, I, 49; Türkçe neşr: Selçuklu Devleti, (Farsçadan çeviri: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2010, s.120.

¹⁵ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.80-81.

¹⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, (hazr. Selim Kaya), *Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri*, K.Maraş 2004, s. 32-33.

Rum, Ermeni ve Süryani kaynakları tarafından da desteklenmemektedir. **Osman Turan**¹⁷ da aynı görüşü savunurken, onun öğrencisi **Faruk Sümer**¹⁸ ise **Çavuldur**'un *Maraş*'ı fethettiğini kabul etmektedir. Ona göre *Dânişmendnâme*'de geçen bu şahsın gerçek adı **Çavuldur Çaka** olup, *Sivas*'a gelerek **Danişmend Gazi** ve diğer bazı beylerle buluşmuş, *Maraş* ve *Sarız* taraflarını fethetmiştir. Ayrıca, **Faruk Sümer**, **Çavuldur Çaka**'nın Bizans'a esir düşen ve daha sonra *İzmir*'de bir Türk beyliği kuran **Çaka Bey**'le aynı şahıs olduğunu da eklemektedir. Gerçekten de bu bilgilerin doğru olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1071-72'de *Maraş*'ı fethettiği düşünülen **Çavuldur Çaka**'nın bir daha adına **Çaka Bey**'in *İzmir*'de ortaya çıkışına kadar rastlamıyoruz. Öyle anlaşılıyor ki **Çavuldur Maraş**'a kadar uzanan bir sefer yapmış ve daha sonra Bizanslılarla yaptığı bir savaşta esir alınarak *İstanbul*'a götürülmüştür. Orada Grekçe ve denizcilik öğrenen, devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olan *Çaka Bey*, Bizans'ın önemli komutanlarından biri olmuştur. O, *İstanbul*'daki taht mücadelelerinden istifade ederek, yanına aldığı Rum denizcilerle *İzmir*'e gelip burada İlk Türk denizci beyliğini kurmuştur.

Sultan **Alp Arslan** ve **Melikşah** zamanlarında Anadolu'nun fethine katılan **Afşin Bey**, 1078-79'da **Melikşah**'ın emriyle **Tutuş**'un hizmetine girmişti.

¹⁷ Turan, 88, 112.

¹⁸ Faruk Sümer, "Çavuldur", **DİA.**, C.VIII, İstanbul 1993, s. 235-236.

Afşin Bey'in Maraş bölgesine de girdiğini ve **Afşin** tarafında fetihler yaptığı tahmin edilmektedir. Çünkü onun adına izafeten burada *Tell-Afşin*¹⁹ adında bir yer bulunmaktadır.²⁰

1.2. Emir Buldacı (1085–1097)

Emir Buldacı'nın adına ilk defa 1063'te **Tuğrul Bey**'in ölüp yerine **Sultan Alp Arslan**'ın geçtiği dönemde rastlanmıştır. **Sultan Alp Arslan** ile saltanat mücadelesine giren **Arslan Yabgu**'nun oğlu **Kutalmış**'a karşı **Emir Buldacı**, **Alp Arslan**'ı desteklemiştir. Bu yardıma karşılık olmalı ki kendisine *Fars Eyaleti* valiliği verilmiştir. Burada imar faaliyetleri ile tanınan **Emir Buldacı**, **Melikşah** zamanında *Anadolu*'ya gelmiştir. Bundan sonraki dönemde **Emir Buldacı**, **Kutalmış oğlu Süleymanşah**'la birlikte hareket etmiş ve onun önemli komutanlarından biri olmuştur.²¹ Yukarıda belirttiğimiz Türklerin *Elbistan ve Maraş* yöresine yaptıkları ilk akınlardan sonra bölge yeniden Bizans idaresine girmiş olmalıdır. Çünkü **Emir Buldacı**'nın *Maraş ve Elbistan*'ı fethetmesinden önce buralar Bizans valisi **Phileretos**'un elindeydi.

Kutalmışoğlu Süleymanşah ve kardeşlerinin *Anadolu*'ya gelişi ile başlattıkları fetih hareketleri *Maraş'ta* bulunan Ermeni asıllı Bizans valisi

¹⁹ *Tell-Afşin*: Afşin'nin (Efsus) güneyinde olup günümüzde Höyükü adı verilen köyün eski ismidir.

²⁰ Sevim, **Ünlü Türk Komutanları**, s.31.

²¹ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.70-71.

Phileretos'u zor durumda bırakmıştı. *Malazgirt* yenilgisi sonrası Bizans'ta imparator değişikliği onun asi bir general olarak kabul edilmesine neden olmuştu. Bir yandan Bizans'ın baskıları diğer yandan **Süleymanşah**'ın saldırıları yüzünden zor durumda kalan **Phileretos** sünnet olarak Müslüman olmuş ve Büyük Selçuklu sultanı **Melikşah**'ın tabiiyetine girdiğini bildirmişti.²² Ancak o gerçek anlamda Müslüman olmamış ve **Melikşah**'ın gözüne girmek için bunu yapmış, daha sonra da eski dinine dönmüştü. **Phileretos** bütün gayretlerine rağmen bölgede varlığını sürdürememiş, **Süleymanşah** ve ona bağlı Türk beyleri tarafından kurduğu beylik dağıtılmıştır. Bu Türk beylerinden biri olan **Emir Buldacı**²³ da **Phileretos**'un elinden 1085'te *Yukarı Ceyhan* bölgesi denilen *Elbistan, Göksun, Efsus, Huni ve Hurman*'ı almıştır. Phileretos 1073'te Ermeni din adamlarını toplayarak *Huni*'de bir katolikos seçtirerek burayı da

²² Urfalı Mateos, s.170–171; Ebü'l-Ferec, I, s.333, Turan, 69; Sevim, s.25, Ersan, s.40.

²³ **Emir Buldacı**: Hakkında fazla bir bilgi bulunmayan bu Türk komutanı Alpaslan'ın Kutalmış ile yaptığı savaşta sultanın yanında yer alan Fars valisi olan ve imar faaliyetlerinde bulunan Emir Buldacı ile aynı kişi miydi? Yine I. Haçlı Seferi sırasında Samsat beyi olarak bulunan ve Urfâ'yı Haçlılardan almak için kuşatan Baldukları da bir ilgisi var mıydı? Danişmendli Emir Gazi'nin oğlu Balduk veya Baldukları Türklerinden Gazi adlarıyla bir kişi daha bulunmaktadır. Ayrıca Artuk Bey'in oğlu İl-Gazi'nin oğlu Süleyman'ın Türkçe adı da Balduk'tu. Bütün bu açıklama ve sorulara rağmen Buldacı'nın kim olduğu netlik kazanmamıştır. Bkz.Turan, s.70–71.

katoligosluk merkezi yapmıştı. Bölgenin Türkler tarafından fethiyle Katolikos **Teodor**, **Emir Buldacı**'nın hizmetine girmişti. **Phileretos** onu *Maraş'a* çağırmasına rağmen gitmemişti. Bunun üzerine **Phileretos** *Maraş'ta* yeni bir Ermeni Katoligosluk merkezi kurarak başına da **Bogos** adlı bir papazı tayin etmişti. Ancak **Phileretos** Gregoryan mezhebini terk edip Ortodoks mezhebini kabul ettiğinden dolayı ahali ondan nefret etmekteydiler. Bu yüzden Katoligos **Bogos** da bir süre sonra **Phileretos**'u terk etti. Türklerin hâkimiyeti altına giren *Huni* katoligosluğu ise fazla devam etmemiş ve bir müddet sonra ilga edilmiştir.²⁴ Bir süre *Maraş'ta* hâkimiyet süren **Phileretos**, *Antakya*'nın **Süleymanşah** tarafından fethine engel olamadı. Diğer yandan Türkler *Urfa* ve diğer yerleri tehdit etmeye başladılar. Adamlarının ve halkının kendisini terk etmesi üzerine yalnız kalan **Phileretos** 1086'da *Maraş'ta* öldü. Onun ölümünden sonra **Emir Buldacı** *Maraş'ı* da fethetti.

Emir Buldacı'nın hangi Türk boyundan olduğu ve kimliği günümüze kadar meçhul kalmış olup bu konuda bazı iddialar ortaya atılmıştır. **Claude Cahen**, onun **Süleymanşah**'a bağlı komutanlardan biri olan ve *Kayseri* taraflarında bulunan **Abdülkasım**'ın kardeşi olduğunu belirtmektedir. Hattâ **Buldacı**'nın Haçlı Seferleri sırasında *Kayseri* ve *Aksaray* taraflarında Haçlılara karşı direnen ve adı bir

²⁴ M. Halil Yinanç, *Elbistan*, İA, s.224: Osman Turan, s.70.

dağa verilen **Hasan Bey**'le aynı şahıs olabileceğini de ileri sürmektedir.²⁵

Emir Buldacı'nın Maraş ve Elbistan yöresindeki idaresi on yıldan fazla sürmüştür. Bu süre içinde onun *Elbistan-Göksun, Maraş ve Besni* taraflarını idare ettiği anlaşılmaktadır. 1563 tarihli *Maraş Tahrir* kayıtlarında *Pazarcık* kazasının *Narlı* mıntıkasında *Küçük ve Büyük Buldacı* ovaları kayıtlı olup günümüzde dahi Tapu kayıtlarında bu isim geçmektedir.²⁶ Bu ismin **Emir Buldacı**'dan günümüze kalan bir hatıra olması ihtimali oldukça yüksektir. Türkler *Anadolu*'yu fethettiklerinde buralara ya Türkistan'daki bir yer adını ya da kendi isimlerini vermekteydiler. Mesela *Sivas ve Niksar* tarafına *Danişmendli ili*, *Erzincan ve Kemah* tarafına ise *Mengücek* ili gibi isimler bu şekilde verilmiştir.

M. Halil Yinanç ise **Emir Buldacı**'nın **I. Kılıç Arslan**'a değil de *Kayseri'de* oturan kardeşi **Melik Davud**'a onun *atabeyi Hasan*'a tabi olduğunu ifade etmektedir. Soylu bir Türk hanedanına mensup olduğu tahmin edilen **Emir Buldacı** 1086–1097 yılları arasında *Maraş ve Elbistan* bölgesini içine alan bir beylik oluşturmuştur. **M. Halil Yinanç**, **Osman Turan** ve **Işın Demirkent** gibi tarihçilerimiz

²⁵ Urfalı Mateos, s.164; Ebü'l-Ferec, I, s.333; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (çev.Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994, s.93; Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989, s.1.

²⁶ Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri**, s.

Buldacı'nın *Maraş ve Elbistan'da* bir emirlik kurduğunu kabul ederler.²⁷ Yani **Buldacı** da **Danişmend Gazi, Mengücek Gazi, Artuk Bey ve Ebu'l-Kasım Saltuk Bey** gibi Oğuz boylarından birine mensup soylu bir Türk hükümdar ailesine mensuptu. O da fethettiği topraklarda bir beylik oluşturmuş ancak onun şansı iyi gitmemiş ve adı geçen emirlerin kurdukları beylikler gibi, **Buldacı'nın** ki uzun ömürlü olmamıştır. Yukarıdaki ifadelerden **Buldacı'nın** kurduğu bu emirliğin *Maraş* bölgesinde Türklerin kurduğu ilk beylik olduğu anlaşılmaktadır.

Ortaçağ kaynaklarında *Ceyhan (Cahan)* bölgesi *Aşağı Ceyhan ve Yukarı Ceyhan* olmak üzere ikiye ayrılırdı. Bölgenin aşağı kısmını bu nehrin denize döküldüğü *Çukurova'nın* doğu kısmında bulunan *Ayas, Misis* gibi şehirler oluştururdu. *Ceyhan'in* doğduğu ve dağlar arasından akarak geldiği *Yukarı Ceyhan* bölümünde ise başta *Maraş* olmak üzere, *Elbistan, Göksun, Efsus ve Huni*²⁸ gibi diğer

²⁷ M. Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.81; Aynı müellif, "*Elbistan*", **İA**, C.VI, M.E.B. Yay., Eskişehir 1997, s.224; Osman Turan, s.311; Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK Yay., Ankara 1996, s.15.

²⁸ **Huni**: Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı Arıtış kasabasının eski ismi olup, kuzey- doğusuna düşer ve takriben 10.000 nüfusludur. Sultan Zahir Baybars, 1277 yılında Moğol ordusunu burada mağlup etmişti. Huni ve Hunu şeklinde birçok eski kaynaktan geçen bu yerleşim merkezinin eski bir şehir olduğu harabelerden anlaşılmaktadır. Huni, Elbistan'ın

şehirler vardı. Bu şehirlerin *Maraş* dışında olanlarını **Emir Buldacı** 1085'te fethetmişti. Bir süre daha **Phileretos**'un elinde kalan *Maraş* ise 1086'da fethedilmişti. Aynı tarihlerde **Phileretos** bu şehirde yokluk ve perişanlık içinde ölmüştü.²⁹

Türkiye Selçuklu sultanı **Süleymanşah**, 1086'da *Halep* önlerinde *Suriye* meliki **Tutuş** ile giriştiği mücadelede ölünce, çocukları **Melikşah** tarafından *İsfahan*'a götürülüp hapsedilmişti. *İznik*'te onun komutanlarından biri olan **Ebu'l-Kasım** Türkiye Selçuklularını idare etmeye başlamıştı. Ancak **Melikşah**'ın *Anadolu*'yu kendisine bağlaması için gönderdiği komutanlarından biri olan **Emir Bozan** tarafından **Ebu'l-Kasım** ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine *Anadolu*'da başlayan otorite boşluğunu **Süleymanşah**'a bağlı diğer komutan ve Türkmen liderleri doldurmaya çalıştılar. Bu komutanlardan biri olan **Emir Buldacı** da fethettiği *Maraş* ve *Elbistan* bölgesini elinde bulunduruyordu. Bu sırada *Kilikya*'da Ermeniler de bir siyasi teşekkül oluşturmayı başarmışlar ve bölgenin doğusunda bulunan *Maraş*'a da göz dikmişlerdi. Bizans ise Türklerin içinde bulunduğu bu durumu fırsat bilip *Çukurova* ve *Maraş*

batısına düşer ve *Elbistan Ovası*'nın içinde yer alır. Dönemin kaynaklarından bazıları *Elbistan* daha tanınmış bir yer olduğu için Memluklar ile İlhanlılar arasındaki savaşın burada yapıldığını yazarlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, **Yabanlı Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., *İstanbul*, 1985, s. 69.

²⁹ Urfalı Mateos, 164–165; Ebü'l-Ferec, I, s.330–331.

bölgelerinde yeniden hâkimiyet kurmak için teşebbüse geçmişti. 1086'da **Süleymanşah**'ın ölümünden oğlu **I. Kılıç Arslan**'ın *İznik*'te babasının yerine sultan olduğu 1092'ye kadar geçen altı yıl boyunca **Emir Buldacı**, *Maraş* bölgesini müstakil olarak idare etmiş ve Ermeni ve Bizanslıların oluşturduğu tehlikeyi ise başarılı bir şekilde savuşturmuştur. Bu dönemde Türk idaresi altında bulunan *Maraş*'ta Hıristiyan unsurlar da yaşamaya devam etmiştir. Hatta Türkler *Maraş* ve *Malatya* gibi şehirlere Hıristiyan asilzadeleri yerleştirdikleri gibi buralara çok sayıda Türk muhafız ve askerleri de iskân etmişlerdi.³⁰

Melikşah'ın 1092'de ölümü üzerine varisleri arasında başlayan saltanat mücadelesinden istifade ederek gözetim altında tutuldukları *İsfahan*'dan kaçıp *Anadolu*'ya gelen **Süleymanşah**'ın oğulları **Kılıç Arslan**, **Davut (Devlet)** ve **Kulan Arslan** babalarının memleketine sahip oldular. **Kılıç Arslan** *İznik*'te tahta çıkarılırken, kardeşleri de ona bağlılıklarını bildirmişlerdi. Bu sırada *Maraş* bölgesine hâkim olan **Emir Buldacı** da Anadolu'daki diğer komutanlar gibi, **Süleymanşah**'ın oğlu **Kılıç Arslan**'a tabi oldu. **I. Kılıç Arslan**, **Buldacı**'nın *Maraş* ve *Elbistan* emirliğini kabul etti. Böylece **Emir Buldacı**, **I. Kılıç Arslan**'ın en güvendiği adamlarından biri olmuştu. Nitekim **I. Kılıç Arslan**, 1096'da Ermeni asıllı Bizans valisi **Gabriel**'in idare ettiği *Malatya*'yı almak için

³⁰ Erdoğan Merçil, **Selçuklular –Makaleler**-Bilge Kültür Sanat Yay, İstanbul 2011, s.122.

kuşattığında **Buldacı** onun yanındaydı. Ancak **I. Kılıç Arslan**, Haçlıların *İznik*'i muhasara ettikleri haberini alınca *Malatya* muhasarasını kaldırarak *Maraş* emiri **Buldacı** ile birlikte başkenti kurtarmak amacıyla derhal *İznik*'e koşmuştu. Fakat çabaları neticesiz kalmış ve *İznik* düşmüştü. Bundan sonra **I. Kılıç Arslan** Haçlılara karşı mücadeleye devam ederken, *Anadolu*'da cereyan eden hadiselerde **Buldacı** adına bir daha rastlanmaz.³¹ Başka bir rivayete göre *İznik*'in düşmesinden sonra I. Kılıç Arslan yanında bulunan *Maraş* Emiri **Buldacı**'yı Haçlılara karşı yardım istemek amacıyla Büyük Selçuklu **Sultan Berkiyaruk**'a göndermişti. **Buldacı**'nın **Sultan Berkiyaruk**'a gönderdiği mektupta **Sultan I. Kılıç Arslan** “ *İznik*'i, karımı ve iki oğlumu esir ve birçok memleketlerimi terk ederek *Antakya*'ya kadar takibe uğradım ” diyerek yardım ve kuvvet istiyordu. **Sultan Berkiyaruk** ise Haçlıların ne kadar kuvvetli ve tehlikeli olduğunun farkında olmayarak gülerak “ *dünyanın hiçbir milletinin Türklere bu kadar fenalıklar yapamayacağını* ” bildirmiştir.³² **Emir Buldacı**'nın ortadan kalkmasından sonra, on bir yıldan beri Türklerin elinde bulunan başta *Maraş* ve

³¹ Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar zamanında (1104–1118) onun hizmetinde bulunan Buldacı adında bir komutanın varlığı biliniyor. Acaba *İznik*'in düşmesinden sonra Buldacı *Anadolu*'yu terk ederek Büyük Selçuklulara sığınmış olabilir mi? Bu şahsın *Maraş*'ı fetheden Buldacı olma ihtimali vardır. Bkz. M. Halil Yinanç, “*Maraş Emirleri*” (82), s.293.

³² Turan, s.104.

Elbistan olmak üzere *Yukarı Ceyhan* bölgesi şehirleri de elden çıktı.

2.Haçlıların Maraş'ı İşgali

1097'ye kadar Türklerin elinde kalan *Maraş*, bu tarihte Haçlıların istilasına uğradı.³³ Haçlılardan bir kol *Toros* geçitlerini aşarak *Çukurova* üzerinden *Antakya*'ya doğru ilerlerken diğer bir kol da *Kayseri-Sarız-Göksun* üzerinden Türklerin terk ettiği *Maraş'a* geldi. Haçlı ordusunun esas kısmının ilerlediği bu güzergâh üzerinde bulunan şehir ve köylerde yaşayan Türkler daha güvenli alanlara çekilirken onların boşalttığı yerlere Ermeniler dolmuştu. *Maraş'ta* ikiye ayrılan Haçlıların bir kısmı *Urfa*'ya doğru ayrılırken diğer kol ise *Antakya*'ya doğru ilerledi. Haçlılar daha önce Bizans'la yaptıkları anlaşma gereği *Maraş'ı* onlara teslim edeceklerdi.³⁴ **Mükrimin Halil Yinanç**, *Kayseri*'den *Maraş'a* doğru ilerleyen Haçlılardan bir kolun *Elbistan'a* uğradığını ve buranın işgal edildiğini bir Haçlı vakanüvistinden nakletmektedir. Bu bilgilere

³³ Maraş'ın Haçlı işgali dönemi ile ilgili geniş bilgi için tarafımızdan hazırlanan makaleye bkz. “ *Maraş Haçlı Senyörlüğü*”**Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul 2008.

³⁴ Gesta Francorum; **The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem**, (Edited by: Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962, s.25; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), I, TTK Yay., Ankara 1998, s.146-147; Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098–1118)**, C.I, Ankara, 1990, s.7-8; Turan, s.104.

göre Haçlılar tarafından işgal edilen *Elbistan*, **Pierre d'Aulpa** adlı bir komutana verilmiştir.³⁵

Maraş bölgesinin en önemli ikinci şehri *Elbistan* bir ara **Danişmend Gazi** tarafından fethedilmişti. Ancak Müellif **Kerimeddin Mahmud Aksarayî**'de geçen bu bilgiler de bir hata olma ihtimali vardır. Ona göre bu fetih hareketi **Sultan Alp Arslan**'ın sultanlığının sonlarında yani 1072'de olmuştur. **Aksarayî, Danişmend Gazi**'nin *Tokat, Niksar, Sivas, Elbistan* ve havalisini fethettiğini yazmaktadır. Bu bilgilere göre **Emir Buldacı**'dan önce *Elbistan Danişmend Gazi* tarafından fethedilmiş oluyor.³⁶ Ancak bizim kanaatimize göre **Danişmend Gazi, Elbistan**'ı Haçlıların elinden almıştır. 1097'de Haçlılar tarafından *Maraş ve Elbistan* işgal edilmişti. Yine **Aksarayî**'nin verdiği bilgiye göre **Süleymanşah**'tan sonra yerine geçen oğlu **I. Kılıç Arslan, Urfa, Birecik, Diyarbakır ve Fırat** taraflarında bulunurken, Bizans İmparatoru **I. Aleksios Komnenos (Ermiyanos)** 120 bin kişilik bir askeri güç, mükemmel savaş araç ve gereçleriyle Müslümanların üzerine yürümüştü. Bunun üzerine **Niksar, Tokat, Sivas ve Elbistan** ile başka yerlerin sahibi **Melik Danişmend**'in üzerine yürümüştür. Bunun üzerine **Danişmend Gazi Mardin, Meyyafarikin, Amid, Harput, Erzincan ve Divriği** meliklerine adam göndererek “*büyük bir düşman*

³⁵ Yinanç, *Elbistan*, s.224.

³⁶ Kerimeddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü'l- Ahbâr**, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yay, Ankara 2000, s.13.

Müslümanların üzerine gelmektedir. Eğer hep birlikte yardıma gelmeseniz, bu fitne uzaklaştırılmadığı gibi fazlalaşır. İslam'a büyük zarar ve ziyan verir, (bu zarar ve ziyan) her tarafa yayılır” demiştir. Aynı zamanda **Kılıç Arslan**'a da haber göndererek yardım istemiş, Ulu Tanrı'nın kendisine zaferi bağışlaması durumunda masraflarının karşılığında ona ganimetin beşte birinden başka 100 bin dinar ödeyeceğini, ayrıca *Elbistan*'la birlikte kızını ona vererek akrabalık bağını yenileyeceğini söylemiştir.³⁷

Yardım çağrılarına olumlu cevap veren **I.Kılıç Arslan** 40 bin kişi toplayarak müttefiklere katılmış, Zara yakınlarında imparator **I. Aleksios Komnenos (Ermiyanos)** büyük bir hezimete uğratılmış, düşman askerlerinin çoğu kılıçtan geçirilmişti. Bu olaydan sonra **Danişmend Gazi, Kılıç Arslan**'a 100 bin dirhem göndermiş ancak *Elbistan*'ı ona teslim etme işini ağır almıştı. İzin verirse kızının çeyizini hazırlamakla meşgul olacağını, gerdek vakti ise *Elbistan*'ı ona vereceğini söylemiştir. **Kılıç Arslan** ise bu haberi duyunca üzülmüş ve 100 dirhemi geri göndermiş ve ben ücret için değil İslam'ı korumak için geldim demiştir. Benim onun dinar ve dirhemine ihtiyacım yok diyerek geri memleketine dönmüştü. Ancak her zaman hazır durumda bekleyerek **Melik Danişmend** hasta olduğu haberi gelince hemen

³⁷ Aksarayî, s.20-21.

harekete geçip *Elbistan ve Zibatra*'yı³⁸ ele geçirip *Malatya* üzerine yürümüştür. **Danişmend** sağlığına kavuşunca **Kılıç Arslan** ile savaşmak için harekete geçmiş ancak onun kuvvetlerinin daha kalabalık olduğunu görünce bundan vazgeçerek geri dönmüştür. Bundan sonra **Kılıç Arslan**, *Çankırı* ve *Ankara* tarafına saldıran Bizans İmparatorunun üzerine yürüyerek onu mağlup etmiş, onun elinde olan bu şehri kurtardıktan sonra *Ankara*'yı da fethetmiştir.³⁹

Haçlılar, Bizans ile yaptıkları anlaşmaya bağlı kalmayarak *Maraş*'ı onlara terk etmediler. İki taraf arasında daha önce yapılan anlaşmaya göre Haçlılar *Anadolu*'da ele geçirecekleri eski Bizans topraklarını onlara iade ederken, kendilerine iade ve mühimmat yardımı yapılacaktı. 15 Ekim 1097'de *Maraş*'ı işgal eden Haçlılar, Ermeni asıllı **Thatul** adlı Bizans'ın eski bir komutanını vali yaparlarken, burada bir de piskoposluk merkezi kurmuşlardı. Ancak bir süre sonra bu şahıs *Maraş* valiliğinden uzaklaştırıldı. Bizans İmparatoru **Alexios**, **Butimites** komutasında bir ordu göndererek *Maraş*'ı Haçlıların elinden aldıysa da bir süre sonra şehir yeniden onların eline geçti. Haçlılar *Maraş*'ta bir senyörlük⁴⁰ kurdular. Bu arada

³⁸ **Zibatra**: Malatya yakınlarında Viranşehir olarak gösterilse de burasının Doğanşehir olduğu kesindir. İslam kaynaklarında Hades'e yakın bir yer olarak zikredilmektedir.

³⁹ Aksarayî, s.21.

⁴⁰ Maraş Haçlı Senyörlüğü için geniş bilgi bkz: İlyas Gökhan, *Maraş Haçlı Senyörlüğü, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 172, Ocak 2008, s.71-107.

Antakya Haçlı kontu **Bohemond**, **Danişmend Gazi**'nin muhasara ettiği *Malatya'nın* imdadına yetişmek için giderken, 1101'de *Maraş* ovasında *Gafina* adlı bir köyde pusuya düşürülerek Dânişmendliler tarafından esir edilmişti.

Bu dönemler *Maraş* tarihinin çok karışık dönemleri olup şehir sürekli el değiştirmekteydi. 1101'de **Danişmend Gazi** bir fırsatını bularak daha önce **I. Kılıç Arslan**'ın kuşattığı *Malatya*'yı fethetmişti. Bunun üzerine sultan *Malatya*'yı ondan istedi. Ancak **Danişmend Gazi** buna yanaşmadı. Bunun üzerine *Maraş* yakınlarında iki taraf arasında şiddetli bir savaş vuku bulmuş ve bu savaşta **Danişmend Gazi** müthiş bir yenilgiye uğramıştır.⁴¹ **Thatul**'un *Maraş* valiliğinden uzaklaştırılmasından sonra *Tel-Bâşir*⁴² senyörü **Joscelin de Curtenay** 1104'de şehri ele geçirmiştir. 1108'de ise *Maraş'a* *Antakya* Haçlı kontu **Tankred** hâkim olmuştur. Bir ara **Keysun** Ermeni senyörü **Koğ Vasil**'in idaresinde

⁴¹ İbnü'l-Kalanisî, **Zeyli Tarihu Dımaşk**, (neşr. H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.138,143; Osman Turan, s.145.

⁴² **Tel-Bâşir**: Arapça müjde tepesi anlamına gelmektedir. Fırat nehrinin batısında ve Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinin güneyinde tarihi bir kale olup I. Haçlı seferinde, Urfa ile birlikte Hıristiyanların eline geçti. Urfa Haçlı Kontluğunun 1144'te İmadeddin Zengî tarafından ortadan kaldırılmasından sonra bir süre daha Hıristiyanların elinde kalmış ve 1151 yılında Nureddin Mahmud Zengî tarafından alınmıştır. Bkz. Urfalı Mateos Tarihi, dipnotları hazırlayan Ed. Dulaurier'in notu, s193, 219 nolu dipnot; Ernest Honigman, *Tell- Başir, İA*, CXII, s.145-147.

kalan şehre daha sonra Haçlılar yeniden hâkim oldular. Ermeniler *Maraş* yakınlarında bulunan *Pertus* (*Bertiz*) ve *Keban* (*Geben*) kalelerini ele geçirdi. Ancak Türk kuvvetleri onları geri çekilmeye mecbur edip *Hısn-ı Mansur'a* (*Adıyaman*) kadar akınlarda bulundular ve pek çok esir aldılar. Bu arada *Elbistan'ı* da işgal eden Haçlılar burada küçük bir prenslik oluşturmuşlardı. Haçlıların yöreyi ele geçirmesi sadece Türkleri değil Ermenileri de rahatsız etmekte idi. Ermeniler, *Elbistan'da* Haçlılardan baskı ve zulüm görmüşlerdi. Bundan dolayı onlar 1105'de **I.Kılıç Arslan'ı** *Elbistan'a* davet ettiler. Buraya gelen sultan şehri ele geçirerek Ermeni ahaliyi Haçlı zulmünden kurtardı. Daha önce Meyyafarikin valisi olan ve sultanın hizmetine girerek vezirlik makamına getirilen Ziyaeddin **Muhammed'e** *Elbistan'ı* *iktâ* etti. Ancak 1107'de **I.Kılıç Arslan'ın** ölümü üzerine *Elbistan* yeniden Haçlıların eline geçti. Haçlıların elinde bulunan yerlere Selçuklularla birlikte *Dânişmendli* Türkleri de seferler yaptılar. Bu sırada Türk kuvvetleri *Maraş* ve *Elbistan'ı* bir ara ele geçirdilerse de bu fetihler kalıcı olmadı.1108'de *Antakya* prenskepsi **Bohemond'un** akrabası **Tangred** *Maraş* ve yukarı *Ceyhan* bölgesi denilen *Elbistan* ve çevresini ele geçirdi. Haçlılar ise iyice yerleştikleri *Maraş'ta* bir senyörlük kurdular.⁴³

⁴³ Süryani Mihail, s.55; Turan, s.151–152; Runciman, I, s.150; Ernest Honigmann, “*Maraş*” *İA*, C.VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.314; Turan, s.151; R.Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s.1.

Haçlılar zaman zaman Türkler ile kendileri arasında el değiştiren *Elbistan* ve *Maraş'tan* Ermeni ahaliyi sürgün ettiler. 1111'de *Elbistan*, Malatya Selçuklu Meliki **Tuğrul Arslan'ın** atabeyi **İl Arslan** tarafından geri alındı. Bir ara geri Haçlıların eline geçen *Elbistan* 1117'de Malatya Selçuklu Meliki **Tuğrul Aslan'ın** atabeyi **Belek Gazi** tarafından kurtarıldı. Türk kuvvetleri *Elbistan* üzerinden *Kilikya'ya* girerek *Anavarza'ya* kadar yağma ve akınlarda bulundular. Malatya Selçuklu Meliki *Tuğrul Aslan'ın* annesi ile evlenen *Harput* Artuklu Meliki **Belek Gazi**, 1118'de bir kez daha *Yukarı Ceyhan* bölgesinde *Elbistan'a* kadar bir sefer daha yaparak Haçlıları mağlup etti.⁴⁴

Haçlıların işgali altında bulunan *Maraş'ta* 1114'te büyük bir deprem oldu. Deprem öyle şiddetli olmuştu ki *Maraş'tan* başka *Antakya*, *Misis*, *Hısn-ı Mansur*, *Keysun*, *Elbistan*, *Raban*, *Samsat* gibi şehirler de yıkılmıştı. Ancak depremin merkez üssü *Maraş* olmalıdır ki en fazla yıkım burada görülmüştü. *Maraş'ta* bu depremden 40 bin kişinin öldüğü, şehrin altının üstüne geldiğini kaynaklar yazmaktadırlar. Depremin şiddetinden dağlarda bulunan kilise ve manastırlar dahi yıkılmıştı. Ermeni ruhani liderleri ve ileri gelenleri *Karadağ'da* (*Amanos dağlarının Doğu Uzantısı-Gavurdağ*) *Basilen Manastırı'nda* ayinde iken vuku bulan depremde manastır yıkılıp içinde

⁴⁴ Yinanç, *Elbistan*, s.225; Turan, s.152,62.

ayine katılan 30 papaz ile 2 rahip ölmüştü.⁴⁵ Bu depremden sonra *Maraş Seyfüddeve*'nin kurduğu *Karamaraş (Namık Kemal semti)* tarafındaki yerinden kaldırılarak şimdiki yerinde kurulmuş olmalıdır.

Maraş'ta Haçlıların idaresi altında olduğu dönemde Bizans valisi **Thatul**'dan sonra sırasıyla İtalyan asıllı **Richard de Salerne** (1107-1112), **Geoffroy (Gaudefroy)**, (1112-1124), **Baudouin de Marés** (1124-1144) ve **Renaud** (1144-1149) senyörlük yapmıştır.⁴⁶

3.Maraş Üzerinde Devletler Arasında Mücadeleler

Maraş'taki Haçlı idaresi döneminde şehre bir yandan Dânişmendliler diğer yandan da Selçuklular seferler düzenlediler. Ayrıca *Kilikya* Ermenileri de *Maraş*'ı Haçlılardan almak için saldırılar yapmaktan geri kalmadılar. 1124'te **Danişmendli Melik Gazi**

⁴⁵ Fulcher of Chartres; **A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)** (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969, s.210; Azimî Tarihi, **Selçuklularla İlgili Bölümler**, (çev. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988, s.39; **Anonim Süryani Kaynağı, I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi**, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çev. A.S. Tritton; Türkçeye çev. Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005, s.26-27; İbnü'l-Kalânîsî, **Zeylu Tarihi Dimaşk**, (neşr.H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908, s.191; Ebü'l-Ferec, II, s.354; Başkumandan Simbat, **Vekâyinâme**, (çev. Hrant D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler, s.51; Süryani Mihail, s.60; Runciman, II, s.107; Honigmann, *Maraş*, s.314.

⁴⁶ Gökhan, *Maraş Haçlı Senyörlüğü*, s.71-107.

Malatya ve etrafını fethetmişti. Aynı tarihlerde **Elbistan** ve havalisi de Danişmendlilerin eline geçti. 1138’lerde *Malatya* Danişmendli hükümdarı **Aynüddevele** *Elbistan*’ı da idare etmekteydi. Bu sırada Selçuklu Sultanı **I. Mesud**’un Bizans imparatoru ile mücadele etmesinden faydalanan **Dânişmendli Melik Muhammed** kardeşi **Aynüddevele**’yi mağlup ettikten sonra *Elbistan* ve *Ceyhan* bölgesini almıştı. **Aynüddevele** ise Urfa Haçlı kontu **Joscelin**’e sığınmıştı. Bu mücadeleler sırasında **Melik Muhammed** 1136’dan 1138’e kadar devam eden seferlerinde *Maraş* tarafını Haçlılardan aldığı gibi *Keysun*⁴⁷ ve *Geben*⁴⁸ gibi şehirleri de ele geçirdi.⁴⁹

⁴⁷ **Keysun**: Günümüzde Adıyaman’ın Besni kazasına bağlı bir kasaba olup, Ortaçağ’da önemli bir şehirdi.

⁴⁸ **Geben**, Keban, Gaban, Kapnisperti, Kapniskerti gibi isimlerle anılan ve Roma- Bizans eseri olan bu kale “*dağ geçidi*” anlamına gelmektedir. Andırın kazası ile Göksun’un Değirmendere kasabası arasında ve Ceyhan’ın kollarından biri olan Körsulu Çayı üzerinde yüksek dağlar arasında sarp bir kayalığın üzerine inşa edilmiştir. Ermenilerin Kilikya’ya yerleşmesinden sonra Bizanslılardan alınmıştır. Şimdi Meryemçil kalesi denen Geben, Ayas (Yumurtalık)-Ceyhan-Kadirli-Andırın üzerinden gelip Göksun ve Hurman’a uzanan tarihi kervan yolunun ağzında olup Ermenilerin Orta ve Doğu Anadolu’ya açılan gümrük kapısıydı. Texier de Kayseri-Göksun üzerinden gelip Geben, Kadirli ve Anavarza’ya inen ve buradan da Suriye’ye geçen bir yol olduğundan bahsetmektedir. Kilikya Ermenileri ile ticari antlaşmalar yapan başta Ceneviz ve Venedikli olmak üzere Avrupalı tüccarlar deniz yoluyla Ayas’a gelip buradan Geben üzerinden Selçuklu topraklarına girerek Afşin’in kuzeyinde olan ve konumu bakımından Geben kalesine benzeyen Hurman kalesine

Ancak Bizans İmparatorunun Haçlılara verdiği destekle bölge yeniden onların eline geçti.⁵⁰ 1139'da yeniden *Maraş* bölgesine giren **Melik Muhammed**, haçlılar ve Ermeniler üzerine yürüdü. Daha önce Rumların idaresinde olan ancak Ermeniler tarafından işgal edilen *Keban'ı (Geben)* bir kez daha aldı. Yine bölgede bulunan *Feke, Kızıldağ ve Zublas* gibi yerleri fethetti. **Melik Muhammed** 1140'da Haçlıların

gelirlerdi. Hurman doğu, batı, güney ve kuzey yollarının kesiştiği nokta olup Kayseri, Sivas, Malatya ve Elbistan'a yollar buradan ayrılırdı. Geben'de Ermenilere ait bir gümrük dairesi olup Orta Anadolu ile Çukurova arasında gelip giden kervanlar kale önünde durdurulup taşıdıkları ticaret eşyalarından vergi alınırdı. Sarp tepeler arasında inşa edilen bu müstahkem kalenin zaptı imkânsız gibi görünüyordu. Kilikya Ermeni prensi II. Leon zamanında Geben, Ermeni prensliğinin en önemli malikânelerinden biri olup Leon adlı başka bir senyöre aitti. Son Kilikya Ermeni prensi VI. Leon, Memluk sultanı Melikü'l-Eşref Şaban'ın Çukurova'yı ele geçirmesi sırasında buraya sığınmıştı. Kale iki yıl Memlukler'e dayanmış ve 1375'te açlıktan teslim olmaya mecbur kalan VI. Leon Kahire'ye götürülmüştür. Buradan da kurtularak Paris'e gitmiş ve orada ölmüştür. Bkz. Vahram, **Vekâyinâme**, Ed. Dulaurier'in notları; Charles TEXIER, **Küçük Asya**, C.III, (çev. Ali Suat), (hazr. Kâzım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002, s.136, 141; Turan, 314 dipnot, 105; "*Geben*", İ.A., C.IV, Eskişehir 1997, s.761-762; Kaşgarlı, 114-116.

⁴⁹ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.174, 175, Simbat, s.54.

⁵⁰ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1995, s.12-14; İonnes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, (Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara 2001, s.11-14

saldırısına uğrayan *Elbistan ve Zibatra'nın (Doğanşehir)* imdadına yetişerek buralardan onları geri püskürttü.⁵¹ **Melik Muhammed**'in ölümü üzerine oğulları ve kardeşi **Yağıbasan** arasında taht mücadelesi başlamıştı. Kardeşi **Yağıbasan Sivas**'ta, oğulları **Zünnun Kayseri**'de ve **Aynüddeve** ise *Malatya*'da Danişmendli tahtına geçtiler. 1143'te **Aynüddeve Yukarı Ceyhan** bölgesi ve *Elbistan*'ı aldı. Anadolu Selçuklu **Sultanı I. Mesud** 1144'te *Elbistan*'ı Danişmendlilerden alarak burayı merkez yaparak oğlu **Kılıç Arslan**'a verdi.⁵² **I. Mesud** 1149'da da *Maraş, Keysun, Besni, Ayıntab ve Dülük* gibi şehirleri alarak bölgedeki Haçlı hâkimiyetine son verdi. Bu bölgeleri de oğlu **Kılıç Arslan**'a bıraktı.⁵³ *Maraş*'ın haçlılardan alınması ile burada bulunan Hıristiyanların sağ salim şehri terk ederek *Antakya*'ya gitmeleri sağlanacaktı. Ancak bunlar *Antakya*'ya doğru giderken yolları Türkmenler tarafından çevrilmiş, bir kısmı öldürülürken bir kısmı da esir edilmiştir. Sultan **I. Mesud** Haçlılardan fethettiği başta *Maraş* olmak üzere çevresindeki şehirlerde 77 cami yaptırarak buralara Abbasi halifesinin gönderdiği hatipleri görevlendirmiştir. Ayrıca Halife Sultana bu başarılarından dolayı hilatler göndermiştir.⁵⁴

⁵¹ Turan, s.175.

⁵² Turan, s.178-179.

⁵³ **Anonim Süryani Kaynağı**, s.72; İbnü'l-Kalanisî, s.305-306; Ebü'l-Ferec, II, s.386; Süryani Mihail, s.123, Runciman, II, s.272-274; Honigmann, *Maraş*, s.314.

⁵⁴ Turan, s.188.

Maraş bir ara geri Haçlıların eline geçmiş olmalı ki 1152’de *Musul* ve *Halep* Atabeyi **Nureddin, Dülük** yakınında Haçlıları ağır bir yenilgiye uğrattığı zaman bölgedeki Haçlı kaleleri ile birlikte *Maraş*’ı da topraklarına katmıştır.⁵⁵ *Maraş*’taki Haçlı senyörlüğü arada bazı kesintiler olmakla birlikte 1097’den 1149’a kadar devam etti. Bu süre içinde *Maraş*’ı beş Haçlı senyörü idare etmiş olup bunlar Antakya Haçlı Prenskepliğini idare eden kontların akrabaları olup Norman kökenliydi.

4. II. Kılıç Arslan ile Yağıbasan Arasında Elbistan Üzerinde Mücadele

II. Kılıç Arslan’ın sultanlığı döneminde (1155–1192) Dânişmendli Türkleri *Musul* ve *Halep* Atabeyi **Nureddin Mahmud Zengi** ile ittifak yaparak *Maraş*’a saldırdılar. Bu arada Sultanın kardeşi **Şahinşah** da *Ankara* ve *Çankırı* taraflarında ayaklanmıştı. Sivas Danişmendli hükümdarı **Yağıbasan’ın (Yakup Aslan)** Selçuklu topraklarına saldırısı üzerine, **II. Kılıç Arslan** da onun üzerine yürüdü. İki taraf arasında yapılacak savaşı din adamlarının araya girmesiyle çok Müslüman kanı döküleceği gerekçesiyle anlaşmayla sonuçlandı. İki taraf da memleketlerine geri döndü. Sultan **II. Kılıç Arslan** tahta çıkınca daha önce kendisinin meliklik merkezi olan *Elbistan*’a adını bilmediğimiz bir vali tayin etmişti. Ancak çok geçmeden **Yağıbasan** gizlice

⁵⁵ Ramazan Şeşen, **Selahaddin Eyyubî ve Devri**, İsar Yay, İstanbul 2000, s.27.

Yukarı Ceyhan bölgesinin merkezi *Elbistan* üzerine yürüdü. **Yağıbasan**'ın bu gizli planını öğrenen **II. Kılıç Arslan** hızla onun üzerine yürüdü. Bu arada **Yağıbasan** *Elbistan* ve çevresinden topladığı 70.000 kişiyi buradan sürüp başka yere nakletti. Arkasından da sultanın üzerine yürüdü. İki tarafın orduları *Aksaray* yakınlarında savaş düzeni aldılar. Yine din adamları araya girerek iki Türk hükümdarı arasında çıkacak savaşı engellemeye çalıştılsa da taraflar arasında gidip gelen elçiler bir netice alamadılar. Bunun üzerine **II. Kılıç Arslan** şiddetli bir şekilde **Yağıbasan**'ın üzerine saldırdı. Ancak din adamları sultanın ayaklarına kapanarak savaş yapılmaması için ona yalvardılar. Bunun üzerine Sultan, **Yağıbasan**'la anlaşmaya karar verdi. Her maddesi üzerinde uzun münakaşalar yapılarak anlaşmaya varıldı. Bu anlaşma Selçukluların lehineydi. *Elbistan* ve çevresinden sürülen ahali yeniden buraya yerleştirileceği gibi şehir de Selçuklulara geri verilecekti. Sultan **II. Kılıç Arslan**, **Yağıbasan**'ın ihanetine karşılık verememesi ve onunla anlaşmasının sebebi olarak bu sırada *Musul* ve *Halep* Atabeyi **Nureddin Mahmud Zengi** başta olmak üzere onun düşmanlarının Selçuklu topraklarına saldırması gösterilmektedir.⁵⁶

1156'da *Musul* Atabeyi **Nureddin Mahmud Zengi** Selçukluların elinde bulunan *Ayıntab*, *Nehrü'l-Cevaz*,⁵⁷ *Tel-Bâşir*, *Marzuban*, *Bire*,⁵⁸ *Kefersud* ve

⁵⁶ Urfalı Mateos, s.313-314; Turan, s.198-199.

⁵⁷ *Nehrü'l-Cevaz*: Gaziantep ile Nizip arasında bulunan ve aynı adı taşıyan çayın kenarında yerleşim merkezi.

Maraş'i ele geçirdi. Ancak o, Haçlıların *Suriye*'de topraklarına saldırısı üzerine bölgeden çekildi. Bunun üzerine **II. Kılıç Arslan** da buralarda yeniden hâkimiyet sağladı.⁵⁹ 1172 yılında **Nureddin Mahmud Zengi**, *Maraş*'ı tekrar zapt etti. Bu duruma razı olmayan **II. Kılıç Arslan** ile **Nureddin** karşı karşıya geldiler. İki tarafın ordusu *Ceyhan* Nehri kenarında karşılaştı. Devrin ileri gelen âlimlerinin araya girmesi ile Haçlıların bölgede Müslümanlara yaptıkları katliam ve zulümler dururken, boş yere Müslümanların birbirini kırmasının doğru olmayacağı ileri sürülerek, savaş önlendi. İki taraf arasında bir antlaşmaya varılarak *Maraş*, Zengîlere bırakıldı. Ancak kısa bir süre sonra **Nureddin Mahmud Zengi**'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu **Melikü's-Salih** zamanında *Maraş*, Selçuklular'a iade olundu.⁶⁰ Daha sonra Zengîlerin yerini alan **Selahuddin Eyyûbî** zamanında *Maraş*'ın güneydoğusuna doğru uzanan topraklar üzerinde Eyyûbî-Selçuklu çekişmesi başlamıştır. Selçuklular *Maraş* üzerinde denetimlerini kurarken *Samsat*, *Raban* ve *Besni* gibi yerleri Eyyûbîlere terk etmişlerdi.⁶¹

⁵⁸**Bire**: Birecik kazası.

⁵⁹Sevim, s.30.

⁶⁰ M.Halil Yananç, *Maraş Emirleri*, **TOEM**, 1340, Nr. 6 (83), s.346; Şeşen, **Selahaddin**, s.53-54.

⁶¹ Süryani Mihail, s.260–261.

II. BÖLÜM

SELÇUKLU UÇ BEYLİĞİ

1. Maraş Uç Beyliği'nin Kurulması

Selçuklu yönetimi, *Maraş* ve etrafında bulunan şehirlere özel bir önem vermiştir. Çünkü Selçuklu ülkesinin emniyetinin sağlanması ve ticaret yollarının kontrol edilmesi için söz konusu yerlerin elde tutulmasının stratejik bir ehemmiyeti olduğu gibi, Doğu ve *Güneydoğu Anadolu*, *Suriye* ve *Kilikya* üzerinden Selçuklu topraklarına yapılacak saldırıların da ekseriyetinin *Maraş* bölgesinden geldiği görülmektedir. Yine bu sırada başta *Antakya* olmak üzere *Suriye* sahil şeridinde bulunan şehirlerin Haçlıların ve *Çukurova'nın* da Ermenilerin elinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda *Maraş*'ın elde tutulmasının stratejik ehemmiyeti artıyordu. Bu sebeplerden dolayı Selçuklular, hanedana mensup bir melik ya da en seçkin komutanlarını *Maraş* ve *Elbistan'a* göndermekteydiler. **I. Mesud**, oğlu **II. Kılıç Arslan**'ı *Maraş* ve *Elbistan* valisi yaparken, **II. Kılıç Arslan** da oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah**'ı *Elbistan* melikliğine atamıştı.⁶² **II. Kılıç Arslan** zamanına kadar Selçuklular *Doğu Anadolu* bölgesinde sadece *Malatya* ve *Elbistan*'da hâkimiyet kurmuşlardı.⁶³ Daha sonraki dönemlerde Selçuklu hâkimiyeti doğuya yayılmıştır. **I. Gıyâseddin**

⁶² Aksarayî, s.23; R.Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, 2; Selim Kaya, s.9, 18.

⁶³ Gül, s.43.

Keyhüsrev zamanından itibaren ise *Elbistan* doğrudan doğruya *Konya* merkeze bağlanarak buradan gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlandı. *Maraş Uç Beyliğinin* güçlenmesi ve *Elbistan'ın* iç kesimlerde kalması sebebiyle böyle bir uygulamaya gidilmişti. *Elbistan'ın* batısı *Göksun*, güneyi *Maraş* ve güneydoğusu *Adıyaman*, *Maraş Uç Beyliğine* bağlı olduğu için güvenliği sağlanmış oluyordu. Pek çok meşhur Selçuklu ümerası *Elbistan'a* vali olarak tayin edilmişti. Onların yaptıkları eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu valilerden bazıları şunlardır: *Hüsameddin Yusuf*, *Mübârizüddin Çavlı*, *Kamereddin Kâmyâr*, *Feleküddin Halil*, *Emir Alamâddin* ve *Seyfüddin Ebû Bekir Candar*.⁶⁴

Maraş ve çevresinde Bizans İmparatorluğu zamanında birçok kale inşa edilmişti. Özellikle Bizanslılar Müslümanlar ile *Maraş* çevrelerinde uzun süre mücadele etmişlerdi. Onlar İslam ordularının *Anadolu'nun* orta kısımlarına ilerleyişlerini durdurabilmek için *Torosların* orta ve doğu kısımlarına pek çok savunma amaçlı kale yapmışlardı. Daha sonraları bu kaleler bölgeye gelen Ermenilerin eline geçmiştir. *Kilikya* Ermenileri *Sis'teki* büyük prence bağlı olarak söz konusu kalelerde küçük derebeylikler kurmuşlardı. Bunlardan bazılarının *Andırın- Göksun- Zeytun- Bertiz-Engizek ve Göynük'e* kadar uzanan dağ silsilesinde olduğu görülmektedir. Ermeni tarihçi **Simbat** vekâyinâmesinde bugün

⁶⁴ M. Halil Yinanç, *Elbistan*, s.226.

isimleri bilinen bazı kale ve senyörlerinin isimlerini saymaktadır. Bunlar: *Geben piskoposu ve Arek manastırı reisi senyör Grigor*⁶⁵, *Berdus piskoposu senyör Stepannos*, daha sonra *Berdus senyörü baron Leon* ve oğlu *Grigor*⁶⁶, *İnguzud (Engizek- Çevizlik) piskoposu senyör Mikhitar* ve daha sonra senyör baron *Baudouin*,⁶⁷ *Gançi senyörü baron Aşot* sonra *Konstantin*,⁶⁸ *Harun senyörü baron Leon*⁶⁹ ve *Açe veya Ane*⁷⁰ senyörü baron *Henri*, *Fornos senyörü*

⁶⁵ **Arek:** Geben ile birlikte aynı şahıs tarafından idare edildiğine göre Torosların doğusunda olduğu tahmin edilen bu kale buraya yakın bir yerdir. Bkz. Simbat, s.69.

⁶⁶ **Bertiz** bölgesi, Urfalı Mateos da Bertiz mevkiinin mukaddes bir yer olduğunu yazmaktadır. Bkz.Urfalı Mateos, s.315-316; Simbat, s.70-71.

⁶⁷ **İnguzud:** Engizek Dağı tarafında bir yer. Bol cevizli anlamına gelmektedir. Bkz.Simbat, s.70; Ernest Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (çev. Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1970, s.83.

⁶⁸ **Gançi:** Bugünkü Çukurhisar Kalesi olup Hanga ve Hange şeklinde de yazılmaktadır. Büyük bir kale olduğu anlaşılan buraya büyüklüğünden dolayı “Castrum Magnum” denmiştir. 1320 tarihinde bu kalenin sahibi naip Oşin'in kardeşi olan Giaudin(Guy) idi. Kilikya Ermeni krallığının ortadan kalkmasından sonra, bu kale son başkumandan Hetum ile karısı Zarman'ın malikânesi olmuştur. Bu kalenin mevkiine bu gün Çukurhisar diyorlar. Bkz. Simbat, s.71.

⁶⁹ **Harun:** Bugünkü bildiğimiz Haruniye (Düzüçi) Açe ise ona yakın dağlık Kilikya'da Ceyhan'ın orta vadisinde bir kale olmalıdır. Bkz.Simbat, s.70-71.

⁷⁰ **Açe veya Ane:** Haruniye ile birlikte Zikredilen bu kalenin oraya yakın bir yer olması muhtemeldir. Acaba Haruniye'nin doğusunda ve oraya 40 km kadar uzaklıkta olan

baron **Apulfgarip**,⁷¹ *Şoğagan*⁷² senyörü baron **Cofri (Geoffroy)** 'dir.

Bu dönemde 1156'da *Kilikya* Ermeni prensi **II. Thoros**'un kardeşi ve *Karadağ (Amanoslar)* senyörü **Stefan**, *Maraş* valisinin bir Ermeni köyüne saldırmasını bahane ederek *Maraş*'a saldırdı. O, gizlice *Maraş*'a gelip adamlarını Ermeni ahalinin evlerine gizlemişti. Sabah olduğunda onlar, kale kapısı açılınca içeri girip kale kapısı ve dış duvarları tutup içeride kalanları yakalamışlardı. Türklerin gelmekte olduğuna dair haberler ulaşınca Ermeniler korkmuşlardı. Ermeniler hem içeridekilerle hem de dışarıdakilerle çarpışmaktan korkarak şehri yağma edip evleri ve götüremeyecekleri her şeyi yakmışlar, bütün ahaliyi de yanlarına alıp kaçmışlardı. Götürülenler arasında Ermeni ve Süryani halkın yanında **Bar Dionysius Çalibi** adlı bir de Süryani papazı vardı. Bu papaz, **Stefan** ve Ermenilerin *Maraş*'ı işgalini ve yaptıkları zulümleri anlatan fakat günümüze ulaşmayan üç risale yazmıştır. Bu sırada *Maraş*'ta Ermenilerin yanında Süryani halkın da yaşadığı anlaşılmaktadır. Şehrin imdadına yetişen **II. Kılıç Arslan** yıkık ve harap hale gelmiş bir yerle karşılaşmış, burada yaşayan Hıristiyanlara iyi

Kahramanmaraş'a bağlı Türkoğlu ilçesi Doluca köyünde bulunan Orçan (Orçin) kalesi olabilir mi diye düşünülebilir.

⁷¹ **Furnus**: Maraş'a bağlı aynı adı taşıyan çayın üzerinde bulunan Fırnis kalesi bkz.Simbat, 71.

⁷² **Şoğagan Manastırı**: Geben Kalesi etrafında yüksek bir dağ üstünde bulunan bir kale ve manastırın adı. Bkz.Simbat, s.71.

davranarak kaçan ve dönen Ermenilerin evlerine, çiftliklerine ve meyveliklerine dokunmamıştı. O, sadece Ermenilerle işbirliği yapan bir papazı öldürttü. Buradan *Keysun* taraflarına yürüyen Selçuklu ordusu yerlerinden kaçan ahaliyi yeniden yurtlarına yerleştirdi. Selçukluların kararlılığı karşısında zor durumda kalan Ermeniler pişman oldular. Hattâ *Maraş ile Elbistan* arasında bulunan *Pertus*⁷³ kalesi **Stefan** ve kardeşi **Toros**'un rızasıyla **II. Kılıç Arslan**'ın dostluğunu kazanmak için Türklere teslim edildi.⁷⁴ Sultan Ermenilerin bu tutumu karşısında *Pertus* kalesini yeniden onlara verdi. Sultan 1157'de daha önce meliklik ettiği bölgede huzur ve asayiş sağladıktan sonra *Konya*'ya döndü.⁷⁵

Türkiye Selçuklu Sultanı **II. Kılıç Arslan** tahta çıkmasından itibaren her taraftan düşmanlarının saldırısına maruz kalmıştı. Hatta onun düşmanları

⁷³ **Pertus**: Kaynaklarda Partus, Bartus ve Pertus diye geçen kaledir. Ortaçağ'da Ermeniler tarafından işgal edilen Bertiz şehri ve kalesi önemli bir müstahkem yerd. Günümüzde bir bölge adını almış olan Bertiz, Kahramanmaraş'a bağlı olup Ahır Dağ'ının kuzey ve kuzeydoğu taraflarına düşmektedir. Bazı araştırmacılar Bartus'u yanlış olarak Andırın ile Geben arasında göstermektedirler. Bkz. İbn-i Furat, **Tarihu İbni'l-Furat**, C.V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Basra 1970, s.260; Honigmann, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, s.61.

⁷⁴ Urfalı Mateos, s.315; Ebü'l-Ferec, II, s.395; Vahram Vekâyinâmesi, s.13; Süryani Mihail, s.179; M. H.Yınanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.346; Turan, s.199.

⁷⁵ Turan, s.199.

ittifak yaparak Selçuklu topraklarına saldırmışlardı. Sultan'a karşı bu ittifaka katılanlar sultanın kardeşi *Ankara* ve *Çankırı* meliki **Şahinşah**, Danişmendli melikleri *Sivas* hâkimi **Yağıbasan**, *Kayseri* hâkimi **Zünnun**, *Malatya* hâkimi **Aynüddeve**, Bizans İmparatoru **Manuel**, *Kilikya* Ermeni prensi **II. Thoros** ve *Musul* ve *Halep* atabeyi **Nureddin Mahmud Zengi**'ydi. Sultan kendisine karşı oluşturulan bu ittifaktan Bizans İmparatorunu bazı tavizler vererek caydırmaya çalışsa da başarılı olamadı. Sultan 1160'da *Elbistan* ve çevresini Danişmendli **Yağıbasan**'a terk etme fedakârlığını yaparak onunla barışmak istedi. Buna rağmen **Yağıbasan**, Sultan **II. Kılıç Arslan**'ın evlenmek istediği *Erzurum* Saltuklu hükümdarı **İzzeddin Saltuk**'un kızının *Konya*'ya gitmekte olan gelin alayına saldırdı. Sultanla nikâhlanmış olan bu kızı kaçırp, *Kayseri* hâkimi olan yeğeni **Zünnun** ile evlendirdi. Bu durum sultanın kızgınlıkla onun üzerine yürümesine neden oldu. Ancak sultan başarısız olarak geri dönmek zorunda kaldı. 1162'de *İstanbul*'a giderek, Bizans İmparatoru **Manuel**'le görüşen **II. Kılıç Arslan** bir takım tavizler karşılığında onunla bir anlaşma yaptı. 1164'de ise Danişmendli **Yağıbasan**'ın ölümü üzerine sulatan önemli bir rakibinden kurtulmuş oldu.⁷⁶ **Yağıbasan**'ın ölümü üzerine *Elbistan*'da bulunan Danişmendli valisi **Mahmud b. Mehdî** bağımsızlığını ilan etmişti.

⁷⁶ Turan, s.201-202.

Yağbasan'ın ölümüyle rahatlayan **II. Kılıç Arslan** Danişmendli meliklerine karşı harekete geçerek büyük başarılar elde etti. 1165'de *Elbistan ve Darende*'yi **Mahmud b. Mehdî'nin** elinden aldı.⁷⁷ Bu sırada Ermeni Prensi **Toros** da *Maraş*'ı yağmalayıp 400 Türkü esir almıştı. Ermeni prensi bunları, **Nureddin Mahmud**'un elinde bulunan Hıristiyanlarla değiştirmek istiyordu, ona başvurarak onları teslim etmediği takdirde, Türkleri öldüreceğini bildirdi. Bunun üzerine **Nureddin**, Hıristiyanları fidyeye karşılığında salıvermiştir.⁷⁸

II. Kılıç Arslan, *Kilikya* Ermeni Prenslüğü, *Antakya* Haçlı Prenskepliği ve *Suriye Eyyûbî* melikleri arasında kalan *Maraş* ve çevresine özel bir önem verdi. Bilhassa *Maraş-Adana-Kayseri* arasındaki üçgenin dağlık mıntıkasında kurulan ve merkezi *Sis* olan Ermeni Prenslüğü kuvvetleri sürekli Selçuklu topraklarına saldırılar yapıyorlardı. Bunlara karşı koymak için düzenlenen seferlerde bölgenin dağlık olmasından dolayı kesin netice alınamaması yüzünden sultan, *Maraş'ta* bir uç beyliği kurmak için harekete geçti. *Maraş* şehri stratejik bir konuma sahip olup, *Güney Anadolu* ve *Suriye* üzerinden *Orta Anadolu*'ya yapılacak askeri seferlerin veya ticaret kervanlarının geçiş güzergâhında bulunmaktaydı. Bu bakımdan *Maraş* sınırlarından veya yakınından dört önemli kervan yolu geçmekteydi. Bunlardan birincisi

⁷⁷ Yinanç, s.225.

⁷⁸ Ebü'l-Ferec, II, s.402.

Kayseri-Sarız-Göksun-Maraş- Halep, ikincisi Kayseri, Elbistan, Malatya, üçüncüsü Kayseri-Sarız veya Karakilise-Hurman-Elbistan-Akçaderbend⁷⁹-Göynük⁸⁰

⁷⁹ **Akçaderbend:** Selçuklu kaynaklarında sık sık geçen burası Elbistan ile Göynük (Hades) arasında bulunan tarihi bir geçittir. Günümüzde Nurhak-Elbistan yolunun paralelinde kalan ve kullanılmayan bu geçidin yakınında Derbend adlı bir köy de bulunmaktadır.

⁸⁰ **Göynük (Hades):**Pazarcık ile Çağlayanerit arasındaki ovanın kuzeyindeki boğaz ağzında olup, şimdiki Bozlar köyünün olduğu yerde bulunan tarihi şehirdir. İslam-Bizans çatışmalarına sahne olan Hades, Halep-Dülük- Elbistan-Kayseri askerî ve ticaret yolunun üzerinde bulunan başta Akçaderbend olmak üzere birçok geçidin kontrol edilmesi açısından da önemli bir mevkideydi. Hades, Göynük, Hadesü'l-Hamra, Derbü's-Selam, Adata, Mehdiye, Muhammediye gibi isimlerle de anılmıştır. Hades'in toprağı kırmızı olduğu için Hadesü'l-Hamra yani Kızıl Hades de deniyordu. Burası birkaç defa yakıldığı için Türkçe yanık anlamına gelen Göynük de dendiği iddia edilmektedir. Hades, Hamdânilerin elinden Bizanslılar tarafından geri alınmış ve Selçuklular'ın Anadolu'yu fethi sırasında Türklerin eline geçmiştir. Ancak Moğol İstilasası sırasında, Hades Ermeniler tarafından işgal edilir. Memluk sultanı Baybars tarafından 1273'te yeniden fethedilen Hades zamanla harabe hale gelmiş ve terk edilmiştir. Bkz. Faruk Sümer "el-Hades (Göynük) Şehri" *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, İstanbuli Eylül, 1993,s.4-8. Merhum Faruk Sümer Hoca, Hades'in bugün o yörede Göynük adı ile var olan köyde olduğunu yazsa da, Hades'in Bozlar kasabasında olduğu, buradaki camii ve şehir surlarının kalıntılarından anlaşılmaktadır. Hades'in XIII. yüzyılda tamamen yıkıldıktan sonra burada yaşayan halkın Göynük'e gittiği anlaşılmaktadır. Dulkadir Beyliği zamanında Göynük'ün içinde, cami ve hamamı olan küçük bir kasaba olduğu görülmektedir. Bkz. Refet Yinanç- Mesut Elibüyük,

-*Dülük*⁸¹-*Halep* yolu idi.⁸² Dördüncüsü ise *Ayas-Misis-Andırın-Geben* üzerinden gelip *Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'ya* açılan yoldu. Bu yol *Kilikya* Ermenilerinin elinde bulunan topraklardan geçmekteydi. Ayrıca *Halep-Akçaderbend-Elbistan-Zibatra (Doğanşehir)* üzerinden *Malatya'ya* giden bir yol daha vardı.

2.Maraş Uç Beyleri

2.1.Hüsameddin Hasan Bey

Selçuklular zamanında devletin sağ ve sol beylerbeyliği bulunmaktaydı. Bu durum bu beylerbeyliğinin uç beyi olduğunu göstermektedir. **Melikü'l- Ümera Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl** uç beyleriydi. Bunun yanında *Kilikya* Ermeni ve *Antakya* Haçlılarına karşı başında **Nusretüddin Hasan Bey'in** bulunduğu *Maraş* uç beyliğinin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca dördüncü bir uç beyi olarak da güney uç beyliği bulunmaktadır.⁸³ **II. Kılıç Arslan**, *Maraş* ve yöresinde yaşayan Türkmenleri teşkilatlandırıp bir idari düzen içinde yönetmek, Haçlı ve Ermeni saldırılarına karşı bir savunma noktası

Maraş Tahrir Defteri, C.I, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988, s.242-243

⁸¹ **Dülük**: Gaziantep'in 10km kuzey batısında Kahramanmaraş yolu üzerinde olup, X-XII. yüzyıllar arasında önemli bir yerleşim yeri idi. Günümüzde Dülük Baba olarak bilinmektedir. Bkz. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 64.

⁸² Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 4.

⁸³ Göksu, s.223.

oluşturmak ve Eyyûbîlerin bu bölgeye karşı girişecekleri hareketi önlemek için *Maraş Uç Beyliğini* kurdu. Bu uç beyliğinin ne zaman kurulduğu belli değildir. Ancak tahmini olarak 1176'da Miryakefalon Savaşı'nın kazanıldığı tarihten sonra olması muhtemeldir. **II. Kılıç Arslan**, tahta geçtikten sonra *Kayseri, Sivas ve Malatya Dânişmendli* melikleri ile mücadeleye girişmişti. Sultana karşı kardeşi **Şahinşah**'ın da katılımıyla *Dânişmendli* meliklerinden başta *Sivas* emiri **Yağbasan** olmak üzere, Bizans, *Kilikya* Ermenileri, Haçlılar, Zengîler ve Artuklular gibi devletlerin katılımıyla arka arkaya ittifaklar kurulmuştu. Bu süreç içinde zaman zaman *Maraş ve Elbistan* bölgesi de Selçukluların elinden çıkmıştı. Yine *Maraş*'ın güneydoğusunda bulunan yerlere de önce Zengîler daha sonra da Eyyûbîler göz dikmişti. **II. Kılıç Arslan** ülkesine karşı girişilen bütün muhalefet ittifaklarını bertaraf ederek 1168–1178 yılları arasında *Kayseri, Zamantı, Sivas, Elbistan ve Maraş* şehirlerini tamamen hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. *Elbistan*'a oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah**'ı melik olarak görevlendirirken, *Maraş*'ı da ümerasından **Emir Hüsameddin Hasan Bey**'e verdi.⁸⁴ Görüldüğü gibi Türkiye Selçukluları zamanında *Maraş ve Elbistan* ayrı teşkilatlanıp yönetilmekteydi. Sultan **II. Kılıç Arslan** *Maraş*'ı ümerasından önemli bir melike verirken *Elbistan*'a da oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah**'ı atamıştır. **Claude**

⁸⁴ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.346; Turan, s.311; R.Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s.2.

Cahen, Selçukluların XII. Yüzyılda *Suriyesınırları* dolaylarındaki *Maraş* Eyaletini geçici ya da sürekli olarak *timar (iktâ)* düzeyine çıkardıklarını, budüzeyi on üçüncü yüzyılda da koruduklarını belirtmektedir.⁸⁵

Hüsameddin Hasan Bey'e iktâ edilen *Maraş*, onun ölümünden sonra oğullarına intikal edecekti. Bu şahsın **II. Kılıç Arslan**'ın emirlerinden biri olduğunun dışında kaynaklar bilgi vermemektedir. Ayrıca onun *Maraş* ve çevresindeki idarî, siyasî ve imar faaliyetleri hakkında da bilgi mevcut değildir.

Melik İbrahim

Hüsameddin Hasan Bey'den sonra yerine geçmesi gereken oğlu **Melik İbrahim**'in⁸⁶, *Maraş* emirliğine tayin edilip edilmediği bilinmiyor. **Osman Turan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev**'in ölümünden sonra oğulları **I.İzzeddin Keykâvus** ile **I.Alâeddin Keykubâd** arasındaki taht mücadelesinde rol oynayan **Melik İbrahim**'in **Hüsameddin Hasan Bey**'in oğlu olduğunu belirtmektedir. Buna göre **Hüsameddin**

⁸⁵ Cahen, s.237.

⁸⁶ **Melik**: Maraş emiri Hüsameddin Hasan'ın oğlu İbrahim ve onun da oğlu Nusretüddin, Melik unvanı ile anıldığına göre bu aile bir hükümdar soyundan gelmiş olmalıdır. Bkz. İbn Bibi, I, s.133. Arapça olan melik hükümdar, Farsça ise şah manasına gelmektedir. Ortaçağ'da hâkimiyet süren Türk kökenli hükümdar sülaleleri tarafından kullanılan melik, Selçuklu, Artuklu ve atabeylikler devletlerinde bir şeref ismi ile de bir arada kullanılan bir hükümdar ünvanıdır. Bkz. M. Plessner, "Melik", İA, C.VII, s.664–665; M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473

Hasan Bey'den sonra oğlu **Melik İbrahim** değil de *Maraş Emirliğine* onun oğlu **Nusretüddin Hasan b. İbrahim** getirilmiştir.⁸⁷ Bu durum iki sebepten kaynaklanmış olabilir. Bunlardan biri **Melik İbrahim, I. İzzeddin Keykâvus**'a muhalif olup da kardeşi **I. Alâeddin Keykubâd**'ı desteklemiş olmalıdır. Oğlu **Nusretüddin Hasan**'ın ise **I. İzzeddin Keykâvus** taraftarı olduğu bellidir. Bundan dolayı **Melik İbrahim**, sultan tarafından *Maraş Emirliğine* getirilmeyip oğlu getirilmiş olabilir. İkincisi ise bu sırada *Maraş'ın* Ermeniler tarafından işgali **Melik İbrahim**'in babasının iktânını elde etmesine mani olmuş olabilir. Nihayet üçüncü bir ihtimal de herhangi bir sebeple Franklara esir düşmüş olması ihtimaldir. **I. İzzeddin Keykâvus**'un 1216'da *Antalya* kuşatması sırasında **Melik İbrahim**'in de adı geçmektedir.

M. Halil Yinanç, Nusretüddin Hasan Bey'in yaklaşık yarım asır kadar *Maraş* emirliğinde bulunduğunu ifade etmektedir.⁸⁸ Bu bilgi doğruysa **Nusretüddin Hasan Bey**'in 1185'den sonra *Maraş* Emirliğine getirilmiş olması lâzımdır. Ancak onun bu kadar uzun süre *Maraş* Emirliğinde bulunmadığını tahmin ediyoruz. Olsa olsa bu yarım asırlık süre dedesinin emirliği ile birlikte olmalıdır. Ondan sonra *Maraş* Emiri olan iki oğlunun birincisi 7 yıl, ikincisi ise 17 yıl *Maraş* Emirliğinde bulunmuştur.

⁸⁷ Turan, s.311.

⁸⁸ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.346.

Maraş Uç Beyliği'nin ilk emiri olan **Hüsameddin Hasan**'ın görevinin ne zaman sona erdiği de açıkça belli değildir. 1186'dan sonra da *Maraş* birkaç defa Selçukluların elinden çıkmıştır. 1208–9 yılında **I.Gıyâseddin Keyhüsrev**'in *Maraş*'ı yeniden Ermenilerden aldığı ve buraya **Hüsameddin Hasan Bey**'i yeniden emir atadığı ifade edilmektedir. Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Çünkü bu sırada **Hüsameddin Hasan Bey**'in hayatta olmadığını ve *Maraş* Emirliğine atanan kişinin de torunu **Nusretüddin Hasan Bey** olduğunu düşünüyoruz. 1211'de **Nusretüddin Hasan Bey**'in *Maraş* Emirliğinin başında olduğu görülmektedir. Bu şahsın aynı tarihte **I.Gıyâseddin Keyhüsrev**'in ölümü ve iki oğlu arasındaki taht mücadelesinde, **I.İzzeddin Keykâvus**'u sultan seçtirecek kadar nüfuz sahibi olduğu bilindiğine göre çok önceden beri *Maraş* Emiri olmalıdır.

Nusretüddin Hasan Bey

II. Kılıç Arslan'ın *Maraş Uç Beyliği*'ni kurduğu sırada, *Maraş* üzerinden Türkmenler *Kilikya* Ermenileri üzerine akınlarına devam ediyorlardı. **II. Kılıç Arslan** 1180 yılında *Kilikya* muntkalarında hayvanlarını otlanan Türkmenlere saldıran Ermeniler üzerine sefer yapmaya karar verir. **İbn Tagribirdi**'nin belirttiğine göre sultan, Ermeniler üzerine yapılacak sefere Eyyûbîleri de davet etmek için *Kahire*'ye elçiler gönderir. Selçuklulara yardım etmeye karar veren **Selahuddin Eyyûbî** ordusu ile *Maraş*'a kadar

gelerek, Ermeni Prensiğinin üzerine **Kılıç Arslan** ile beraber sefere çıkar.⁸⁹ Birleşik Selçuklu ve Eyyûbî ordusu Ermenilerin yaşadığı şehirler üzerine yürüyüp tahrip etmiş ve Ermeni Prensi **II. Rupen** aldığı Türk esirleri serbest bırakmak ve tazminat ödemek şartıyla barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Ermeni Prensinin barış isteği **II. Kılıç Arslan** ve **Selahuddin Eyyûbî** tarafından kabul edilmiş ve seferin tamamlanmasından sonra **Selahuddin Eyyûbî** ordusuyla birlikte ülkesine dönmüştür.⁹⁰

1187 yılında *Malatya ve Kayseri* yörelerinden ayrılan 5.000 Türkmen süvarisi, **Rüstem Bey** adlı liderlerinin emrinde *Maraş* üzerinden Ermenilerin elinde bulunan yerlere saldırırlar. Ancak bölgenin sarp ve dağlık olması, geçitlerin Ermeniler tarafından tutulması yüzünden başta **Rüstem Bey** olmak üzere birçok Türkmen öldürülür.⁹¹ Bu hadise yaşanırken *Maraş emirliğinin* başında bulunan kişinin bu mücadelede rolü olup olmadığı bilinmemektedir. **II. Kılıç Arslan**'ın ölümünden sonra, Ermeni prensi **II. Leon**, sultanın oğulları arasında başlayan saltanat kavgasından istifa ederek Türklerin elinde bulunan pek çok kaleyi ele geçirmişti. Hattâ **Süryani Mihail**'in verdiği bilgiye göre *Anadolu*'da 72 müstahkem yer Ermeniler tarafından işgal edilmişti. Bu kalelerden bazıları da Bizans'a aitti. Müellif, **II.**

⁸⁹ İbn Tagribirdî, **en-Nücumü'z-Zahire** (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), C.VI, Beyrut, 1992, s.24.

⁹⁰ Ebü'l-Ferec, II, s.426.

⁹¹ Ebü'l-Ferec, II, s.447-448; Simbat, s.63.

Kılıç Arslan'ın oğlu *Elbistan* meliki **Mugiseddin Tuğrulşah**'ın bile **II. Leon**'un yanına giderek ona tabi olduğunu belirtmektedir.⁹² Ancak bu bilgi diğer kaynaklar tarafından doğrulanmamaktadır. *Kilikya* Ermenilerinin Türk topraklarına saldırılarının devam etmesinden dolayı 1199'da **Rükneddin Süleymanşah**, onların üzerine yürümüş ve mağlup ederek Selçuklulara tabi hale getirmişti.⁹³ *Elbistan* Selçuklu meliki **Mugiseddin Tuğrulşah**, 1196'da tahta çıkan **II. Rükneddin Süleymanşah**'a tabi olarak melikliğini devam ettirmiştir. 1200'de *Elbistan* üzerinden *Malatya*'ya ulaşan Sultan, kardeşi **Kaysersah**'ın elinden şehri almıştır. 1202'de *Erzurum* seferine çıkan **II. Rükneddin Süleymanşah**'ın en büyük destekçisi *Elbistan* meliki **Mugiseddin Tuğrulşah**'tı. **Tuğrulşah** da bu sefere iştirak ettiği gibi *Elbistan*'dan çok sayıda asker ve teçhizat hazırlayıp ağabeyine yardım etmek üzere *Erzurum*'a gitmiştir. **II. Rükneddin Süleymanşah** Saltuklular beyliğine son vererek *Elbistan* meliki olan kardeşi **Mugiseddin Tuğrulşah**'ı buraya gönderdi. Uzun yıllar *Elbistan* melikliği yapan **Tuğrulşah** bundan sonra doğu hudutlarını Hıristiyan Gürcülere karşı muhafaza ile görevlendirildi.⁹⁴

⁹² Süryani Mihail, s.291; Ebü'l-Ferec, II, s.466.

⁹³ Bkz.Simbat, s.74; Ali Sevim, s. 33; Kaşkarlı, s.112.

⁹⁴ İbn Bibi, II, s.91; Turan, s.253-254, 256.

3. I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Elbistan'a Gidiş (1196)

Selçuklular zamanında büyük bir yerleşim yeri olan ve **Mahruse-i Elbistan** unvanını taşıyan şehir meliklik merkezi olmuştu. Önce **II. Kılıç Arslan** daha sonra da **Mugiseddin Tuğrulşah** buraya melik olarak tayin edilmişti. Selçuklu meliklerinin yaptığı imar ve iskân faaliyetleriyle büyüyen gelişen *Elbistan* Selçukluların önemli bir şehri haline gelmişti. 1192-1196 yılları arasında Selçuklu tahtında bulunan **I.Gıyaseddin Keyhüsrev**, kardeşi **Rükneddin Süleymanşah** ile giriştiği savaşta yenilip tahtı terk etmek zorunda kalmıştı. **Rükneddin Süleymanşah** kardeşi **I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in** oğulları **İzzeddin Keykavus** ve **Alâeddin Keykubad** ile *Elbistan'a* giderek kardeşi **Mugiseddin Tuğrulşah'ın** yanında oturması konusunda anlaşma yapmışlardı. İki kardeş bu konuda ant içmişlerdi. **Rükneddin**, *Konya* tahtına oturunca, **I.Gıyaseddin Keyhüsrev** oğullarıyla birlikte *Elbistan'a* gitti.⁹⁵

İbn Bibi, **I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in** *Elbistan'a* gidişini teferruatlı şekilde anlatmaktadır. **I.Gıyaseddin Keyhüsrev**, *Konya'dan* yola çıkarak *Kilikya* Ermenilerinin sınırından *Elbistan'a* ulaşmıştır. *Elbistan'da* ağabeyini karşılayan **Mugiseddin Tuğrulşah** birkaç gün onu ve yeğenlerini ağırladıktan sonra sultandan habersiz şehrin kadısını ve imamlarını çağırarak babası **Kılıç Arslan'ın** *Elbistan'ı* kendisine

⁹⁵ Aksarayî, s.23-24.

verdiğini belirterek bundan sonra kendisinin, çocuklarının ve onlardan gelenlerin hiçbir şekilde bu şehirde, vilayette, kasaba ve köylerde mülkiyet ve ikta yoluyla yönetim ve müdehala hakkının kalmadığına karar vererek bu sözlerini *Elbistan*'ın ileri gelenlerinin şahitliğinde yazıya geçirmiştir. **Mugiseddin Tuğrulşah** *Elbistan*'da geleneğe uyarak halka açık bir eğlence meclisi düzenleyerek itibarlı şahısların huzurunda bu kararını ağabeyine sunmuştur. Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev** bu kararı okuyunca “*Çocukluk günlerinden günümüze kadar Melik Mugiseddin de övgüye değer davranışlar, büyüklük izleri ve şans sahiplerinin özellikleri gözlenmiştir. Şimdide hiçbir şekilde onun makbul düşünceleri ve şahane hareketleri, iyiliğin ve doğruluğun dışında olamaz. Onun böyle bir lütufta bulunması, mübarek kalbimde ve aydınlık gönlünde yatan cömertlik duygularını açığa vurması, iyi ahlak ve olumlu davranış açısından şaşılacak ve beklenmedik bir durum değildir. Onun bana verdiğini burada hazır bulunanların ve devlet büyüklerinin şahitliğiyle kabul ettim ve onları tekrar kendisine iade ettim*” dedikten sonra kendisini eğlenceye verdi. Bir süre sonra da toplantı sona ermiştir. Birkaç gün sonra **I.Gıyaseddin Keyhüsrev** *Malatya*'ya gitmeye karar verdi. **Mugiseddin Tuğrulşah** bunu duyunca 100 bin sikke, 30 baş katır, 30 baş seçkin at, 50 deve, 20 erkek köle, 10 cariyeye ile hercinsten eşya ve kumaş hazırlayarak, hazinedarı vasıtasıyla **I.Gıyaseddin Keyhüsrev**'e gönderdi. Sultan bu hediyeleri kabul etmek istemedi.

Ancak **Mugiseddin'in** naipleri ve mutemetleri ısrar edince buna dayanamayarak kabul etmek zorunda kaldı ve minnettarlığını bildirdi. Daha sonra Sultan, kardeşi **Mugiseddin'i** yanına çağırarak eğlence ve neşe vaktini kendisinin otağında geçirdiler. Ertesi gün Sultan **Gıyaseddin Keyhüsrev,** kardeşi **Mugiseddin'e** altın işlemeli bir cübbe, şahane bir kemer ve padişahlara layık bir kulahtan oluşan kıymetli hediyeler verdi. Sultan kardeşi vedalaştıktan sonra *Malatya*'ya doğru yola çıkmıştır. *Malatya*'dan da *Şam*'a giden **I.Gıyaseddin Keyhüsrev,** burada da aradığını bulamayarak *Diyarbakır, Ahlât ve Samsun* üzerinden *İstanbul*'a giderek Bizans imparatoruna sığındı. Böylece sultanın 9 yıl sürecek sürgün hayatı başlamış oldu.⁹⁶

Mugiseddin Tuğrulşah'ın *Elbistan* melikliği 1202 yılına kadar sürmüş ve bu tarihte **Rükneddin Süleymanşah'ın** *Erzurum'u* Saltuklulardan alması üzerine buraya nakledilmiştir. *Elbistan* ise doğrudan merkeze bağlanarak gönderilen valiler tarafından idare edilmeye başlanmıştır.

I.Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanı (1205-1211)

1204'de **Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'ın** ölümü ve yerine çocuk yaşta bulunan oğlu **III. Kılıç Arslan'ın** geçmesi üzerine *Kilikya* Ermeni Prensi **II. Leon** Selçuklu tabiiyetinden çıkarak Türk topraklarına saldırır. O, 1205'te *Göksun* ve

⁹⁶ İbn Bibi, C. I, s.59-61.

buraya yakın bazı yerleri işgal ederek *Elbistan* 'a kadar gelmiş ve Türkleri esir edip mallarını yağmalamıştı.⁹⁷ Hatta Ermeniler *Elbistan* 'ı kuşatmışlardı. *Elbistan* 'ın güneyinden *Fırat* Nehrine doğru akan *Göksu* Nehrini aşır (*Nehrü'l-Ezrak*) Halep taraflarına doğru inmişlerdi.⁹⁸ **II. Leon**, *Anadolu ve Suriye* 'de saldırılarına devam ederek Aralık 1205-Ocak 1206 'da *Antakya* 'nın kuzeyindeki *Derbsak* 'ı ele geçirip yakmış ve halkını da esir etmişti. Bu tarafta Ermeniler ilerlemelerine devam ederek *Halep* yakınlarına kadar sokulmuşlar, bölgede yaşayan Türkmenleri öldürüp mallarını yağmalamışlardı. Bu defa da *Amik Ovası* 'ndan kuzeye doğru yönelen Ermeni kuvvetleri *Maraş* yakınlarına kadar gelerek birçok yeri yağmalayıp bölge halkını esir edip bir kısmını da öldürmüşlerdi.⁹⁹ Ermenilerin ele geçirdiği *Halep* yakınındaki beldelerle *Antakya* yakındaki *Derbsak*, *Halep Eyyûbî meliki Melikü'z-Zâhir* 'in elindeydi. *Maraş ve Göksun* çevreleri ise Selçukluların elindeydi. **Melikü'z-Zâhir** Ermenilerin üzerine yürüdüyse de **II. Leon** onunla çatışmadan kaçmış ve elde ettiği ganimetlerle *Kilikya* 'ya dönmüştü.¹⁰⁰

⁹⁷ Simbat, s.76; Ersan, s.161-162; Selim Kaya, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK Yay., Ankara 2006, s.133

⁹⁸ Turan, s.285-286.

⁹⁹ Kaya, s.133.

¹⁰⁰ İbnü'l- Esir, **el-Kâmil Fi't-Tarih, (Büyük İslam Tarihi)**, C.XII, (çev. A. Ağırakça, A. Özaydın), Bahar Yay., İstanbul 1987, s.195-196; Ebû Şâme, **Zeylü'r- Ravzateyn**, (neşr: es-

Ermenilerin Selçuklu ve Eyyûbî topraklarına saldırıları bir türlü hız kesmiyordu. Bu saldırılar sebebiyle *Anadolu ve Suriye* şehirleri arasındaki ticaret yollarının güvenliği sarsılmış ve tüccarlar zarar etmeye başlamışlardı. **II. Leon** 1207-1208'de *Göksun* üzerinden *Elbistan'a* kadar ulaşmış, şehri kuşatmış fakat alamamıştı. Ancak bölgede önemli ölçüde tahribat ve yağmada bulunmuştu.¹⁰¹

Kilikya Ermenilerinin *Göksun ve Elbistan'daki* tahribatları, arkasından da *Maraş'ı* yağmalayıp *Halep'e* kadar inmeleri sebebiyle Selçukluların Ermeniler üzerine bir sefer yapmaları zaruri hale gelmişti. **I. Gıyâseddin Keyhüsrev** onlara ağır bir darbe indirmek niyetindeydi. Bu amaçla Ermenileri iki ateş arasında bırakmak için *Halep Eyyûbî* hükümdarı **Melikü'z-Zâhir'e** ittifak teklif etti. Selçuklu sultanı Eyyûbî hükümdarına elçi yollayarak asker göndermesini istedi. Bunun üzerine **Melikü'z-Zâhir Seyfeddin İbn Alemüddin ve İzzeddin Aybek** komutasında bir ordu gönderdi. Birleşik Eyyûbî ve Selçuklu ordusu *Kilikya* Ermenilerinin üzerine yürüdü. Bu çatışmalar sırasında başta *Maraş ve Pertus Kalesi* olmak üzere birçok yer Ermenilerin elinden alındığı gibi bu kalenin senyörü olan Ermeni prensin oğlu **Gregorie** de esir edildi. Bilhassa *Maraş ve Elbistan* arasındaki dağlık bölgede bulunan *Pertus* kalesinin alınması, Ermenilerin morallerini bozdu. Bu arada kış

Seyyid Aziz el-Attar el-Hüseynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947, s.53.

¹⁰¹ Simbat, s.76, Kaya, s.134.

ayları yaklaştığından dolayı sultan ertesi yıl yeniden sefer yapmak kaydıyla geri dönmüştü. Ermeni Prensi **Leon** ise Eyyübî Melikleri **el-Adil ve ez-Zâhir**'e başvurarak barış istedi. **I.Gıyâseddin Keyhüsrev**, Müslüman esirlerin serbest bırakılması, tazminat ödenmesi ve *Halep* sınırlarına bir daha tecavüz edilmemesi şartıyla onun barış isteğini kabul etti. Bundan sonra Ermeni Prensi Selçuklu sultanına tabi olarak onun adına sikkeler kestirmiştir.¹⁰² Ermenilerden alınan *Pertus Kalesi* de **Nusretüddin Hasan Bey**'e tevcih edilmiştir.¹⁰³

4. **I.İzzeddin Keykâvus Dönemi**

1211 yılında **I. Gıyâseddin Keyhüsrev**'in Bizans İmparatoru **Laskaris**'le *Alaşehir*'de yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine Selçuklu tahtına hangi oğlunun geçeceği konusunda münakaşa çıkmıştı. Tahtın namzedi sultanın üç oğlundan *Malatya* meliki **İzzeddin Keykâvus** mu, *Tokat* meliki **Alâeddin Keykubâd** mı yoksa *Koyulhisar* meliki **Celaeddin Keyferîdûn** mu sultan olacaktı? İşte bu sırada ümeranın nüfuzlularından biri olan *Maraş* Emiri **Nusretüddin Hasan Bey**, **İzzeddin Keykâvus** tarafına ağırlığını koyarak onun sultan olmasını teklif

¹⁰² Gorigoros Senyörü, s.12; İbnü'l Verdi, **Tarihu İbni'l-Verdi**, C.II, Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1996, s.124; İbn Tagribirdî, **en-Nücumü'z-Zâhire**, C.VI, s.168; İbn Furat, **Tarihu İbni'l-Furat**, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdat, 1970, s.260; Turan, s.286–287; Ali Sevim, s.34; Kaşgarlı, s.112; Ersan, s.163-164; Kaya, s.134.

¹⁰³ Turan, s.286.

etti. Bunun üzerine diğer beyler de onun teklifini kabul ederek **I. İzzeddin Keykâvus**'u sultan yaptılar.¹⁰⁴ Böylece başta *Maraş* emiri **Nusretüddin Hasan Bey** olmak üzere ümeranın çoğunluğunun desteğini elde eden **I. İzzeddin Keykâvus** sultanlık yarışını kazanmış oldu.¹⁰⁵ **I. İzzeddin Keykâvus**'un tahta çıkmasında büyük rol oynayan **Nusretüddin Hasan Bey** onun zamanında *Maraş* emirliğine devam etmiştir.

¹⁰⁴ Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus(1211-1220)**, TTK Yay., Ankara 1997, s.21.

¹⁰⁵ Meşhur Selçuklu tarihçisi İbn Bibi, Nusretüddin Hasan Bey'in Selçuklu ümerası arasında ne kadar büyük bir itibar sahibi olduğunu şöyle anlatmaktadır. "... *yüzü goncadan daha güleç, eli yağmur bulutundan daha cömert, ihtiyaç gecelerinin karanlığında sıradan ve seçkin kimselerin dünyasında ay ışığı gibi parlayan, sahip olduğu toprak parçasının darlığına rağmen kalbi denizden daha geniş, dergahı cennet bahçesi kadar güzel ve huzur verici, devletin alnında Feridun (İran efsanelerinde ve Şehnâme'de geçen yiğitliğiyle tanınmış padişah)'un büyüklüğü ve Kisra (Sasani Padişahı Hüsrev-i Anuşirvan'ın lakabı)'nın haşmeti bulunan, hiç kimsenin nimetlerinden faydasız kalmadığı, kendisine başvuran hiçbir düşkünün ebedî bir refaha kavuşmadan yanından ayrılmadığı, bu dünyadan kazandığı şöhrete hiçbir padişahın ve sultanın sahip olmadığı Maraş Meliki Emir Nusretüddin el-Hasan b. İbrahim'in –Allah adını her zaman dünyada iyilikle anılmasın sağlasın, onu ahrette en yüksek derecelere yükseltsin- şahadet parmağı soylu meliklerin ileri gelenlerinden, sultanın çocuklarının büyüklerinden olan Melik İzzeddin Keykâvus'un seçkin adının üzerine konu..." Bkz. İbn Bibi, **el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)**, (çev. Mürsel Öztürk), C.I., Ankara, 1996, s.133.*

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu I.Alâeddin Keykubâd mağlubiyeti kabul etmeyen bir mizacı sahipti. Bundan dolayı ağabeyinin sultanlığına karşı çıkararak *Kayseri'de* onu kuşattı. **I.Alâeddin Keykubâd** *Erzurum* meliki amcası **Mugiseddin Tuğrulşah** ve *Kayseri'yi* vermeyi vaat ettiği *Kilikya* Ermeni prensi **II. Leon'nu** da yanına alarak sultana karşı harekete geçmişti. Ayrıca bazı ileri gelen ümeradan da ona destek vardı. **I. İzzeddin Keykâvus** kendisine karşı oluşan bu ittifakı yanına aldığı **Mübârizüddin Çavlı, Zeyneddin Beşâre, Mübârizüddin Behramşah, Celâleddin Kayser** ve **Nusretüddin Hasan Bey** gibi ileri gelen komutanları sayesinde bertaraf etmeyi başardı. Ermeni prensine para, erzak ve ülkesine **I. İzzeddin Keykâvus'un** saltanatı boyunca dokunmayacağına dair bir ahitname verilerek, onun **I.Alâeddin Keykubâd'a** verdiği destek kesildi. Kendi hâkimiyet sürdüğü *Erzurum'un* tehdit altında olduğunu iddia eden **Mugiseddin Tuğrulşah** da **I.Alâeddin Keykubâd'ı** yalnız bıraktı.¹⁰⁶ Bunun üzerine **I.Alâeddin Keykubâd** ağabeyini kuşattığı *Kayseri'yi* terk ederek *Ankara'ya* çekildi. Daha sonra da burada yakalanarak *Minşar Kalesine* bir müddet sonra da başka bir kaleye nakledilerek ağabeyi ölünceye kadar hapiste tutuldu. **I. İzzeddin Keykâvus** kardeşinin tehlikesini bertaraf ettikten sonra ümerasına *iktâlar* dağıttı. Kendisine yaptığı yardımlardan dolayı **Mübârizüddin Çavlı'ya**

¹⁰⁶ Koca, s.22-23.

Elbistan şehri iktâ edildi.¹⁰⁷ *Maraş'ta* ise **Nusretüddin Hasan Bey** emirliğine devam etti.

I.İzzeddin Keykâvus 1216'de *Antalya'yı* yeniden fethetti. Yukarıda bahsi geçtiği gibi bu sırada *Antalya'da* *Maraş* Emiri olarak geçen, fakat hiçbir zaman emirliğinin başına geçemeyen **Melik İbrahim b. Hüsameddin Hasan**'ın sultana karşı itaatsizlik içinde olduğu görülmektedir. Ancak burada bir netlik yoktur. **Melik İbrahim** Rumlarla birlikte sultana direnen bir kişi miydi, yoksa onların eline esir mi düşmüştü? Görünen o ki her ne şekilde olursa olsun oğlu *Maraş* emirliğinde bulunan **Melik İbrahim** *Antalya* tarafında bulunmaktaydı. *Antalya'nın* Rumlardan alınması sırasında 30 kadar adamı ile bir dağa sığınmış olan **Melik İbrahim** sultanın gönderdiği adamlar tarafından yakalanıp huzura getirilir ve affedilir. Hattâ sultan ona birkaç kasabanın idaresini vererek gönlünü aldı.¹⁰⁸ Selçuklulara karşı direndiği görülen ve yakalandıktan sonra da affedildiği belirtilen **Melik İbrahim** ile sultanın arasının açık olduğu anlaşılmaktadır.

Ermeni Prensi **II. Leon**, Selçuklu ordusunun *Antalya'yı* fethi sırasında, Türk topraklarına karşı saldırıya geçmiş ve bazı yerleri işgal etmişti. **I. İzzeddin Keykâvus**, *Antalya'nın* fethini müteakip Ermenileri cezalandırmak için *Maraş'a* hareket etti (1216). **İbn Tagribirdî**, *Halep Eyyûbi hükümdarı*

¹⁰⁷ İbn Bibi, II, s.139;Koca, s.24.

¹⁰⁸ Turan, s.311; Koca, s.37-38.

Melikü'z-Zâhir'in de Ermenilerin üzerine sefere çağrıldığını, ancak onun Selçukluların *Halep*'i alma ihtimaline karşı katılmadığını yazmaktadır.¹⁰⁹ Sultan kendi *Maraş* üzerinden *Kilikya*'ya girmeyi, Eyyübîlerin ise *Antakya* üzerinden *Çukurova*'ya saldırmasını planlamıştı. Ancak *Kahire* Eyyübî hükümdarı ve amcası **Melikü'l-Adil**'in girişimlerinden dolayı **Melikü'z-Zâhir** Selçuklulara yardım etmedi. Bu arada Ermeniler de kıymetli hediyelerle Eyyübîleri Selçuklulara yardımdan alıkoymak istemişlerdi.¹¹⁰

I İzzeddin Keykâvus'un Eyyübîlerden yardım alamayınca tek başına Ermenilerin üzerine yürümeye karar verdiğini görüyoruz. Sultan ordunun *Kayseri*'nin doğusunda *Zamantı Kalesi* yakınlarında bulunan *Yabanlu Ovası*'nda toplanmasını emretti. *Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey*'e de haber gönderilerek Ermenilere karşı harekete geçmesini istendi. Sultan, *Maraş* Emirini daha önce Eyyübîleri Ermenilerin üzerine saldırtmayı düşündüğü *Antakya* taraflarına gönderdi. **Nusretüddin Hasan**, *Maraş*'tan yola çıkarak *Amik Ovası*'nı boydan boya geçerek *Halep Eyyübîlerine* bağlı olan fakat içinde Ermenilerin yaşadığı *Balat*'i kuşattı. Kale şiddetli bir muhasara ile ele geçirilerek Ermeniler cezalandırıldı.¹¹¹ *Maraş* Emirinin *Balat*'i alarak içindeki ahaliyi cezalandırdığı haberi Ermeniler

¹⁰⁹ İbn Tagribirdî, VI, s.188.

¹¹⁰ Koca, s.40.

¹¹¹ Turan, s.313.

tarafından *Halep*'e ulaştırılınca, **Melikü'z-Zâhir** bu durumdan endişe duymuştu. O, Selçukluların gerçek niyetinin *Suriye* toprakları olduğunu zannetmişti. Bunu haklı çıkaracak işaretler de yok değildi. Ancak, **I.İzzeddin Keykâvus** Ermenilerin *Balat*'ı bir üs olarak kullandıklarını, Müslüman tüccarlara saldırarak mallarını yağmaladıklarını ve ele geçirdikleri malları burada sakladıklarını, ayrıca onların *Kilikya* Ermenilerine yardım ettiklerini ve bundan dolayı da *Maraş* Emirinin *Balat*'a girmesini istediğini ifade etti. Selçuklu sultanı, **Melikü'z-Zâhir**'in gönlünü almak için ondan özür bile diledi.¹¹²

Çinçin Kalesi'nin Fethi

Çinçin Kalesi Göksun ile *Andırın* arasında bulunmaktadır. **I.İzzeddin Keykâvus** Ermenilerin elinde bulunan kaleler üzerine sefere çıktı. *Balat*'tan dönen *Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey* de bu sefere iştirak etti. Selçuklu kuvvetleri sefer hazırlıklarını *Yabanlu Ovası*'nda yaptıktan sonra Ermeni sınırını *Kösi-dere*¹¹³ ve *Gökerin*¹¹⁴ üzerinden geçerek *Göksun*'a¹¹⁵ uğrayıp *Çinçin*¹¹⁶ *Kalesi*'ni

¹¹² Koca, s.41-42; Ersan, s.169.

¹¹³ **Kösi-dere**: Köstere diye bilinen yer, Kayseri'ye bağlı şimdiki Tomarza kazasının bulunduğu bölgenin adıdır.

¹¹⁴ **Gökeri**, **Gögeri**, **Gökerni** gibi okunan burası Köstere'nin merkezi olan Tomarza'nın kuzey doğusunda bulunan bir yerin adıdır. Burada Ermenilere ait bir manastır da bulunmaktaydı.

¹¹⁵ Kaynaklarda açıkça belirtilmese de Selçuklu ordusu Göksun üzerinden Ermenilerin elinde bulunan topraklara girmiştir. Süryani Mihail'in eserine eklemeler yapan adı bilinmeyen bir

kuşattı. Mancınıklar kurularak kaleye ve şehre taşlar fırlatıldı. Çaresiz kalan kale halkı sultanın teslim teklifine üç günlük mühlet isteyerek cevapladılar. Eğer bu sürede **II. Leon**'dan yardım gelmezse hiçbir şart

müstensih 1218 olarak verdiği I. İzzeddin Keykâvus'un Ermeniler üzerine düzenlediği sefer sırasında Selçuklu ordusunun Geben'e ulaşmadan önce Kogison'a geldiğini yazmaktadır. Bkz. Süryani Mihail, 296.

¹¹⁶ **Çinçin:** Burası Andırın'ın Geben kasabası ile Göksun'un Değirmendere kasabası arasında bulunan ve Çamurlu köyüne yakın, halen köylülerin "Çinçin Boğazi" olarak adlandırdıkları geçidin adıdır. Ancak burada bir kale kalıntısı olmamakla birlikte köylüler bir takım yerleşim harabelerinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Daha sonra Alâeddin Keykubâd da Çinçin üzerinden Ermenilerin üzerine yürümüş ve bu kaleyi ele geçirmişti. Mustafa Onar'ın, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları ile Saimbeyli*, adlı eserinin 24. sahifesinde de Çinçin Kalesi'nin yeri Geben ile Değirmendere arasında gösterilmiştir. Bu değerli araştırmacı önemli bir yanlışı da düzeltmiştir. Bundan dolayı onu kutlamamak elde değildir. Bu konuyu anlatan birçok araştırmacı doğal olarak mevkii bilmedikleri için ana kaynaklardaki hataları tahmin edememişlerdir. Çinçin olarak okunan yer Hancin, Kancın olarak okunan yer ise Hacin'dır. Texier Çinçin'in Göksun yakınlarında Toroslar'ın doğu yamacında yapılmış dikkat çekici bir yer olduğunu yazmaktadır. Eskiden Göksun Maraş yolu Değirmendere üzerinden geçip Çinçin Boğazi denilen yer üzerinden Çukurhisar'ı takip ederek Fırnız üzerinden geçirdi. **I. Haçlı Seferi**'nde ordunun esas kısmı bu yolu takip etmişti. Bkz. Charles Texier, **Küçük Asya**, C.III, (çev.:Ali Suat), (hazr.: Kâzım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002, s.140-141; Mustafa Onar, **Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli**, Adana Valiliği Yay., Adana 2002, s.24.

ileri sürmeden teslim olacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine sultan kaleye taş atan mancınıkların durdurulmasını istedi. Kale halkı Ermeni prensine başvurmuş, o ise kendi başının çaresine düştüğü için yardıma gelemeyeceğini ve dilediklerini yapmakta serbest olduklarını bildirmişti. Bu durum üzerine *Çinçin* halkı sultana haber göndererek canlarına, aile ve çocuklarına dokunulmaması şartıyla kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan *Çinçin Kalesi'nin* âmânla teslim edildiğine dair bir ferman hazırlattı. Kale halkı gönderilen ferman üzerine huzura geldiler. Bu arada kale kapıları açılarak Selçuklu sancağı kale burçlarında dalgalandırılmıştır. Divan naipleri kaleye çıkarak ele geçirilen silah, zahire ve diğer eşyanın durumuna bakarak ihtiyaç olduğu kadarını aldılar. Kaleye muhafızlar ve kale komutanı konulduktan sonra fetih tamamlanmış oldu.¹¹⁷

Haçin Kalesi'nin Fethi

Haçin Adana'nın Saimbeyli kazasının eski adıdır. *Çinçin Kalesi'nin* fethedilmesinden sonra Selçuklu ordusu *Haçin Kalesi'ni* kuşattı. Kalenin etrafına mancınıklar kurularak içeriye güller yağdırıldı. Ayrıca *Antalya'nın* fethinde çok iş gören ve üzerine 10 kişinin çıkabildiği geniş ve yüksek merdivenler de kalenin duvarlarına yanaştırılmıştı. Selçuklu ordusunun bu şiddetli kuşatmasına rağmen içeridekilerin de aynı şekilde bir direniş yaparak kolayca pes etmeyecekleri anlaşılmıştı. Bu arada

¹¹⁷ İbn Bibi, I, s.184-185; Koca, s. 42.

Selçuklu kuvvetlerinin üstünlüğü, taş atan mancınıkların ve okçuların ok atışları, içeridekilerin dışarı çıkmalarına engel oluyordu. Selçuklu askerleri yüksek merdivenlerin yardımı ile kaleye girmeyi başarıp kapısını açmışlar ve içeridekileri etkisiz hale getirip teslim almışlardı. Sultan kaleye komutan (dizdar) ve muhafızlar tayin etti.¹¹⁸

Geben Kalesi'nin Kuşatılması

Geben günümüzde bir kasaba olup *Andırın* ile *Göksun* arasındadır. *Haçin* Kalesi'nin fethinden sonra sıra *Geben Kalesi'ne* gelmişti. Selçuklular ile Ermeniler arasında en şiddetli çatışma burada vuku'a geldi. *Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey* de yanında olduğu halde *Geben Kalesi* üzerine yürüyen sultan **I. İzzeddin Keykâvus** burada sert bir direnişle karşılaştı. Bu sırada yaşlanmış ve hasta bir durumda olan *Ermeni prensi II. Leon* ise ordusunun başına Baron **Konstantin**'i tayin etmişti. Bu adam ve diğer Ermeni iler gelenleri *Geben Kalesi'nin* üzerinde bulunan bir dağın başındaki *Şoğagan* Manastırı'nda karargâh kurup, Selçuklu ordusunu beklemeye başlamışlardı. Sultan 3000 seçme askerle Emir-i Meclis **Mübârizüddin Behramşah**'ı öncü birliklerin başında Ermenilere karşı gönderdi. İki Türk askeri ise Ermeniler hakkında keşif yapmaya çalışırken pusuya düştüler. Atlarından düşürülen bu askerler yakında bulunan bir köprüye sığınmışlardı. Burası *Geben Kalesi* yakınından akan ve *Ceyhan'a* dökülen *Körsulu*

¹¹⁸ Koca, s.43.

Çayı üzerindeki bir köprü olmalıdır. Ok, kılıç ve gürzleriyle kendilerini savunmaya çalışan bu askerlerin durumu haber alınınca onlara yardım amacıyla 100 seçme süvari gönderildi. Bu durum **Mübârizüddin Behramşah**'ada bildirildi. Yeri tespit edilen Ermeni ordusunun durumu sultana iletilmiş ve neticede sultan ordunun harekete geçmesini emretmişti. Sultanın saldırı emrini çavuşlar, Türkçe olarak askerlere duyurmuşlardı. Selçuklu ordusu *Melheme Ovası*'nda¹¹⁹ merkez, sağ ve sol kol olmak üzere üçlü savaş düzenine geçmişti. Diğer taraftan Ermeni güçleri de ovaya inmişti. İki taraf arasında devam eden şiddetli çatışmada **Mübârizüddin Behramşah** sultanın gelmesini beklemeden ileri atılmış ve kıyasıya bir çatışma başlamıştı. Bu arada çatışma alanına yetişen sultan, *Geben Kalesi'nin* de şiddetli bir şekilde kuşatılmasını istemişti. *Haçin Kalesi'nin* kuşatılmasında olduğu gibi mancınıklar ile *Geben Kalesi'nin* içine güller yağdırılmaya başlanmıştı. Kalenin *senyörü Baron Leon* ile kalenin içinde bulunan diğer Ermeni şefleri ani bir çıkış hareketiyle Selçuklu ordusunun saflarını yarararak mancınıkları yakıp kaçtılar. Bunun üzerine **I. İzzeddin Keykâvus** kaleyi kuşatmaktan vazgeçerek onları takip

¹¹⁹ *Melheme Ovası*: Burası Geben kalesinin aşağı tarafında olup Azgıt kalesinin kuzeydoğusunda bulunan ve şimdi yöre halkının Mehelepçik (Mehlepçik) dedikleri ovanın adıdır. Mehelep ya da Mehlep adı verilen ağaç bir meyve çeşidi olup kiraza benzemektedir.

etmek için ovaya indi ve *İzdi'de*¹²⁰ Ermeni orduları başkumandanı **Konstantin** ile bir meydan savaşına tutuştu. Selçuklu ordusu süratli bir çevirme hareketi ile Ermenileri kısıkaç içine aldı. Daha sonra Ermeni başkomutanı olan Baron **Adan**, Selçuklu ordusunun fazlalığı yüzünden **Konstantin**'e yardım edemedi. Ermeni ileri gelenlerinden **Kyr İsak (Gersak)**, **Vasil (Azil)**, **Oksentz** ve bazı komutanlar esir edildiler. Bu arada **Mübârizüddin Behramşah** Ermenilerle kahramanca vuruşup, Baron **Konstantin**'i yere düşürüp esir almıştı. Yine **Oşin ve Noşin** adlı baronlar da esir alınarak bütün esirlerle birlikte sultanın huzuruna gönderildi. İki taraf arasındaki çatışma sabahtan akşama kadar devam etti. Gece olunca Ermeniler karanlıktan faydalanıp kaçtılar. Ermeni ordusunun geri kalan kısmı tamamen imha edildi. Bundan sonra Ermeniler takibe alınmış ve yakalananlar da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. *Geben Kalesi* alınamamakla birlikte Selçuklular Ermenilere karşı büyük bir zafer kazanmışlardır. Sultan, orduya kış ayları yaklaştığından ertesi yıl yeniden sefere çıkmak amacıyla *Kayseri'ye* dönme emri verdi. **I.İzzeddin Keykâvus**'un amacı Ermeni

¹²⁰ *İzdi*: Şeklinde kaynaklarda yazılı olan bu yerin de Geben ile Andırın arasında Azgıt kalesi olması lazımdır. Burada bulunan bir ovaya hâkim olan bu kale de Geben üzerinden geçen ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Urfalı Vahram vakayinamesini Türkçeye çeviren Andreasyan burasının Yezidler köyü olduğunu söylese de söz konusu bölgede böyle bir köy bulunmamaktadır. Bkz. **Urfalı Vahram Vekâyinâmesi**, s.79, Andreasyan'ın notu.

meselesini tamamen çözmekti. Ermeni prensi sultanının kararlılığını görünce barış istemek zorunda kalmış ve Selçuklulara tabi kalacağına dair yemin etmişti.¹²¹ Bunun üzerine Sultan Ermenilerin barış ve tabiiyet teklifini kabul etti. Yapılan anlaşma gereğince Ermenilerden fethedilen *Haçin, Çinçin, Geben, Kaleleri ile* etrafındaki topraklar onlara iade edilirken, daha önce onların işgal ettikleri *Ulukışla, İsovra Çayı ve Lozad (Lauzad)* geçidi gibi yerler Selçuklulara teslim edildi. Ermenilerle Selçuklular arasında anlaşmanın yapılması ile kervan yolları açılmış ve iki tarafın tüccarları gelip gitmeye başlamışlardı.¹²²

I. İzzeddin Keykavus'un Ermeniler üzerine düzenlediği bu sefer esnasında Selçukluların eline önemli ölçüde ganimet geçmiştir. Bu elde edilen ganimetlerin fazlalığından *Kayseri'de* bir baş sığır ve at iki dirheme, beş altı baş koyun bir dirheme, bir Ermeni erkek kölesi ve cariyesi ise 50 akçeye satılmıştır. *Kayseri'ye* zaferle ulaşan ordunun gelişinden dolayı şehirde şenlikler yapıp, başarı kazanan beylere hediyeler verilir, *iktâlar* dağıtılmıştır. Ayrıca sultan başarısından dolayı **Mübârizüddin Behramşah**'a kendi elbisesini giydirip onu beylerbeyi rütbesine çıkarmıştır.¹²³

¹²¹ İbn Bibi, II, s.180-184; Gorigoros Senyörü, s.14; Turan, s.314-315; Sevim, s.35; Cahen, s.132; Koca, s.42-44.

¹²² Gorigoros Senyörü, s.15; Koca, s.46.

¹²³ İbn Bibi, I, s.188, Koca, s.45, Ersan, s.170.

Maraş Emiri **Nusretüddin Hasan Bey, I. İzzeddin Keykâvus**'un 1218'de düzenlediği *Halep* seferine de katıldı. *Halep* hükümdarı **Melikü'z-Zâhir**'in ölümü üzerine yerine üç yaşındaki oğlu **Melikü'l-Azîz** geçirilmişse de asıl iktidar onun atabeyliğine getirilen **Şihabeddin Tuğrul**'un elindeydi. Ona muhalif bazı komutanlar **I. İzzeddin Keykâvus**'abaşvurarak *Halep*'e davet ediyorlardı. *Dımaşk* Eyyübî hükümdarı **Melikü'l-Eşref** ve diğer Eyyübî melikleri de *Halep*'i ele geçirmek istiyorlardı. **I. İzzeddin Keykâvus** da fırsatı değerlendirmek üzere bu şehir üzerine sefere çıkmaya karar verir. Bu amaçla o, **Selahuddin Eyyübî**'nin oğlu *Samsat* hükümdarı **Melikü'l-Efdal** ile ittifak yaptı. *Halep* ve kuzeyindeki şehirler alındığı takdirde ona verilirken, *Urfa* ve *Harran* bölgesi de Selçuklulara bırakılacaktı. Böylece Selçuklular *Güneydoğu Anadolu* bölgesine, *el-Cezire*'ye doğru yayılırken, *Halep* de kendilerine tabi **Melikü'l-Efdal**'in olacaktı.¹²⁴

I. İzzeddin Keykâvus *Halep* seferine çıkmaya karar verince *Maraş* Emiri **Nusretüddin Hasan Bey**'e de haber vererek hazırlanmasını istedi. Sultanın bu seferinde merkezden gelen kuvvetler, doğudan gelen güçler ve Türkmenlerin yanında en büyük rolü *Maraş* Emiri **Nusretüddin Hasan Bey** üstlenmişti.¹²⁵ Sultan ona gönderdiği mektupta kendisi o bölgeye gelinceye kadar, bütün maiyetiyle birlikte, eski kuvvetlerine

¹²⁴ Koca, s.47-41.

¹²⁵ Cahen, s.74.

ilave olarak yeni asker temin etmesini, piyade ve süvarileri hazırlamasını, vergileri toplamasını, silah ve mancınıkları hazırlayarak kuşatma aletlerini de temin etmesini istemişti. Ayrıca *Sivas ve Malatya* valileri ile uç beylerine de haberler gönderilerek bilhassa *Suriye* seferine okçu ve süvari birliklerinin katılmasını temin etmeleri istendi. Bu arada *Yabanlu Ovası*'nda toplanan ve alış veriş yapan komutan ve yiğitlere de *Elbistan Ovası*'nda toplanmaları emredildi.¹²⁶ **İbn Bibi**'nin yazdığına göre bu sırada *Maraş'ta* önemli ölçüde Selçuklu askeri ve mühimmatı konuşlandırılmıştı. *Suriye* seferine çıkacak ordunun **Elbistan Ovası**'ndatoplanması ve savaş hazırlıklarını tamamlaması 20 gün sürmüştü. **I. İzzeddin Keykâvus** da *Elbistan'a* gelmiş olup, burada savaş meclisleri kurulup eğlenceler düzenleniyordu. Askerleriyle birlikte buraya gelen bütün emirler sultana bağlılıklarını yenilediler. Sultan da onlara fethedeceği toprakların dağıtımını yaptı.

Sultan *Halep'e* gidilecek en kestirme yoldan geçilmesini istiyordu. *Halep'e* giden en kısa yol da *Akçaderbend* üzerinden geçendi. Ancak Selçuklu ordusunun hangi yolu takip ettiği kesin belli değildir. Tahminlere göre ordu *Elbistan-Akçaderbend-Hades* yolunu takip ederek *Halep* Eyyübîlerine bağlı Marzuban'a ulaşmıştır. Fakat kaynaklar çok iyi bilinen bir geçit olan *Akçaderbend'den* bahsetmezler. Diğer bir yol ise *Elbistan-Zibatra (Doğanşehir) ve Malatya*

¹²⁶ İbn Bibi, II, s.204.

üzerinden geçendi. Ancak çok uzun olan bu güzergâhın takip edilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü sultan bir an önce ve en kestirme yoldan *Halep* üzerine yürünmesini istemişti. Sultanın *Suriye* seferini anlatan kaynakların Ortaçağların en iyi bilinen geçitlerinden biri olan Akçaderbend'in adını zikretmemeleri bir hayli ilginçtir.

Elbistan'dan çıkıldıktan sonra Selçuklu ordusu *Marzuban*¹²⁷ Kalesi'ne gelerek burayı kuşatır. Çok hazırlıklı ve donanımlı olan Selçuklu ordusu beraberlerinde getirdikleri kale deliciler ve okçuların yardımı ile üç gün içinde bu kaleyi fethettiler. **İbn Bibi**, *Maraş* hükümdarı olarak nitelediği **Nusretüddin Hasan Bey**'in *Marzuban*'in fethedilmesinden sonra büyük bir ordu, çok sayıda eşya ve teçhizatla sultanın huzuruna geldiğini, bundan dolayı sultanın çok memnun olduğunu ve ona iltifatlar ederek sevgi gösterdiğini belirtmektedir.¹²⁸ Sultanın kumanda ettiği esas kuvvetler *Elbistan'da* toplanıp Eyyûbîlerin üzerine yürürken yapılan plan üzerine *Maraş* Emiri de *Ayıntab* üzerinden geçerek *Marzuban'da* orduya katılmıştı.

Selçuklu ordusu *Marzuban*'in fethinden sonra Eyyûbîlere bağlı bir kale olan *Raban'a*¹²⁹ geldi. Burası

¹²⁷ **Marzuban**: Gaziantep ilinde kuzeyinde ve Fırat'ın kollarından biri olan Marzuban çayı kenarında tarihi bir kale olup bugünkü Yavuzeli ilçesidir.

¹²⁸ İbn Bibi, II, 204–205; Koca, s.53.

¹²⁹ **Raban**: Fırat'ın batısında tarihi bir kale ve şehir adı olup bugünkü Gaziantep'in Araban ilçesi.

derhal kuşatılarak mancınıklarla dövülmeye başlandı. Halk feryat u figanla sultandan aman dileyerek kaleyi teslim etti. Yapılan anlaşma gereği *Raban Kale'si Samsat* hükümdarı **Melikü'l-Efdal**'e verildiyse de daha sonra onun Selçuklu ittifakından ayrılması üzerine *Maraş* emiri **Nusretüddin Hasan Bey**'in adını bilmediğimiz bir damadına verilmişti.¹³⁰ Diğer kaynaklardan farklı olarak **Ebü'l-Ferec, I. İzzeddin Keykâvus**'un *Ayıntab*'ı alıp sonra *Tel-Bâşir*'e yürüdüğünü haber vermektedir.¹³¹ *Marzuban ve Raban*'dan ise hiç bahsetmemektedir.

I. İzzeddin Keykâvus kendisine katılan **Melikü'l-Efdal** ile birlikte *Halep* Eyyübîlerinin elinde bulunan *Tel-Bâşir* Kale'sine gelerek orayı kuşattı. Kale komutanı ve halk savunmaya geçmişti. *Derbsak Bey'i Alemeddin Kayser* ve *Behinsi Bey'i Necmeddin Altunboğa* da Selçuklu sultanına iltihak ederek onu güçlendirdiler. *Tel-Bâşir* on gün kuşatma altında tutuldu. Ancak şiddetle direnişe devam ediyordu. Gerek muhasırlar ve gerekse içindekiler çok fazla kayıp vermişlerdi. Bunun üzerine sultan öfkeye kapılarak kale etrafındaki bütün bağ ve bahçelerin tahrip edilmesini ve ağaçları kesilmesini emretti. Bu durumdan rahatsız olan ahali kale komutanının huzuruna çıkarak aman dilenmesini istediler. Bunun üzerine kale komutanı **Bedreddin Doldurum İbn Bahaeddin Yarukî** çaresizlik içinde kaleyi sultana

¹³⁰ İbn Bibi, II, s.53.

¹³¹ Ebü'l-Ferec, II, s.501.

teslim etmek zorunda kaldı. Kendisine *Elbistan*'ın kuzeybatısında bulunan *Hunî vilayeti (Arıtış)* iktâ olarak verilerek oraya gönderildi. Bu arada ordunun zahire ve mühimmatı azalmış olmalı ki *Malatya ve Elbistan* naiplerine haber salınarak en kısa zamanda 200 araba zahire ve teçhizat göndermeleri emredildi. Fethedilen *Tel-Bâşir* Kalesi'nin komutanlığına ise **Nusetüddin Hasan Bey**'in adı bildirilmeyen bir kardeşi getirildi. Yanına asker ve muhafızlardan başka, emin ve seçkin sipahiler de verildi.¹³² **Claude Cahen, Sultan I.İzzeddin Keykâvus**'un *Suriye'nin* kuzeyindeki bu başarılarını *Maraş* emiri **Nusretüddin Hasan Bey**'in askerlerine borçlu olduğunu ifade etmektedir.¹³³

I.İzzeddin Keykâvus, *Halep'e* doğru yaklaştığında Selçuklulara karşı bir komponun hazırlanmış olduğunu öğrendi. *Samsat Hükümdar'ı Efdal* ele geçirilen *Raban ve Tel-Bâşir* gibi kalelerin kendisine verilmemesinden endişe ederek sultanla yaptığı ittifakı bozduğu gibi karşı tarafa da geçmişti.¹³⁴ Böylece bütün Eyyûbî melikleri Selçuklulara karşı birleşmiş oldu. Bu arada Eyyûbî casusları bazı Selçuklu komutanlarına sanki önceden haberleşmiş gibi sahte mektuplar yazarak, bunların Selçuklu askerlerinin eline geçmesini sağladılar. Böylece Selçuklu komutanları güya Eyyûbîlerle

¹³² İbnü'l-Esir, XII, s. 303; İbn Bibi, II,s.207; Koca, s. 54.

¹³³ Cahen, s.132.

¹³⁴ Ebû Şâme, s.109; İbnü'l-Esir, XII, s.302; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.

gizlice anlaşmış gösterildi. Oysa bu hileden ne sultanın ne de komutanların haberi vardı.¹³⁵ Bir yandan **Melikü'l- Efdal**'in ittifaktan ayrılması diğer yandan da bu komplolar sultanı zor durumda bıraktı. Ayrıca iki taraf arasında başlayan öncü çarpışmaları da Selçuklular kaybetti. **Mübârizüddin Behramşah** gibi büyük bir komutan esir düştü. Bunun üzerine sultan daha fazla zayıat vermemek için geri çekilmeye karar verdi. Selçuklu ordusunun *Elbistan'a* doğru geri çekilmesi üzerine **Melikü'l-Eşref** karşı saldırıya geçerek daha önce Selçuklular tarafından fethedilen *Raban, Tel-Bâşir ve Marzuban* gibi kaleleri birbiri peşi sıra aldı. Bu kalelerin sahipleri ve savunanlar başta **Nusretüddin Hasan Bey**'in damadı ve kardeşi olmak üzere geri çekilmişler ve savaşmamışlardı. Daha fazla ilerlemeyi tehlikeli gören Eyyübî hükümdarı **Melikü'l-Eşref** esir edilen başta **Mübârizüddin Behramşah** olmak üzere Selçuklu komutanlarını serbest bırakarak *Halep'e* geri döndü. **I. İzzeddin Keykâvus** ise *Elbistan'a* gelerek ordugâhını daha önce olduğu gibi burada kurdu. O, *Halep* seferinin bir muhasebesini yaparak başarısızlığın ve yenilginin nedenlerini araştırdı. Bu arada *Tel- Bâşir, Raban ve Marzuban* gibi şehirleri savunmak için bıraktığı komutanlar da Eyyübîler karşısında direnmeyerek sultanın ardından *Elbistan'a* ulaşmışlardı. Bu komutanlar arasında *Maraş* Emiri **Nusretüddin Hasan Bey**'in damadı olan *Raban Kalesi* sahibiyle, kardeşi olan *Tel-Bâşir Kalesi* sahibi

¹³⁵ Koca, s.56.

de bulunuyordu. Sultan hiç acımadan en yakın adamı olan ve kendisini tahta çıkaran **Nusretüddin Hasan Bey**'in akrabaları olan bu beyleri savunma yapmadan çekildikleri için idam ettirdi.¹³⁶ Onların idam edilmeyip bir kulübenin içinde yakılan komutanlar arasında bulunduğu da iddia edilmektedir.

Yanmışlar Mescidi (Mescid-i Sûhtegân)

Beklenmeyen bu yenilgi üzerine **I. İzzeddin Keykâvus** kızmış, kimse onu sakinleştirememiş ve hattâ teskine cesaret bile edememişti. Sultan, Eyyübî casusları tarafından yazılan mektupları bir bir komutanların önüne atarak onlardan hesap surdu. Yukarıda değinildiği gibi onların hiçbirinin mektuplardan haberi yoktu. Sultan suçu ve ihmali olduklarını düşündüğü komutanları toplayarak küçük bir kulübeye hapsedti. Bu kulübenin etrafına odunlar yığıldırıp daha sonra ateşe verdirdi. Dışarı çıkarak kurtulmak isteyenler zorla buraya geri sokuldu. Bu suçsuz komutanların hepsi feryatlar içinde diri diri yakıldılar. Sultan daha sonra bu yaptıklarından pişman olup büyük ıstırap duymuş ve bu kulübenin olduğu yere bir mescit yaptırmıştır. *Yanmışlar Mescidi (Mescid-i Sûhtegân)* olarak bilinen bu yer uzun yıllar *Elbistan* halkının hafızalarında yer etmiştir.¹³⁷ Dönemin muasır müellifi ve İslam tarihçisi **İbnü'l-Esir, I. İzzeddin Keykâvus**'u komutanlarına reva

¹³⁶ İbnü'l-Esir, XII, s.304; İbn Bibi, II, s.213.

¹³⁷ Ebü'l-Ferec, II, s.501; İbn Bibi, II, s.213; Koca, s.59.

gördüğü bu davranışından dolayı ağır bir şekilde suçlar.¹³⁸

I.İzzeddin Keykâvus, uzun yıllardan beri *Maraş* emirliğinde bulunan **Nusretüddin Hasan Bey**'in, damadı ve kardeşini öldürmekle birlikte kendisine dokunmamıştı. O da sultana herhangi bir ihanette bulunmayarak hizmetine devam etmiştir. **I.İzzeddin Keykâvus**, 1220'de ordusunu toplayarak Eyyûbîlerden intikam alma düşüncesiyle yeni bir sefere çıkarak *Malatya* 'ya kadar geldi ise de daha ileri gidemeyerek hastalandı ve öldü.

5. I.Alâeddin Keykubad Dönemi

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Selçuklu ümerası hapiste bulunan **I.Alâeddin Keykubâd**'ı mevcut olan düzeni sürdürebileceğine inandıkları için tahta çıkarmaya karar verdiler. Ancak onlar daha önce ona muhalefet etmişler ve uzun yıllar zindanda yatmasına sebep olmuşlardı. Bundan dolayı kendilerine dokunulmayacağına dair **I.Alâeddin Keykubâd**'dan bir ahitname aldılar. Ancak tahta çıktıktan sonra sözünde durmayan **I.Alâeddin Keykubâd, Nusretüddin Hasan Bey**¹³⁹ hariç hemen

¹³⁸ İbnü'l-Esir, XII, s.304-305.

¹³⁹ Mehmet Ersan, İzzeddin Keykavus'un Halep seferi sonrası Elbistan'da bir eve doldurarak yaktırdığı komutanlar arasında Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in de olabileceğini yazarak, onun Alâeddin Keykubad zamanında adına rastlanmadığını belirtmektedir. Bu bilgi doğru olmayıp Nusretüddin Hasan Bey Alâeddin Keykubad zamanında hayatta olup Maraş Emirliğine devam etmiştir. M. Halil Yinanç'ın belirttiğine göre o, Alâeddin

hemen hepsini ortadan kaldırdı. **I.Alâeddin Keykubâd** zamanında ağabeyini destekleyerek sultan yapan ve kendisinin en büyük muhalifi olan *Maraş* Emirine şimdilik dokunmamıştı.

1225 yılında *Kilikya* Ermenilerinin *Suriye-Anadolu* kervan yollarını tehdit etmeleri ve Müslüman tüccarlara saldırmaları sebebiyle Selçuklu ordusu iki koldan harekete geçti. Bir kol *Silifke* üzerinden hareket ederken bir kol da *Maraş* tarafından *Ceyhan Nehri* vadisinden *Kilikya*'ya indi. Daha önce **I. İzzeddin Keykâvus**'un fethettiği *Çinçin Kalesi* yeniden alındı. *Geben ve Göksun* arasında bulunan *Çinçin'in* önemli bir kale olduğu anlaşılmaktadır. **İbn Bibi** eserinde bu kalenin fethini manzum bir şekilde yazıya dökmüştür. Burası o kadar önemli bir yerdi ki müellif fethini öven uzun bir şiir yazmıştır.¹⁴⁰ Böylece

Keykubad tarafından 1234'te Derbendler Yılı savaşından sonra öldürülmüştür. H.630 tarihli (M. 1223) Ashabü'l-Kehf külliyesi kitabesinde onun adı geçtiğine göre I. İzzeddin Keykavus sonrası ve I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatı döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır. Onun iki oğlu ise kendisinden sonra Maraş valiliğini sürdürmüşlerdir. Bkz. Mehmet Ersan, **Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı**, Birleşik yay, Ankara 2010, s.47.

¹⁴⁰ İbn Bibi'nin Çinçin'le ilgili şiirinin ilk mısraları şu şekildedir:
“Üzerinde *Simurg*'un (*Zümrüd-i anka kuşu*) yuva yaptığı *Çinçin*
adında yüksek ve sağlam kale
Onun üzerinde, bakıldığı zaman ayın yüksekliğiyle farkı
anlaşılmayan bir dağ vardı
Her yanı granit taşı ve kayaydı. Oranın yolu düşünce için bile
çok dardı
Önünde güzellikte ve renkte göğü geride bırakan yemyeşil bir
otlak vardı

Çinçin Kalesi yeniden alınmış ve birçok yer de Selçuklular tarafından fethedilmiştir.¹⁴¹ *Maraş* Emirinin kuvvetleri de bu sefere daha öncekilerde olduğu gibi katılmıştır.

1228 yılında **Alâeddin Keykubat**, Mengücekoğulları Beyliği'nin *Şebinkarahisar* kolunun emiri olan **Melik Muzafferiddin**'in hâkimiyetine son vererek, ona *Maraş* bölgesinde bulunan **İbn Bibi'nin Ashab-ı Kehf** ve **Dakyanus'un** Makamı olarak belirttiği *Erbisus'u* (*Afşin*= *Efsus* kasabası), *Rumman*¹⁴² (*Hurman*) *Kalesi'ni* ve *Nahrikali*¹⁴³, yi mülkiyet ve *Kırşehir'i* de iktâ olarak vermiştir.¹⁴⁴ Böylece **I.Alâeddin Keykubad** *Maraş'ın* sadece kuzey kısmında bulunan *Efsus* yöresini **Melik Muzaffereddin'e** vermiş oluyordu. **Nusretüddin Hasan Bey'in** ise *Maraş* emirliği devam etmiştir.

Ortasında ise helal edilmiş şaraba benzeyen berrak bir su akıyordu". Müellif *Çinçin'i* öyle tarif ediyor ki kendisi bu tasvirlerle göre burayı görmüş olmalıdır. Bkz. İbn Bibi, I, s.346.

¹⁴¹ Turan, 345.

¹⁴² **Rumman**: Afşin yakınlarında bir kalenin adıdır. 1277'de Baybars ile Moğollar arasında çatışmalara sahne olmuş ve Sultanın Kayseri'den Suriye dönüşü sırasında ele geçirilerek yaktırılmış ve halkı da esir alınmıştır. Günümüz de heybetli şekilde varlığı devam etmektedir. Bk. Sümer, **Yabanlu Pazarı**, S.75, 31 nolu dipnot.

¹⁴³ **Nahrikali**: Elbistan'ın kuzeyinde Ceyhan nehrine karışan bugünkü Nergele adını taşıyan çayın yanındaki yerleşim merkezi. Bkz. M. Halil, Yinanç, "*Elbistan*", **İ.A.**, C.VI, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1993. s.227.

¹⁴⁴ İbn Bibi, C. I, s.370.

Selçuklular ile Eyyubîler Arasında Derbendler Yılı Savaşı

İki Tarafın Aralarının Açılma Sebepleri

I. Alâeddin Keykubâd'ın *Ahlât* ve çevresini alması Selçuklularla Eyyübîlerin aralarının açılmasına neden oldu. Ayrıca Eyyübîlerin ele geçirdiği **Diyarbakır** çevresindeki bazı yerlerde **I. Alâeddin Keykubâd** tarafından fethedilmişti. Bunun yanında Eyyübîlere karşı *Mardin* Artukluları da **Keykubâd'ı** bölgeyi ele geçirmesi yönünde teşvik etti. Bu yüzden **I. Alâeddin Keykubâd'a** bağlı güçler *Harran*, *Urfa* ve *Rakka'yı* kuşatıp *el-Cezire* taraflarını yağmaladıktan sonra bölgeden çekilmişti. Bütün bunlar iki tarafın aralarının açılması ve savaşın kaçınılmaz hale gelmesine yol açtı.¹⁴⁵ 1207'de Ahlatşahlardan (Sökmenliler) alınan *Ahlât'ta* oturan **Melik Eşref** 1210'da *Meyyafarikin'e* 1228'de de *Şam'a* çekilmişti. Moğol ve Hârizm istilaları ile sahipsiz kalan ve harap olan bölge Selçuklu sultanı tarafından hâkimiyet altına alınınca, Eyyübîler Selçuklulara karşı harekete geçtiler.¹⁴⁶

Derbendler Yılı Savaşı

İki taraf arasındaki meseleleri savaşla halletmek için Eyyübîler silaha sarılmaya karar

¹⁴⁵ Emine Uyumaz, “*Türkiye Selçuklu Devleti Eyyübî Münasebetleri*”, **Türkler C.5**, Ankara 2002, s.93.

¹⁴⁶ İbnü'l- Adim, **Zübtü'l-Halep Min Tarihi Halep**, C. II, (neşr. Sehîl Zekkar), Darü'l- Kitabü'l- Arabiyye, Kahire 1997, s.673.

verdiler. Bu amaçla *Dımaşk* meliki **Eşref'in** kışkırtmasıyla ağabeyi *Mısır* sultanı **Kâmil'in** liderliğinde bütün Eyyûbî melikleri *Anadolu* seferine çıktılar. Bu sefer için **Melik Kâmil** 7 Mayıs 1234'de (H. 5 Şaban 631) yerine oğlu **Melik Âdil Seyfeddin Ebubekir'i** naip olarak bırakarak *Kahire'den* harekete geçerek uzun bir yürüyüşten sonra *Dımaşk'a* ulaştı. Burada *Şam* ve *el-Cezire'de* bulunan bütün Eyyûbî melik ve ümeralarına mektuplar göndererek itilaf içinde oldukları Selçukluların üzerine düzenlenecek olan sefere katılmalarını bildirdi.¹⁴⁷ **Melik Kâmil** *Dımaşk'dan* hareket ederek *Selemiyye'ye* geldi. Buradan emrindeki askerleri düzene koyarak *Menbiç'e* ve oradan da *Halep'e* hareket etti. *Tell-başir Kalesi* önünden ilerleyen Eyyûbî kuvvetleri *Birecik'e* (*Bire*) geldiler. **Melik Kâmil** burada bütün meliklerin katılımıyla bir toplantı düzenleyerek savaş planlarını müzakere ettirdi.

Kahire-Birecik arasında uğranılan yerlerdeki Eyyûbî meliklerinin de katılımıyla **Kâmil'in** ordusundaki asker sayısı 100 bine yaklaşmıştı. Bu orduda 16 hatta denildiğine göre 18 melik komutanlık yapmaktaydı. Bunlardan isimleri bilinenler; **1. Dımaşk** Meliki **Eşref Musa**, **2. Meyyafarikin** Meliki **Muzaffer**

¹⁴⁷ Cemaleddin Muhammed İbn Selim İbn Vasıl, **Müferrici'l-Kurub Fî Ahbar Beni Eyyûb**, C. V (neşr. Cemaleddin Şeyyal) Kahire 1957, s.74-75; Şahabeddin Ahmed b.Abdulvahaben-Nüveyrî, **Nihayetü'l-Ereb fi Fünunü'l-Edeb**, (Neşr, M.M. Ziyade, M. Ziyaeddin Reis, A. Şaire, Merkezü Tahkikü't-Teras C. XXIX, Kahire 1992, s.198.

Gazi, 3. *Caber Kalesi* Meliki **Hafız Arslanşâh**, 4. **Melik Salih**, 5. **Melik İsmail**, 6. *Halep* Meliki **el-Aziz'in** amcası **el-Muazzam Fahreddin Turanşah b. Selahaddin**, 7. *Bire* Meliki **Zahir Davud b. Selahaddin**, 8. *Sümeysat* Meliki **el-Efdal Musa**, 9. *Hama* Meliki **Muzaffer**, 10. *Ayıntap* Meliki **Salih Ahmet**, 11. *Kerek* Meliki **Nasır Davud**, 12. *Hıms* Meliki **el-Mücahid Şirkuh'tur**. Ayrıca *Harput* Artukluları hükümdarı da bu sefere Eyyûbîlerin yanında katılmaktaydı. Bu meliklerden dördü **Melik Kâmil'in** kardeşi, diğerleri de amcazadeleri ve yeğenleriydi.¹⁴⁸ Eyyûbîlerden *Halep* Meliki **el-Azîz** daha önce **Alâeddin Keykubâd'la** anlaşma yaptığı için sefere katılmadığı gibi **Kâmil'in** *Anadolu*'ya saldırı hazırlıklarını da haber vermişti. **Melik Kâmil**, *Halep'e* ulaştınca **el-Azîz'i** de bu sefere katılması için zorlamıştı. O, sefere katılmasa da ısrarlar üzerine amcası **el-Muazzam Fahreddin Turanşah** komutasında bir askeri birlik göndermek zorunda kaldı.¹⁴⁹

Birecik'ten hareket eden Eyyûbî kuvvetleri *Besni* yakınlarından *Nehrü'l- Ezrak'ı* (*Göksu Nehri*)¹⁵⁰

¹⁴⁸ İbnü'l-Verdi, **Tarihu İbnü'l Verdi**, (Neşreden yok), C.II, Darü'l- Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1996, s.156; Muhammed Sehhil Tokkuş, **Tarihi'l-Eyyubîn fi Mısır ve Biladü'ş- Şam ve İklimi'l-Cezire**, Darü'n-Nefais, Beyrut 1999, s.337

¹⁴⁹ İbnü'l- Verdî, C. II, s.156.

¹⁵⁰ **Göksu çayı**: Arapça kaynaklarda Nehrü'l- Ezrak olarak geçen bu çay Engizek dağının kuzeyinde bulunan Alişar dağından doğarak Nurhak İlçesinden geçerek Düzbağ kasabasına uğrar ve buradan

geçerek *Akçaderbend'e* doğru ilerlediler. *Adıyaman'ın Gölbaşı kazası* ile *Maraş'ın Pazarcık kazası* hudutları arasından geçen Eyyübî ordusu Selçuklu hudutlarına girdiler. Kendisi ordunun arkasında kalan **Kâmil** diğer kuvvetleri ileriye sevk etmişti. Eyyübîlerin *Anadolu'ya Şam* tarafından ilerleyebilecekleri en uygun güzergâh burasıydı. Hem kısa hem de güvenli olan *Akçaderbend* yolu tarihi *Halep-Kayseri* ticaret yolunun geçtiği güzergâhtı. Bu sırada *Antakya* Haçlıların, *Çukurova'da* Ermenilerin kontrolünde olduğu için *Toros* geçitleri Eyyübîler için tehlikeliydi.

Devrin tarihçilerinin verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere **Melik Kâmil'in** liderliğinde Selçuklulara saldıran Eyyübî ordusunda birlik yoktu. Onlar zaten birbirleriyle anlaşmazlık içindeydiler. Birbirlerine karşı fırsat kollayıp topraklarını ele geçirmek istiyorlardı. Onların arasındaki ihtilaf Selçuklularla yapılan savaş sırasında da ortaya çıkmıştır. *Dimaşk'tan* itibaren Eyyübî ordusunun konakladığı yerlerde her melik için ayrı çadır kurulmaktaydı. *Birecik'e* ulaşıldığında çadır sayısı 16'ya çıkmıştı. Ayrıca her melikin askeri birliği de birbirine karışmadan ayrı ayrı hareket etmekteydi. Bu hadiseyi yaklaşık 200 yıl sonra anlatan *Mısırlı* tarihçi **el-Makrîzî**: “*şimdiye kadar Müslüman bir hükümdar için böyle asker toplanmadı*”¹⁵¹ diyerek hayretini

Besni'nin Şambayat kasabası yakınından ilerleyerek Fırat'a karışır

¹⁵¹ Makrîzî, *Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l- Mülük* (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I, Kısım I, Kahire 1956, s.248.

belirtmiştir. Melik Kâmil bu seferiyle Selçuklu *Türkiye'sini* alarak bütün meliklere taksim etmeyi vaat ediyordu

Eyyûbî ordusunun Anadolu'ya geçmeyi hedeflediği *Akçaderbend* mevkiî Ortaçağ'da Bizans ve Araplar arasında yapılan savaşlara sahne olmuş bir yerdî. Günümüzde *Kahramanmaraş'ın Pazarcık* ile *Elbistan* kazaları arasında bulunan bu geçit şimdiki *Nurhak* kazasının kuzey batısında bulunan *Derbend* köyünün güneyine doğru uzanan dağlar içinde bulunan ve bazı yerleri kayaların oyulmasıyla meydana getirilen sarp yoldu. Ortaçağ'da *Halep-Kayseri* ticari yolu da buradan geçmektedir. Burası aynı zamanda ordu yolu olarak da kullanılmaktadır. Bu geçidin güney yönünde *el-Hades (Adata- Göynük)* şehri kuzey yönünde ise *Elbistan* vardı. He iki, bölge arasında pek çok geçit olmakla birlikte en önemlisi *Akçaderbend'di*. Bu geçit tutulduğu takdirde Orta Anadolu'ya geçmek mümkün olmuyordu. Bundan dolayı Selçuklular buranın korunmasına büyük ehemmiyet verdiler. *Maraş* ile *Göksun* arasındaki yol da çok sarp ve güvenli olmadığından *Şam* üzerinden *Anadolu'ya* geçecek en güvenli ve kısa yol *Akçaderbend'di*. Memluk Sultanı **Baybars** 1277'deki *Elbistan* seferine *Akçaderbend'den* geçerek gitmişti. O dönüş yolu olarak da burayı kullanmıştı. Selçuklular zamanında *Kayseri-Elbistan-Halep* ticaret yolunun

geçtiği *Akçaderbend* yakınlarına dört han inşa edilmişti.¹⁵²

Eyyübilerin *Anadolu*'yu istila etmek için sefere çıktıklarını haber alan **I.Alâeddin Keykubâd** derhal öncü birliklerin başında **Emir Kamareddin Kamyar**'ı, *Akçaderbend*'i tutması için göndermişti. Ona kendisinin savaş hazırlıkları yapmasından sonra padişah alaylarının peşlerinden geleceğini bildirmişti. Ayrıca bölgede bulunan *Maraş* valisi **Nusretüddin Hasan Bey**'in de harekete geçmesini emretmişti. **Kamareddin Kamyar**¹⁵³ emrindeki beyler ve

¹⁵² Bu hanlardan biri Akçaderbend'in güney ağzına, Alâeddin Keykubâd'ın son zamanları ile ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Elbistan valiliği yapan Emir Kamareddin tarafından yaptırılan Derbent Ağzı Hanı'ydı. İkincisi ise yine aynı yıllarda Akçaderbend'in 3 kilometre kuzey tarafına inşa edilen Zilli Han'dı. Akçaderbend'den çıkıldıktan sonra yol ikiye ayrılmakta olup biri el-Hades, Besni, Antep ve Pazarcık taraflarına diğeri ise Doğanşehir ve Malatya tarafına gitmekteydi. Malatya tarafına giden yol üzerinde ise Nurhak Han'ı ile Çevirme Han'ı bulunmaktaydı. Bkz: M. Halil Yinanç, "Elbistan"İA, "Elbistan", **İ.A.**, C.VI, M.E.B. Yay., İstanbul 1993, s.226; Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yay., İstanbul 1985, s.67-68; Mehmet Özkarcı, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri. Kahramanmaraş**, C. II, TTK Yay., Ankara 2007, s.1109, 1110.

¹⁵³ **Kemaleddin Kamyar**: İzzeddin Keykavus devrinin ümerasından olan Kemaleddin Kamyar, I.Alâeddin Keykubad zamanında görevlerinden azledilmiş ve sürgüne gönderilmişti. Daha sonra itibarı iade edilen bu komutan, Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında gözden düşmüş ve Gavele Kalesine sürgün edilerek orada 1241'de öldürülmüştür. Geniş bilgi için Bkz: Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.360-363; Aynı

askerlerle *Elbistan* üzerinden geçerek *Akçaderbend*'e ulaştı. *Derbend* başına ulaşan Selçuklu birlikleri Eyyübîlerin geçebileceği yerleri ve yarıkları ağaçlar, taşlar ve savaşıçı yiğitlerle sağlamlaştırdılar. Hatta bu geçit ağzına surlar ve hisarlar inşa edildi. **İbn Bibi** “*Ondan (Kamareddin Kamyar) iki üç gün sonra sultanın kalabalık askerle yanında Kır Han, Rum ve Harezm emirleri, Uç, Gürcü, Frenk ve Rus birlikleri ve önemli bir cephane, sayısız mal ve hazine olduğu halde oraya vardı*” diyerek sultanın *Akçaderbend*'e ulaştığını haber vermektedir.¹⁵⁴ Selçuklu birlikleri bu bölgeyi ve geçitleri çok iyi bilmelerine rağmen Eyyübîler buranın acemisiydiler. Bundan dolayı Selçuklu kuvvetleri coğrafyanın verdiği avantajları çok iyi kullanarak Eyyübî ordusunu geri püskürtmeyi başarmıştır.

Savaşın Cereyan Etmesi

Eyyübîler *Akçaderbend*'in güney yönünden harekete geçerken Selçuklular kuzey yönünü tutarak kapatmışlardı. Bölge çok sarp ve dağlıktı. En dar yeri 2 metre en geniş yeride 4,5 metre ve uzunluğu 2,5 kilometreyi¹⁵⁵ bulan *Akçaderbend*'i tutan Selçuklu kuvvetleri Eyyübîlerin bu geçidin içine girmelerine mani oldular. İki taraf arasındaki savaş anlatan

yazar. **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK Yay., Ankara 1988, s.74-82.

¹⁵⁴ İbn Bibi, **el-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l- Umuri'l-Ala'ıye** (Selçuk Name), (çev. Mürsel Öztürk) I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s.435-436.

¹⁵⁵ Faruk Sümer, s.68.

dönemin muasır müellifi **Halepli Kemaleddin İbnü'l-Adim**, Selçuklu ordusunun *Zeli*¹⁵⁶ ile *Akçaderbend*'in güneyine yerleştiğini ve sultanlarının da onlarla birlikte olduğunu yazmaktadır. Burada Selçuklu kuvvetleri *Nurkgal (Nurhak Dağı) Dağın'a* yakın *Akçaderbend* ağzını kapatmışlardı. Geçidin ağzından ve yanlarından çıkan askerler Eyyûbî kuvvetlerine saldırmakta ve onları katlettiklerini, sonra geri çekilmekteydiler. Bu durum karşısında Eyyubî kuvvetleri ağır zayıat vermekte ve ilerleyememekteydi.¹⁵⁷ Selçuklu müellifi **İbn Bibi** ise iki taraf arasındaki çatışmayı benzer ifadelerle anlatmaktadır. “*Sabahleyin Anadolu ve Harezm askerleri derbenden dışarıya çıkıp Şam askerleriyle vuruşup savaşıyorlar, çok sayıda insanı yaralayıp sakat bırakıyorlar veya öldürüyorlardı*”¹⁵⁸ Kaynaklar belirtmemekle birlikte günlerce devam eden bu çarpışmalarda Eyyûbîler büyük zayıat verdikleri gibi ordularının iaşesi de bitmişti.

Verdikleri ağır kayıplar nedeniyle *Akçaderbend*'i geçemeyeceklerini anlayan Eyyubî kuvvetleri buraya yakın güney doğu yönünde *Gölbaşı* üzerinden geçmeyi denediler. Buradan *Elbistan* yönüne giden küçük geçitler bulunmaktaydı. Bunlar

¹⁵⁶ Burası Akçaderbend'in Elbistan tarafında bulunan Zilli Han olduğu köy olmalıdır.

¹⁵⁷ İbnü'l-Adim, II, s.674.

¹⁵⁸ İbn Bibi, I, s.436.

*Duzâhdere*¹⁵⁹ ve *Bafnik*¹⁶⁰ geçitleriydi. Bu geçitlerin Eyyûbîler tarafından zorlanacağı istihbaratını alan **I. Alâeddin Keykubâd** birliklerini buraları tutmakla görevlendirdi. *Akçaderbend*'den çekilen Eyyubî ordusu *Gölbaşı* üzerinden şimdiki *Gölbaşı-Nurhak* karayolunun geçtiği vadiden *Elbistan*'a doğru ilerlemeye başladı. Bölgeyi çok iyi bilen Selçuklu kuvvetleri söz konusu geçitleri de kapatmıştı. **İbn Bibi** yüksek bir yerde olan bu geçitleri tutmak üzere sultanın askerlerini buraya sevk ettiğini bildirmektedir.¹⁶¹ Bu geçitlere girmekten imtina eden Eyyûbî ordusu ile Selçuklu ordusu arasında *Akçaderbend*'e benzer çarpışmalar burada da cereyan etmiştir. Burada da ağır kayıplar veren Eyyûbîler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Eyyûbîler ile Selçuklular arasında başta *Akçaderbend* olmak üzere bölgede bulunan geçitlerin ağızlarında yapılan

¹⁵⁹ **Duzah-dere:** Bugün bölgede Tuzakdere olarak bilinen ve Akçaderbend'e paralel olarak uzanan geçit olmalıdır. Kesin olmamakla birlikte günümüzde Gölbaşı'na bağlı Narlı-Malatya Demiryolu'nun bir istasyonu olan Kapıdere olma ihtimali yüksektir

¹⁶⁰ **Bafnik:** Bafnik ya da Pağnik: Adıyaman'n Gölbaşı kazasının kuzeydoğusunda şimdiki Akçakaya köyü denilen mevkidir. Burası Akçaderbend yakınında bulunan diğer bir geçidin adıdır Bkz: **Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)**, (Yay. Refet Yinanç- Mesut Elibüyük), Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 1993, s.496.

¹⁶¹ İbn Bibi, I, s.437.

çatışmalar İslam kaynaklarında “*Derbendler Yılı*” savaşı olarak isimlendirilmiştir.¹⁶²

Bu arada Eyyûbî melikleri arasında ihtilaf da çıkmıştı. *Dımaşk* meliki **Eşref** ile *Hıms* meliki **Mücahid**'e gelen bilgilere göre **Melik Kâmil Anadolu'yu** aldığı takdirde burayı Eyyûbî melikleri arasında paylaştırıp kendisi de *Şam* ve *Mısır* topraklarını alacaktı. Zaten **Melik Kâmil Rakka'yi Eşref'ten** istemekteydi. O buna razı olmamıştı. **Eşref** ağabeyine *Şam'da Dımaşk'ı* alarak Emevi kürsüsüyle iktifa etmeyeceğini biliyordu. Bu olaylar olurken **Eşref** ile *Hıms* sahibi **Mücahid** bir araya gelerek durumu görüştüler. **Kâmil'in** gerçek niyetini öğrendiler. Bu arada başarısızlığa uğrayan **Kâmil Besni** taraflarına çekilmek amacıyla *Enzini*¹⁶³ gölüne geldi. Buradan ordusunu alarak *Hısn-ı Mansur* tarafına çekildi.¹⁶⁴ Bir miktar asker göndererek bu kaleyi tahrip ettirdi. Kendisi de *Fırat* Nehri'ni geçerek *Siverek'e* geldi. **İbnü'l- Adim'in** belirttiğine göre *Harput* Artuklu hükümdarı, Melik **Kâmil'in** yanına gelerek onu kendi ülkesi üzerinden **Anadolu'ya** girmeye teşvik etti. Hatta o “*Bizim yanımızdaki yoldan Bilad-ı Rum'a girmek daha kolaydır*” dedi. Bu Harputlu hükümdarının **Nizameddin İbrahim'in** oğullarından **Ahmet** veya **Hızır** olduğu rivayet

¹⁶² Turan, s.545.

¹⁶³ Gölbaşına bağlı göllerden biri olup şimdi Azaplı veya Azıntılı olarak bilinmektedir.

¹⁶⁴ İbn Tagrıbirdî, **Nücumu'z-Zahire** (Neşr: M. Hüseyin Şemseddin), C.VI, Darü'l- Kütüb'ül- İlmiye, Beyrut 1992, s.251.

edilmektedir.¹⁶⁵ Başka bir rivayete göre **Nizameddin İbrahim**'den sonra Artuklu Beyi olan oğlu **İzzeddin İbrahim** kardeşi **Hızır** ile onun oğlu **Nureddin Artukşah**'ın *Harput* Artuklularının başına geçtiği belirtilmektedir. Güçlü ihtimalle de son *Harput* Artuklu Beyi **Nureddin Artukşah**'mış.¹⁶⁶ O, Eyyûbîler çekilip de **I. Alâeddin Keykubâd**'ın hışmına uğramaktan çekiniyordu. Daha önce Eyyûbîleri Anadolu'yu istilaya kışkırtanlardan biri de oydu.¹⁶⁷

Melik Kâmil, kardeşleri ve akrabalarının bir kısmının dağılmasına rağmen oğlu **en-Necmeddin Salih** ile birlikte *Harput* üzerinden *Anadolu*'ya girmeye karar verdi. Kendisi *Siverek*'de kalarak *Hama* meliki **el-Muzaffer**, kardeşinin oğlu melik **Nasır Davud b. Muazzam**, komutanlarından **et-Tavvaşî Şemseddin Savvab** ve emir **Fahreddin el-Bayasî**'yi bir miktar kuvvetle *Harput* tarafına gönderdi. **Melik Nasır Davud** gecikince 2500 ya da 5000 atlı ile **et-Tavvaşî Şemseddin Savvab** *Harput*'a doğru ilerlemişti. Onunla birlikte *Hama* meliki **El-Muzaffer** de vardı. Onlar *Çermik*, *Ergani* (*Arkanin*) yolu ile *Harput*'a vardı.¹⁶⁸ Buna karşılık **I. Alâeddin**

¹⁶⁵ Osman Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s.180-181.

¹⁶⁶ Ertuğrul Danık, **Ortaçağ'da Harput**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s.11-12.

¹⁶⁷ Turan, s.380.

¹⁶⁸ İbnü'l- Adim, II, s.674; en- Nüveyrî, XXIX, s.199; İbn Tagribirdî, C. VI, s.251.

Keykubâd Malatya'ya gelmişti. O, ordusunu **Mübarezeddin Çavlı, Behramşah, Şemseddin Altunapa ve Bedreddin Yakut** gibi büyük emirlerin idaresine vererek sağ, sol ve merkez kanatları, öncü ve artçıları ile güçlendirdi. **Kamareddin Kamyar**, Eyyübî ordusu göl civarında (*Hazar Gölü*) olduğu için o bölgeye gitmişti. Onların geldiği ve muharebenin başlamak üzere olduğu haberi gelince **Kamareddin Kamyar** da oraya yetişmişti. *Harput Ovası'nda* iki taraf arasında yapılan savaşta Eyyübîler yenildi. **Tavvaşî Şemseddin Savvab** ve *Hama* meliki **el-Muzaffer Harput Kalesi'ne** kaçtılar. Selçuklu güçleri *Harput Kalesi'ni* kuşatmış ve buraya getirilen 19 mancınık ile kale surları dövülmeye başlanmıştı. 24 gün sonra *Harput* Artukluları ve kale içinde bulunan Eyyübî komutanları teslim olmak zorunda kaldılar. *Siverek'de* beklemekte olan **Melik Kâmil** yenilgi haberini alınca ülkesine çekilmeye karar verdi.¹⁶⁹ **I.Alâeddin Keykubâd** ise *Harput'da* bulunan Artuklu Devleti'ne son vererek sahibini affetmiş, onun kalelerini almış ve kendisine de *Akşehir'i* iкта etmiştir. Esir edilen Eyyübî ileri gelenlerine iltifatlar eden Selçuklu sultanı onları memleketlerine göndermiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁹ en- Nüveyrî, XXIX, s.199; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.380.

¹⁷⁰ İbnü'l- Adim, II, s.674; Ebû şame, Zeylü ale'r- Ravzateyn, (neşr: İbrahim şemseddin, Darü'l- İlmiye, Beyrut, s.247; İbn Bibi, II, s.437; İbn Kesîr, **El- Bidaye ve'n- Nihaye**, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s.280; el-

Maraş Valisi Nusretüddin Hasan Bey'in Öldürülmesi

Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'in, Eyyûbîlerin *Akçaderbend'e* yürüyüşleri sırasında **I.Alâeddin Keykubâd'a** büyük faydası dokunmuştu. Onun uzun yıllardan beri *Maraş'ı* yönetmesi ve bölgeyi çok iyi tanimasından dolayı Selçuklu ordusunun başarı kazanmasında büyük rolü olduğu söylenebilir. Selçuklu ümerasının da en deneyimlilerinden biri olan ve uzun yıllardan beri *Maraş Emiri* bulunan **Nusretüddin Hasan Bey'in** yaşı bir hayli ilerlemişti. Bu sırada **I.Alâeddin Keykubâd** ile arası açıldı. Sultan önce elinden *Pertus Kalesi'ni* almış, daha sonra da bir sebepten bu değerli devlet adamını idam ettirmiştir.¹⁷¹

I.Alâeddin Keykubâd'ın, Nusretüddin Hasan Bey'i ortadan kaldırması bir iç hesaplaşmanın sonucu olmalıdır. 1220'de tahta geçtikten sonra, 1211'de ağabeyi **I. İzzeddin Keykâvus** ile saltanat kavgasına giriştiğinde kendisine muhalif olan emirlerin çoğunu ortadan kaldırarak intikamını almıştı. Ancak bu sırada ağabeyinin tahta geçmesinde en fazla etkili olan *Maraş Emiri Nusretüddin Hasan Bey'e* dokunmamıştı. Sultanın *Maraş emirini* o zaman ortadan kaldırmamasının sebebini bilemiyoruz. Ancak

Makrîzî, I/I, 247–249; İbn-i Tagrıberdi, VI, 251; Besim Atalay, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekâleti Yay., Matba-i Amire, İstanbul 1339, s.40

¹⁷¹ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.346.

büyük bir nüfuzu olmasına rağmen **Nusretüddin Hasan, I.İzzeddin Keykâvus**'un saltanatı sırasında makam ve menfaat peşinde koşmamış ve devlete sadakatle hizmet etmişti. Eyyûbîlere karşı düzenlenen *Halep* seferinin mağlubiyetle sonuçlanmasında dahli bulunduğu töhmetiyle *Maraş* emirinin kardeşi ve damadının sultan tarafından öldürülmesine rağmen bir ses çıkarmamış ve devlete de bir küskünlüğü olmamıştı. **I.Alâeddin Keykubâd**'ın bu değerli emiri ortadan kaldırmasının sebebi kesin olmamakla birlikte böylesine nüfuzlu bir komutandan kurtulmak istemesi şeklinde açıklanabilir.¹⁷²

Nusretüddin Hasan Bey'in öldürülmesinden sonra arka arakaya iki oğlu *Maraş* valisi olmuştur. Diğer aile efradı ise *Elbistan*'da yaşamaya devam etmişlerdir. **M. Halil Yinanç**, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı *Elbistan* maddesinde hiçbir kaynak ve belge göstermeden günümüzde *Elbistan*'da yaşayan **Emir Hasan oğulları** ailesinin **Nusretüddin Hasan Bey**'in soyundan geldiğini ifade etmektedir.¹⁷³

6. Nusretüddin Hasan Bey'in Oğulları Dönemi

Muzafferüddin Bey (1234-1241)

I.Alâeddin Keykubâd *Maraş* Emiri **Nusretüddin Hasan Bey**'i ortadan kaldırdıktan sonra *Maraş* emirliğini oğullarına bıraktı. Onun

¹⁷² M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.346; S.7(84), s.91.

¹⁷³ M. Halil Yinanç, *Elbistan*, İA, s.227.

oğullarından önce **Muzefferûddin Maraş** emiri oldu. 1234–1241 arasında *Maraş*'i yöneten **Muzefferûddin**, Selçuklu devletine sadakatle hizmet ederek babasının ve akrabalarının öldürülmesinden dolayı sultana herhangi bir düşmanlık beslemedi. **I. Alâeddin Keykubâd**'ın ölümü ve yerine geçen oğlu **II. Gıyâseddin Keyhüsrev**'in saltanat sürdüğü 1237-1246 yılları arasında Nusretüddin **Hasan Bey**'in oğullarının *Maraş* hâkimiyeti devam etti. **II.Gıyaseddin Keyhüsrev**, babasının ölümünden sonra *Kayseri*'de tahta çıktı. Bu arada dostluğu ilerletmek amacıyla *Halep* Eyyubi hükümdarı **Melik Nasır**'a kızı **Gaziye**¹⁷⁴ Hanımla evlenmeyi, kendi kız kardeşini de ona vermeyi teklif etti. Bu evlilik hazırlıkları ve nikâh için **Melik Nasır** ünlü müellif **İbnü'l-Adim** *Kayseri*'ye gönderdi. Bu vesileyle *Halep* üzerinden *Akçaderbend*'e gelen ve buradan da *Elbistan* üzerinden *Kayseri*'ye giden **İbnü'l-Adim** yöre hakkında bilgiler verir. Sultan **II.Gıyaseddin Keyhüsrev** gönderdiği elçiler vasıtasıyla, **İbnü'l-Adim**'i *Elbistan* ve *Akçaderbend*'de karşılaşmıştır.¹⁷⁵

1240'da Selçuklu hizmetinde bulunan Harizm askerlerinin isyan ederek *Harran* taraflarına çekilip *Halep* ile *Kayseri* arasındaki *Maraş* ve *Elbistan* üzerinden geçen kervan yollarını vurmaları üzerine tedbir almak gerekti. Harzem askerlerine karşı *Güneydoğu Anadolu*'da bulunan Artuklu beyleri ve

¹⁷⁴ **Gaziye Hanım**: *Kayseri*'de öldürülmüş olup kabri Sivas Caddesi üzerinde bulunan Çifte kübbet bulunmaktadır.

¹⁷⁵ Turan, s.406.

Halep'teki Eyyubiler, Selçuklulardan yardım istediler. Bunun üzerine Sultan **II.Gıyaseddin Keyhüsrev Malatya, Maraş, Elbistan ve Harput'tan (Elazığ)** toplanan 3.000 kişilik kuvveti *Malatya* subaşı **Tercüman Zahireddin Mansur** komutasında yardıma gönderdi. Harekete geçen Selçuklu ordusu *Birecik* üzerinden *Fırat'ı* geçip *Harran* tarafına yönelerek Harzem askerlerini mağlup edip ticaret yollarının güvenliğini sağladı.¹⁷⁶

6.1.1. Baba İshak Ayaklanması

1234-1241 yılları arasında *Maraş* Emirliğini yürüten **Muzaffereddin** zamanında 1240'da *Maraş* ve civarında Baba İshak¹⁷⁷ isyanı sebebiyle birçok karışıklıklar olmuştur.¹⁷⁸ Bu isyana *Maraş*

¹⁷⁶ İbn Bibi, II, s.41;Turan, s.417.

¹⁷⁷ Baba İshak isyanı ile ilgili şu eserlere bkz.Gregory Ebü'l-Ferec, **Ebü'l-Ferec Tarihi**, (çev. Ömer Rıza Doğrul), C.II, s.539, 540; İbn Bibi, **el-Evamiü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)**, (çev.Mürsel Öztürk), C.II, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s.50; Ahmed b Mahmut, **Selçuk-Name**, C. II, (Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.153; Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.I, Cem Yay., İstanbul 1977, s. 69; Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyani**, Dergâh Yay., Ankara 1996, s. 87–94; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**, Damla Matbacılık Yay., Konya 1991, s.84; Salim Koca, *Dinî İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbrae verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması*, **Gazi Türkiyat**, Güz, 2012-S. 11, s.11-38.

¹⁷⁸ Yinanç, *Maraş Emirleri*, S.7(84) , s.94; Turan, s.311; Faruk Sümer, **Ashabü'l-Kehf**, İstanbul 1989, s.43.

bölgesindeki konargöçer Türkmen boyları da iştirak ettiler.¹⁷⁹ Moğol istilası sırasında Harzemşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla *Anadolu*'ya göç eden **Baba İlyas el-Horasani** adlı Türkmen şeyhi *Amasya*'ya gelip yerleşmiştir. Onun daha önceki hayatı hakkında hiç bilgi yoktur. Onun müritlerinden **Baba İshak** adlı Türkmen lideri 1240 yılında *Samsat*, *Tel-Başer* ve *Maraş* civarında etrafına topladığı kalabalık kitlelerle ayaklandı. **Baba İshak'ın** propaganda faaliyet sahası iki ana kola ayrılmaktadır; **Baba İlyas'ın** zaviyesinin bulunduğu *Amasya* ilini içine alan *Orta Anadolu* (*Tokat*, *Sivas*, *Çorum* ve çevresi) ile *Maraş*, *Kefersud*, *Malatya* ve *Elbistan* çevresini içine alan *Güneydoğu Anadolu* bölgesidir. Kaynaklar **Baba İshak'ın** *Maraş* ve *Elbistan'da* gizli faaliyetlerde bulunduğu konusunda müttefiktirler.¹⁸⁰

İsyanın çıkmasının birçok sebepleri bulunmaktadır. İsyanın yayıldığı bölgelerde yoğun bir Türkmen nüfusu bulunuyordu. İsyanın liderleri İsmâîlilik mezhebinden etkilenerek bazı yerel inançları ve eski Türk Şamanizm'inide kullanıp, karışık bir fikir ortaya çıkarmışlardı. Bu isyanın yayıldığı bölgelerde pek çok dinî akım ve mezhep mensubu insan bulunmaktaydı. İslamî mezheplerin yanında Manî inancı ile Hıristiyanlığın karışımından Pavlaki (Pavlicien) mezhebi ortaya çıkmıştı. Bu tür mezhep ve fikirler bölgede bulunan ahaliyi etkilemişti.

¹⁷⁹ Yinanç, *Maraş Emirleri*, S.7(84), s.94.

¹⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s.113-125.

İslamî bir görüntü altında eski Türk inançlarının tesiri altında kalan **Baba İshak** büyük bir isyanın başlatıcısı olmuştur. Bu bakımdan Babai ayaklanması, Türkmenler arasında ilk dinsel nitelikli hareket özelliğini taşımaktadır.¹⁸¹

1237 yılında babasını zehirleyerek tahtı elde eden sultan **II.Gıyaseddin Keyhüsrev**, sonra da bütün yetkilerini **Sadeddin Köpek** adlı vezirine devretmiştir. Genç yaştaki sultan tecrübesizdi ve vaktinin çoğunu eğlenceyle geçiriyor, devlet işleri ve halkın sorunları ile pek alakadar olmuyordu. Vezir **Sadeddin Köpek** ise büyük bir hırs içinde saltanatı ele geçirmek amacıyla sultana karşı bir suikast hazırlığı içindeydi. Bu durumun ortaya çıkması üzerine sultan onu öldürmüştü. Devletin tepesindeki bu gelişmeler zaten Sultan **II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in** idaresinden memnun olmayan kitlelerden başta Türkmenler olmak üzere Ahilerin de bu isyana katılmalarına neden olmuştur. Sultan kendisinin idaresinden memnun olmayan **Ahi Evren** ve taraftarları ile **Baba İlyas'ı** tutuklamıştı. Selçuklu ülkesinde hüküm süren bu siyasi, iktisadi ve içtimai düzensizlikler, isyancıların işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmış ve etkileri uzun süre devam edecek olan Babai isyanı ortaya çıkarmıştır. Ülkenin bu durumdan kurtulmasının tek çaresinin **Baba İlyas'ın** eliyle

¹⁸¹ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.421.

olacağı inancı da yerleşmişti.¹⁸² Anadolu Selçuklu Devleti bu isyan çıktığı sırada iktisadi sıkıntı ile karşılaşmıştı, bilhassa büyük şehirlerde birtakım işsiz ve serseriler asayiş tehdit ediyorlardı. İktisadi ve ticari yönden gelişmiş şehirlerde çalışan zümre bu durum sebebiyle büyük sıkıntı içinde idi. Bu kitleler fityan ve ahilik gibi mesleki münasebetleri vasıtasıyla örgütlü hale gelmişlerdi. Bir yandan Baba İshak ayaklanması diğer yandan da şehirlerde asayiş ve huzuru bozan bu zümreler Selçuklu Devletini derinden sarsmaktaydı.¹⁸³

Baba İshak ayaklanmasının gerçek liderinin **Baba İshak** değil de **Baba İlyas** olduğu bugün artık bilinen bir gerçektir.¹⁸⁴ Ancak isyanın yürütücüsü ve komutanı **Baba İshak'tır**. Dönemin bazı kaynaklarında da isyanın lideri **Baba İshak** olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda **Baba İshak** iki farklı kişi olarak gösterilmektedir.¹⁸⁵ **İbni Bibi'nin** ifadesine göre **Baba İshak** adamlarından birini Maraş'a göndererek isyanın başlaması için gerekli emirleri vermiştir.¹⁸⁶ Bu konu ile ilgili ciddi çalışmalar yapan

¹⁸² Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**, Damla Matbacılık Yay, Konya1991, s.84, Ocak, **Babailer İsyani**, s.105.

¹⁸³ Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.I, Cem yay, İstanbul 1977, s.69.

¹⁸⁴ Gregory Abu'l-Farac (**Bar Hebraeus**), **Abu'l-Farac Tarihi**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), C.II, s.539, 540

¹⁸⁵ Ahmet b Mahmut, **Selçuk-Name**, C. II ,(Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s.153

¹⁸⁶ İbni Bibi, C. II, s.50

A. Yaşar Ocak'ın araştırmaları ile Babai ayaklanmasının lideri ile yürütücüsünün farklı kişiler olduğu aydınlanmıştır.¹⁸⁷

Maraş bölgesinde **Baba İshak'ın** propagandası oldukça etkili olmuş ve birçok Türkmen bu ayaklanmaya katılmıştır. Selçukluların Babailerle ilk mücadelesi *Maraş* bölgesinde oldu. **Baba İshak**, yaşadığı *Adıyaman (Hısn-ı Mansur)* yakınlarındaki *Kefersud* bölgesindeki Türkmenleri silahlandırdıktan sonra etrafı ele geçirerek isyanı başlattı. Kısa süre içinde *Adıyaman*, *Gerger* ve *Kâhta'yı* ele geçirdi. Buradan *Malatya* üzerine yürüdü¹⁸⁸

İsyancılar önlerine çıkan bütün kuvvetleri yenip her tarafı zapt ederek ilerliyorlardı. Selçuklu Devleti'nin *Malatya* valisi **Muzaffereddin Alişir** topladığı kuvvetlerle Babailere karşı çıktı; ancak ağır bir yenilgiye uğrayarak *Malatya'ya* kaçtı.¹⁸⁹ Bu arada *Maraş* bölgesinde de isyan yayılmıştı; *Samsat*, *Kefersud*, *Antep* gibi yerlerde toplanan isyancılar, *Maraş* bölgesindeki yandaşları ile birleşerek *Amasya'da* bulunan **Baba İlyas'ın** yanına gitmek istiyorlardı. *Maraş* ve bilhassa *Elbistan* yöresindeki Türkmenlerin de isyana katılımıyla Babailer önemli bir güç haline geldiler. *Malatya* valisi **Alişir** ikinci kez

¹⁸⁷ Babai İsyanının lideri Baba İlyas ve yürütücüsü Baba İshak'la ilgili geniş bilgi için Bk: Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, Ankara 1996, s.87-94

¹⁸⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Baba İshak*, **DİA**, C.IV, İstanbul,1991, s.369

¹⁸⁹ İbni Bibi, C. II, s.51

asker toplayarak Babailerin üzerine yürüdü. Bu defa Babailerle Selçuklu kuvvetleri *Elbistan'da* karşılaştılar. Bu çarpışmada Selçuklu kuvvetleri bir kez daha mağlup oldu.¹⁹⁰

Babailer gönderilen Selçuklu kuvvetlerini arka arkaya mağlup ederek *Amasya* ve *Tokat'a* kadar ilerlemişlerdi. Sultan **II.Gıyaseddin Keyhüsrev**, komutanlarından **Mübarezeddin Armağanşah'ı** *Amasya* Sübaşılığına getirerek isyanı bastırmakla görevlendirdi. **Baba İlyas** Selçuklularla mücadeleyi müridi **Baba İshak'a** bırakmıştı. *Amasya* önünde, **Mübarezeddin Armağanşah** Babailerle karşılaşarak onlara ilk mağlubiyeti tattırdı. İsyanın lideri **Baba İlyas** *Amasya Kalesi'ne* sığınmıştı. Burada yakalanarak idam edildi. Böylece Babailerin manevi lideri ortadan kaldırılmış oluyordu. Liderinin öldürülmesine engel olamayan **Baba İshak** ve adamları *Amasya'da* **Mübarezeddin Armağanşah** yönetimindeki Selçuklu kuvvetlerini mağlup ederek, intikam alma duyguları ile sultanın bulunduğu *Konya'ya* doğru ilerlemeye karar verdiler. *Amasya'daki* bu çatışmada **Mübarezeddin Armağanşah**, Babailer tarafından öldürülmüştü.

¹⁹⁰ Babailerle Selçukluların Malatya Valisi Alişir'in nerede savaştıkları kesin belli olmamakla birlikte Elbistan'ın Alişar olarak bilinen Ceyhan nehri kenarındaki aynı adı taşıyan köy ve dağ civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Alişar dağ ve köyü vali Alişir ve Germiyan aşiretinin hatırasını bugün hala taşımaktadır. Bk.Ernest Honigman, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (terc. Fikret İşıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970, s.85.

Baba İshak ve adamları, kadınları, çocukları, sürüleri ve bütün ağırlıkları ile *Kayseri* üzerinden *Kırşehir'in* Kuzey Doğusundaki *Malya Ovası'na* gelmişlerdi. Burada kendilerini takip eden Selçuklu kuvvetleri ile karşılaştılar. Sultanın ordusunda ücretli Frank askerleri de bulunuyordu. Ordunun komutanlığını ise **Emir Necmeddin** yapıyordu. Ücretli Zırhlı Frank askerlerinin öne alınarak saldırıya geçilmesiyle, ölüm kalım mücadelesi vermelerine rağmen Babailer mağlup edildiler. Bu çarpışmada **Baba İshak** hayatını kaybetti. Babailerin kadınları ve çocukları hariç büyük çoğunluğu kılıçtan geçirilirken çok azı kaçabildiler. Kaçanlar ülkenin uç noktalarına yayılarak izlerini kaybettirdiler.¹⁹¹ Mısırlı Memlûk tarihçisi **el-Makrîzî**, bu savaşta Babailerden 4000 kişinin öldürüldüğünü zikretmektedir.¹⁹² Bu sırada *Horasan* erenlerinden olan ve *Maraş'ta* bulunduğu iddia edilen **Hacı Bektaş Veli'nin** isyana katılıp katılmadığı meçhuldür. Ancak onun kardeşi **Menteş Babaî** isyanına katılmış ve Selçuklu askerleri tarafından öldürülmüştür. İsyanın cereyanı sırasında **Hacı Bektaş Veli'nin** *Elbistan* taraflarında bulunduğu rivayet edilmektedir.

Ayaklanmalar sona ermesine rağmen izleri ve etkileri *Anadolu'da* daha sonraları devam etmiştir. Bu ayaklanmanın akabinde *Maraş* ve *Elbistan'da* görülen *Ağaçeri* Türkmenlerinin isyanının Babailerle

¹⁹¹ Turan, s.420-427; Ahmet Yaşar Ocak, *Baba İlyas, Baba İshak, DİA*, C.IV, İstanbul 1991, s.368-369

¹⁹² Makrîzî, *Kitabü's-Süluk*, (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I, Kısım I, Kahire 1934, s.307.

ilişkinin olup olmadığı kesin belli olmamakla birlikte pek çok benzer özelliklerin olduğu da dikkat çekmektedir. Zira Babai ayaklanmasının bastırılmasından sonra isyan eden *Ağaçeri* Türkmenlerinin yaşadıkları alanlar da daha önceden Babailerin etki alanında bulunmakta idi. Babailerin ayaklanmaları *Maraş* bölgesinde oldukça etkili olmuş ve *Maraş'taki* Selçuklu emirliği zayıflamıştır.

İmadeddin Bey (1241-1258)

1241 tarihinde **Muzafferüddin**'in ölümü üzerine **Nusretüddin Hasan Bey**'in diğer oğlu **İmadeddin** *Maraş* emirliğine atandı.¹⁹³ Onun *Maraş* valiliği 1258'e kadar devam etmiştir. Bu emir zamanında *Maraş* bölgesinde çok etkili olan *Ağaçeri* Türkmenleri'nin ayaklanması görüldü. *Maraş* bölgesinde yaşayan Türkmenlerin en önemli kısmını *Ağaçeriler* oluşturmaktaydı. Arap, *İran* ve Hıristiyan kaynaklarında *Ağaçerilerin Türkmen* asıllı oldukları açıkça belirtilir.¹⁹⁴ **Faruk Sümer**, *Ağaçerilerin Elbistan-Maraş* arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve bunların Babâî isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduğunu belirtir. Bugün de bilhassa *Elbistan-Nurhak* ve *Ekinözü* yöresinde

¹⁹³ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.94.

¹⁹⁴ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", **DİA**, C.I, s. 460; Salim Koca, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan

yaşayan Tahtacı Türkmenleri bunların torunları olmalıdır.¹⁹⁵

6.2.1. Ağaçeri Ayaklanması

XIII. Yüzyılda Maraş bölgesinde ortaya çıkan önemli olaylardan biri de *Ağaçeri* Türkmenlerinin isyanıdır. *Maraş* ve etrafında yaşayan Türkmenlerin önemli kısmını *Ağaçeriler* oluşturmaktaydı. Arap, İran ve Hıristiyan kaynaklarında Ağaçerilerin Türkmen asıllı oldukları açıkça belirtilir.¹⁹⁶

Ağaçeri Türkmenlerinin *Anadolu*'ya ne zaman ve nasıl geldikleri şu ana kadar tam olarak açıklanamamıştır. Onların *Anadolu*'ya Selçuklu Türklerinden önce gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Eskiçağda bilhassa da Hunlar zamanında Yunan kaynaklarında Agathir ve Agatzir şeklinde geçen topluluğun Ağaçeriler olduğu ileri sürülmektedir. Selçuklu dönemi öncesi *Anadolu*'da onların varlığı görülmektedir. *İdil* boyunda oturan ve Hunlar tarafından yönetilen Akatzir topluluğunun orman kavmi olarak tanındığı ve Attila'nın oğlunun onları idare ettiği belirtilmektedir.¹⁹⁷ Milattan sonra VI. Yüzyılda *Tabaristan* ve *Cürcan* mıntıklarında *Ağaçeri*, Çöl (Arapça: sul) ve Yazar Türklerinin yaşadıkları görülmektedir. Bu Türk topluluklarının buralara hangi tarihte geldikleri belli değildir. Ancak

¹⁹⁵ Sümer, *Ağaçeriler*, s.460.

¹⁹⁶ Faruk Sümer, "Ağaçeriler", **TDVİA**, C.I, s.460.

¹⁹⁷ İbn Bibi, C.II, Tükçe'ye çeviren Mürsel Öztürk'ün dipnotu, s.144.

söz konusu yüzyılda bunların bir kısmı Sasani Kısrası Anûşirevân tarafından *Azerbaycan* mintikasına göçürülmüştür.¹⁹⁸ *Ağaçeri* Türkleri Azerbaycan'dan *Anadolu* ya Selçuklu Türklerinin fetih hareketlerinden önce gelmiş olmalıdırlar. **M.H. Yinanç**'ın belirttiğine göre **Reşididdin** Cami'üt- Tevarih adlı eserinde Ağaçerileri Oğuz Han'a tabi olan Türkmen guruplarından olduğunu ileri sürmektedir.¹⁹⁹ **İbn Bibi**'ye göre; Ağaçerilerin menşei *Maraş* ova ve ormanlarından olup buralardan başlayarak *Anadolu*, *Suriye* ve *Çukurova*'ya kadar yayılmışlar bu bölgelerde yol kesme, adam öldürme ve kervan soyma gibi olaylara karışmışlardır.²⁰⁰ **Faruk Sümer**, bunların *Elbistan-Maraş* arasındaki dağlık ve ormanlık bölgede yaşadıklarını ve Babai isyanına katılan Türkmenlerin kalıntıları olduklarını belirtir. Bugün de *Anadolu*'nun muhtelif bölgelerinde yaşayan "Tahtacı Türkmenleri"nin Ağaçerilerin kalıntıları olduğu ileri sürülmektedir.²⁰¹ **Claude Cahen** ise ormanlarla kaplı *Toroslar*'da Ağaçerilerin ormancılıkla uğraştıklarını söylemektedir. Bu yazar kaynak göstermeden Ağaçerilerin Oğuzlarla pek bağlantılarının bulunmadığını hatta onların tamamının da Türk olmadığını belirterek, Moğol istilası öncesi *Antakya*

¹⁹⁸ Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Ankara 1998, s.3

¹⁹⁹ Yinanç, *Maraş emirleri*,7(83), s.94.

²⁰⁰ İbn Bibi, s.143, 144.

²⁰¹ Sümer, "Ağaçeriler", s.460, Ali Selçuk, **Tahtacılar**, Yeditepe Yayınlar, İstanbul,2004, s.27-33

ve *Halep'in* kuzeyinde görülen *Suriye* Türkmenleri arasındaki gruplarla aynı topluluk olduğunu da kaydetmektedir. **Claude Cahen** ismini vermediği *Suriyeli* muasır bir kaynağa göre de Ağaçerilerin şehir ve kalelerde yaşamadıklarını ve hayvancılıkla uğraşan bir ilkel topluluk olduğunu da belirtmektedir.²⁰² Ancak **Cahen'nin** Ağaçerilerin Türk ya da Türkmen olmadığına dair fikri sadece kendisine aittir ve bu görüşü destekleyen başka araştırmacı bulunmamaktadır. *Ağaçeri* Türkmenleri Sultan **Rükneddin Süleymanşah'ın** 1202'de *Gürcistan* seferine iştirak etmişlerdi. *Elbistan* Meliki olarak bulunan sultanın kardeşi **Mugiseddin Tuğrulşah Ağaçeri** askerleri ile birlikte bu sefere katılmışlardır.²⁰³

1241 yılında **Muzaffereddin'in** ölümü üzerine *Maraş* Emirliği'ne **Nusretüddin Hasan Bey'in** diğer oğlu **İmadeddin** atanmıştır.²⁰⁴ **İmadeddin** 'in *Maraş* hâkimliği 1258 yılına kadar devam etmiştir. 1243 yılında *Anadolu* Selçuklu Sultanı **II.Gyaseddin Keyhüsrev'in** komuta ettiği Selçuklu ordusu, *Anadolu'yu* istilaya kalkan **Baycu Noyan'ın** yönetimindeki Moğol ordusu ile *Kösedağ'da* karşılaştı. Selçukluların yenilgisi ile sonuçlanan bu savaştan sonra *Anadolu'nun* Moğol tahakkümüne girmesi, asayişin bozulması, arkasından Ağaçerilerin isyanları ve Ermenilerin *Maraş'a* saldırıları vali

²⁰² Claude Cahen, s.152.154.155.268.

²⁰³ Yinanç, *Maraş Emirleri*,7(83), s. 94, 2 nolu dipnot.

²⁰⁴ Yinanç, *Maraş Emirleri*, 7(84), s.94.

İmadeddin'i zor durumda bırakmıştı. 1254 yılından itibaren *Ağaçeri* Türkmenleri, yaşadıkları bölgeden geçen iki önemli kervan yollarını vurmaya başladılar. Bu yollardan biri *Suriye* ile ticaretin yapıldığı *Kayseri-Elbistan-Maraş-Halep* yolu idi. Burada milletlerarası ticaretin yapıldığı ve 40 gün süren *Yabanlu Pazarı* bulunmaktaydı. Bu yolun diğer bir alternatifi de *Kayseri-Göksun- Maraş ve Halep* yolu idi. İkinci yol ise Suriye, *el-Cezire* ve *Iraklı* tüccarların gelerek *Sivas'a* ulaştıkları, *Sivas- Malatya* yolu idi. Bu yol *Sivas'tan Kayseri'ye* uzanmaktaydı.²⁰⁵ 1243 *Kösedag* savaşı sonrası Selçuklu ordusunun ağır bir yenilgiye uğraması üzerine Sultan **II.Gıyaseddin Keyhüsrev**, *Tokat* tarafına doğru çekilirken beylerbeyi rütbesiyle **Mübarezeddin Çavlı'yı** *Elbistan* ve *Malatya'nın* muhafazasına gönderdi. Bu bölgelerin valiliğini yaptığı sürece **Mübarezeddin Çavlı** asayişi ve güvenliği sağlamıştır.²⁰⁶ *Kösedag* savaşı sonrası *Malatya* ve *Elbistan* tarafında toplanan Türkmenlerin üzerine saldıran Moğollar onları kılıçtan geçirmişlerdir.²⁰⁷

II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu **Sultan II. İzzeddin Keykavus**, Ağaçerilerin isyanını bastırmak üzere harekete geçti. Zaten *Maraş* valisi **İmadeddin** de devamlı başkent *Konya'ya* başvurarak yardım

²⁰⁵ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul 1985,s.4

²⁰⁶ Turan, s.436.

²⁰⁷ Turan, s.443.

istiyordu. Bu amaçla sultan *Kayseri'den Konya'ya* gelen vezir **Kadı İzzeddin**, Beylerbeyi **Şemsedin Yavtaş**, **Emir-i Dad Fahreddin Ali**²⁰⁸ ve diğer Selçuklu beyleri ile birlikte Ağaçerilerin üzerine ordusunu sevk etmek üzere *Konya Ovası'nda* hazırlıklara başladı. *Elbistan'a* sevk edilen Selçuklu ordusu Ağaçerilerin üzerine yürüdü. Ancak bu sırada *İran* Moğollarının lideri **Baycu Noyan'ın** *Konya'ya* doğru yola çıktığı ve *Erzincan'a* ulaştığı haberi duyuldu. Bunun üzerine sultan, *Elbistan'daki* Ağaçeriler üzerine yürüyen orduyu geri çağırmak zorunda kaldı ve Moğol saldırısını durdurma yollarını aramaya başladı. Ancak Selçuklular bu istilayı önleyemeyerek bir kez daha Moğollara mağlup oldular. **Boycu Noyan'ın** bu istilası, *Anadolu* Selçuklularını iyice yıpratmış gibi ülkede asayiş de bozdu. Serbest kalan Ağaçeriler soygun ve saldırılarını artırdılar.²⁰⁹

II. İzzeddin Keykavus'un saltanatına karşı çıkan kardeşleri **IV. Kılıç Arslan** ve **II. Alâeddin Keykubad** da ağabeyleri ile birlikte **Vezir Celâeddin Karatay** tarafından Selçuklu tahtına çıkarıldılar. Böylece Selçuklu tahtında müşterek saltanat dönemi başladı. Ancak iktidar **Vezir Celâeddin Karatay'da** olup ülkeyi o idare etmekteydi. **Celâeddin Karatay'ın** ölümünden sonra Selçuklu ülkesi bir yandan Moğolların baskısından diğer yandan da

²⁰⁸ *Emir-i Dad*: Selçuklularda adliye vekili anlamına gelmektedir.

²⁰⁹ Mustafa Akdağ, C.I, s.374, Sümer, *Ağaçeriler*, s 461

kardeşler arasındaki mücadeleden büyük zarar görmüştü. 1254'te **II. Alâeddin Keykubad**'ın ölümü ile **II. İzzeddin Keykavus** ve **IV. Kılıç Arslan** arasındaki mücadele kızışmıştı. 1254'te **IV. Kılıç Arslan** *Kayseri*'de sultanlığını ilan etti. Birçok Selçuklu valisionun etrafında toplandı. Bunlardan biri de *Elbistan* valisi **Felekeddin Halil**'di. O da *Elbistan*'dan *Kayseri*'ye hareket ederek **IV. Kılıç Arslan**'a tabi oldu. Böylece fiilen ikiye ayrılan Selçuklu devletinin doğusunda kalan *Maraş* ve *Elbistan* **IV. Kılıç Arslan**'a bırakılmış oldu. **IV. Kılıç Arslan** ile ağabeyi arasındaki mücadelede *Elbistan* Valisi **Felekeddin Halil** de taraf olmuştur. Bu valiyle birlikte *Kayseri* ve *Develi* valileri de **IV. Kılıç Arslan**'ı tutarak ülkenin doğusunun ona verilmesini istemişlerdir. İki taraf arasında yapılan savaşta **IV. Kılıç Arslan** mağlup edilip **II. İzzeddin Keykavus**'un eline geçip hapsedilse de daha sonra geri bırakılmış ve Moğolların da yardımı ile Anadolu doğu ve batı olarak ikiye bölünüp iki kardeş arasında taksim edilmiştir.²¹⁰

1256'da *Konya*'ya kadar ulaşan büyük tahribat ve yağma yapan **Baycu Noyan, Hülagu'nün Bağdat** seferi için hızla geri döndü. 1257'de *Elbistan*'a gelen **Baycu** şehri işgal etti. Bu arada **II. İzzeddin Keykavus** tekrar *Konya*'ya dönmüş ve tahtına oturmuştu. *Malatya*'ya ise **Ali Bahadır**'ı göndererek burayı tekrar kendisine bağlamıştı. **Baycu Noyan** ise

²¹⁰ İbn Bibî, C. II, s.139; Turan, s.475.

Elbistan'dan Malatya'ya geçerek burayı yeniden işgal etti. **Ali Bahadır** ise Moğolların önünde tutunamayarak *Kâhta* tarafına kaçtı. **Baycu Noyan** ise *Malatya'ya* **IV. Kılıç Arslan'ın** adamlarından **Fahreddin Ayaz'ı** vali tayin ederek *Irak* tarafına gitmişti.²¹¹

Sultan **II. İzzeddin Keykavus** ise bir süre sonra Moğolların *Anadolu'ya* yeniden gelmesi üzerine onların önünden kaçarak Bizans'a sığınmıştı. Bunun üzerine Moğollar *Anadolu* tahtını Sultanın kardeşi **IV. Kılış Arslan'a** verdiler. Ancak **Baycu Noyan'ın Hülagu** tarafından *Bağdat* üzerine yapılan sefere çağırılması üzerine *Anadolu'ya* tekrar dönen **II. İzzeddin Keykavus** tahtını tekrar elde etti.²¹² Sultan tahtına döndükten sonra Ağaçerilerin üzerine yürümeye karar verdi. Bu arada *Maraş* Emiri'nin yeniden yardım talepleri de *Konya'ya* gelmişti. Düzensiz şekilde hareket eden Ağaçeri Türkmenleri *Maraş, Malatya, Adıyaman* ve *Elbistan* çevrelerinde yağma ve çapulculuk yapıyorlardı. Ağaçeriler bu saldırılarında *Hısn-ı Mansur'un* bir köyünden 45000 koyun ve 7000 sığır çalmışlardı. Bunun üzerine **II. İzzeddin Keykavus** en önemli komutanlarından **Ali Bahadır'ı** Ağaçerilerin üzerine gönderdi. Ağaçeriler *Malatya* şehrini devamlı tehdit altında tutmaktaydılar. Bir yandan **Ali Bahadır'ın** kuvvetleri, diğer yandan da *Maraş* Emiri **İmadeddin'in** askerleri Ağaçerileri

²¹¹ Merçil, s.233.

²¹² Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.485, 486.

yurtlarında kısıtılarak ağır bir yenilgiye uğrattıkları gibi, liderleri **Cuti Bey**'i de yakalayarak *Malatya'daki Mişar Kalesi'ne* hapsedtiler. Bu olayla *Anadolu'da* asayiş yeniden sağlandı ve ticaret yolları tekrar denetim altına alındı.²¹³

Sultan **II. İzzeddin Keykavus** ve kardeşi **IV. Kılıç Arslan** arasındaki taht mücadelesinde **Kılıç Arslan** tarafını tutan **Baycu Noyan**, 1258'de *Bağdat* seferine katılınca kadar *Anadolu'da* kalarak, onun saltanatını sağlamlaştırmaya çalıştı. **Baycu Noyan** bu amaçla *Orta Anadolu'da Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Maraş* ve *Malatya* mıntıklarında dolaşarak **Kılıç Arslan'ın** hâkimiyetini tanımayanlarla mücadele etti. **Baycu**, yanında **Engürek Noyan** da olduğu halde *Elbistan* yöresine saldırarak 7.000 kişiyi katletti. Kadın ve kızların birçoğu da esir edilerek *Malatya* tarafına doğru götürüldü.²¹⁴ Kaynaklarda saldırılan topluluk hakkında bilgi verilmemesine rağmen bunların yörede isyan halinde bulunan Ağaçeri Türkmenleri olduğu muhakkaktır.²¹⁵ Moğolların Ağaçeriler üzerine yaptıkları bu sefer birinci saldırı idi. Bu arada *Kilikya* Ermenileri de *Maraş'a* saldırmaya başladılar. *Maraş* Emiri, **İmadeddin**, Sultana başvurarak yardım talebinde bulundu. Ancak valinin feryatlarına yetişen olmamıştı. **İmadeddin**

²¹³ Abu'l-Farac, C.II, s.563, 564; Yinanç, s.94, Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s.230.

²¹⁴ Ebü'l-Ferec, C.II, s.564.

²¹⁵ Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s.32.

Kilikya Ermenilerinin saldırılarına tek başına karşı koyamayacağından, bölgenin onların eline geçmesini önlemek için *Suriye* Eyyubi Meliki **Nasır Selahaddin Yusuf'a** başvurarak hâkimiyeti altında bulunan bütün şehirleri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Ancak Eyyubi meliki başka olaylarla uğraştığından bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine *Maraş* valisi **İmadeddin** bölgeyi terk ederek *Anadolu* içlerine çekildi. *Maraş'a* saldıran Ermeniler 1258 yılında şehri ele geçirdiler. Ermeniler *Maraş'tan* başka *Merzuban, Raban, Behisni* ve *Derbsak* gibi şehirleri de Moğolların yardımıyla ele geçirdiler.²¹⁶

Maraş-Elbistan arasındaki dağlık bölgede bulunan Ağaçeriler ise 1261-62 yıllarında Moğolların ikinci kez saldırısına uğradılar. Bu saldırının sebebi diğer Türkmenler gibi Ağaçerilerin de Moğollara karşı **L. İzzeddin Keykavus** tarafını tutup, onlara karşı direnmeleri idi. **Hülagu** tarafından gönderilen 20.000 kişilik kuvvet Ağaçerileri ağır bir yenilgiye uğrattı. Onlardan birçoğu öldürüldü veya esir alındı. Bu mağlubiyetten sonra Ağaçerilerin bir kısmı *Suriye'ye* doğru göç etmek zorunda kaldılar. Ancak bu yenilgi ve yılgınlıklara rağmen sonraki dönemlerde onların varlıklarını devam ettirdiklerini görmekteyiz. XIV. Yüzyılın ikinci yarısında Ağaçerilerin *Sis* ve *Sivas'ta* karışıklıklar çıkardıkları görülmektedir. Daha sonraları ise Ağaçerilerin bölgede bulunan *Dulkadir*

²¹⁶ M.H. Yinanç, *Maraş Emirler*, 7(84), s.97; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabii Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990, s.75

Türkmenleri tarafından etkisiz hale getirilmiş oldukları düşünülebilir.²¹⁷ *Maraş'ta* kalanları da daha sonra kurulan Dulkadirli Beyliği'ne katıldılar. Bunların bir kısmının ise Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen devletlerinin hizmetine girerek *İran'a* doğru çekildiklerini görmekteyiz. Ağaçeri Türkmenlerinin 1350'lerden sonra Doğuya doğru çekilen topluluğunun başında **Hasan Bey** bulunuyordu. **Hasan Bey'in** annesi Karakoyunlu **Kara Mehmet'in** kız kardeşi **Tatar Hatun** idi.²¹⁸

XV. yüzyılda Karakoyunlularla *İran'a* göçen Ağaçeri Türkmenlerinin bazılarının isimleri kaynaklarda sık olarak geçmektedir. Karakoyunlu **İskender Mirza'nın** emirleri arasında *Ağaçeri* beylerinden **Hüseyin** ve **Sulan** beylerin adları geçmektedir.²¹⁹ Yine **İskender Mirza'nın** adamlarından Ağaçeri **Ali Bey'in** adı da geçiyor. **Ali Bey** Akkoyunlular'a karşı Karakoyunlular'ın yanında savaflara katılmış, Karakoyunluların yenilmesi ile esir düşmüş ve Akkoyunlular tarafından serbest bırakılmıştır. **Ali Bey** bir süre sonra da **Uzun Hasan'ın** hizmetine girmiştir. Bu Ağaçeri beylerinden başka **Cihanşah Mirza** ile oğlu **Hasan Ali'nin** emirlerinden Ağaçeri **Hacı Hasan** ve **Uzun Hasan'ın**

²¹⁷ Sümer, *Ağaçeriler*, s.461. Sümer, Anadolu'da Moğollar, s.46.

²¹⁸ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekiriyye**, (Çev. M.Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.37.

²¹⁹ Ebu Bekr-i Tihrani, s.97.

oğlu **Zeynel'in** emirlerinden **Dünder Ağaçeri** de bulunmaktaydı.²²⁰

İran'da hâkimiyeti ele geçiren diğer bir Türk devleti Safeviler'in kaynaklarında Ağaçeri Türkmenleri hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait Osmanlı *Tebriz* tahrir defterinde *Ağaçeri* adında bir köye rastlanmaktadır. XIX. yüzyılın ortalarında *İran'ın Fars* eyaletinde görülen Ağaçerilerin 1000 çadır kadar oldukları, Çağatay ve Keştil adlı obalarının bulunduğu ve zengin oymaklardan sayıldıkları görülmektedir. XX. yüzyılın başlarında ise Ağaçerilerin *İran'da* varlıklarını sürdürdüklerini, 2000 çadırdan ibaret olduklarını, *Kuhgiluye'de* yaşadıklarını *Avşar*, Beydilli ve Tilki adlı obalarının olduğunu **Faruk Sümer** belirtmektedir.²²¹

Maraş'ın Ermenilerin işgaline uğramasına rağmen *Elbistan* Selçukluların elinde kalmaya devam etti. Selçuklu Devleti yıkılıncaya kadar onların elinde kalan *Elbistan* daha sonra Memlûkların eline geçmiş burada Dulkadiroğulları Beyliği kurulmuştur. Bu dönemde *Elbistan'da* en önemli olay Moğollarla Memlûklar arasında cereyan eden Huni savaşıdır. Anadolu'yu Moğol istilasından kurtarmak için Selçuklulara yardım amacıyla gelen **Baybars** 1277'de *Elbistan* yakınlarında *Huni Ovası'nda* Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır.

²²⁰ Ebu Bekr-i Tihrani, s.122, 147, 265, 329.

²²¹ Sümer, *Ağaçeriler*, s.461.

7. Selçukluların Elbistan Valileri

Emir Buldacı (1085-1197)

Selçukluların ilk *Elbistan* valisi **Emir Buldacı**'ydı. 1085-1086'da *Yukarı Ceyhan* bölgesi denilen *Efsus*, *Göksun* ve *Elbistan*'ı Ermeni Phileretos'tan almıştır. Yukarıda ayrıntılı olarak bahsettiğimiz **Emir Buldacı** *Maraş* ve *Elbistan*'ı birlikte fethetmiştir. 1097'de **Kılıç Arslan**'la birlikte *İzник'in* imdadına giden **Emir Buldacı**'dan bir daha haber alınmamıştır. I. Haçlı seferi sırasında *Elbistan* *Maraş*'la birlikte Haçlıların eline geçti. 1103'te **I. Kılıç Arslan** *Maraş*'ı Haçlıların elinden geri almıştı. *Elbistan* kesin olarak Selçukluların eline geçtiği 1165'e kadar birçok kez bölgede bulunan devletlerarasında el değişti. Haçlılar, Bizanslılar, Danişmendliler gibi devletler *Elbistan*'ı idare ettiler. **I. Kılıç Arslan**'ın ölümünden sonra 1108'de *Elbistan* bir kez daha Haçlıların eline geçti. Bizans İmparatoru **Alexios** ile *Antakya* Haçlı Prenskepsi **Bohemond** arasında yapılan anlaşmayla *Elbistan* ve çevresi Haçlılara terk edilmişti. Birara tekrar Türkler tarafından alınsa da *Antakya* Prenskepsi **Tangred** 1111'de *Elbistan*'ı tekrar işgal etti. Kısa süre sonra *Malatya* Selçuklu meliki **Tuğrul Arslan**'ın atabeği olan **İl Arslan** şehri geri aldı. 1114'te *Elbistan* büyük *Maraş* depremi ile tahrip olmuştu. 1119 yılında Artukluların *Harput* kolu hükümdarı **Belek Gazi**, *Elbistan*'ı almıştır. 1124 tarihinde *Elbistan* Danişmendlilerin eline geçmiştir. Bu tarihten 1143

yılına kadar *Elbistan* Danişmendlilerin elinde kalmıştır.

II. Kılıç Arslan

Sultan **Mesud** tarafından **Danişmendli Aynü'-Devle'nin** elinden 1141-42'de alınan *Elbistan'a* melik olarak atanmıştır. Burasını kendisine merkez edinmiştir. 1149'dan sonra da meliklik topraklarına *Maraş'ı* da dâhil etmiştir. Sultan olduktan sonra bir ara *Elbistan* Danişmendlilerin eline geçmişti. Bunun üzerine Sultan **II. Kılıç Arslan** 1165'te *Elbistan'ı* tekrar Selçuklu topraklarına katmıştır.²²²

Mugiseddin Tuğrulşah (1165-1202)

Sultan **II. Kılıç Arslan, Elbistan'ı** 1165'te Danişmendlilerden aldıktan sonra oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah'ı** buraya vali yapmıştı. **II. Kılıç Arslan'ın** 1188'de devleti 11 oğlu arasında paylaştırması sırasında **Tuğrulşah'**uzun yıllar valilik yaptığı *Elbistan* verilmiş oldu. **Mugiseddin Tuğrulşah** 1196'da tahtı **II. Rükneddin Süleymanşah'a** bırakmak zorunda kalan ağabeyi **I.Gıyaseddin Keyhüsrev'i** bir süre burada ağırlamıştır. Sultan **II. Rükneddin Süleymanşah'ın** tehditleri üzerine **Mugiseddin Tuğrulşah, I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in** *Elbistan'ı* tek etmesini talep etmiştir. Bunun üzerine eski sultan **I.Gıyaseddin Keyhüsrev, Elbistan'ı** terk ederek Eyyubilerin elinde olan *Halep'e* gitmiştir.

²²² Şevki Nezihi Aykut, Türkiye Selçuklu Sikkeleri, İstanbul 2000, s.101.

1202'ye kadar *Elbistan'da* kalan **Mugiseddin Tuğrulşah** bu tarihte **II. Rükneddin Süleymanşah** tarafından Saltuklulardan alınan *Erzurum'a* gönderilmiştir. Burada yeni bir Selçuklu şubesi kurulmuş ve oğlu **Cihanşah** 1230'a kadar burayı idare etmiştir.

Emir Hüsameddin Yusuf (1237-1243)

II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında *Elbistan* Subaşılığı yapmıştır. Bu şahıs aynı zamanda *Diyarbakır* kuşatmasına katılmıştır. **Emir Hüsameddin** aynı zamanda emir-i meydan görevini de yapmaktaydı. Bu görevin ne anlama geldiği ve ne görevi yaptığı bilinmemektedir.²²³ Günümüzde *Elbistan'da Emir Yusuf köyü* bu emirin adından gelmektedir.²²⁴

Emir İlyas

Konya'dan Elbistan'a gönderilen valilerden biri olup onun da adına günümüzde *Afşin'e* bağlı *İlyas Köyü* bulunmaktadır.²²⁵

Mübarezeddin Çavlı

Devletin en önemli adamlarından biri olan **Ebu'l-İzz Mübareddin Çavlı** ilk olarak

²²³ Erdoğan Merçil, **Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı**, Bilge Kültür sanat Yay, İstanbul 2011, s.208-209.

²²⁴ Yinanç, *Elbistan*, s.225.

²²⁵ Yinanç, *Elbistan*, s.225.

çaşnigirlik²²⁶ görevinde bulunmuştur. **Sultan II. Gıyaseddin'in** sultanlığının ilk zamanlarında *Elbistan* valiliği yapmıştır. Daha sonra **I.İzzeddin Keykavus** da onu 1211'de *Elbistan* Valisi atamıştır.²²⁷ **I. Alâeddin Keykubad** ve **II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in** zamanında önemli görevler üstlenmiştir. Ermenilere, Eyyubilere ve Moğollara karşı düzenlenen seferlere iştirak etmiştir. Uzun yıllar *Elbistan* valiliği yapmıştır. *Kösedağ* Savaşı sonrası beylerbeyliği makamına getirilerek *Elbistan* ve *Malatya* valisi olarak tayin edilmiştir. *Maraş* ve *Elbistan'da* pek çok eser inşa ettirmiştir. Bu eserlerden başta geleni *Elbistan Ulu Camii* ve *Çavlı Han*'dir.²²⁸

Emir Kamareddin Kamyar

Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde *Elbistan* valiliği yapan ünlü komutanlarından biri olup devlete yararlı hizmetlerde bulunmuştur. **II.Gıyaseddin Keyhüsrev** zamanında öldürülmüştür. *Elbistan-Besni* arasında bulunan meşhur *Kamareddin Hanı'nı* (*Derbend Ağzı*) inşa ettirmiştir.²²⁹

²²⁶ **Çaşnigir, çeşnigir:** Sarayın mutfağından sorumlu olup herhangi bir zehirlenme tehlikesine karşı sultana sunulan yiyecekleri ilk tadan kişiye verilen isimdir.

²²⁷ Cahen, s.206.

²²⁸ Yinanç, s.Elbistan, s.225

²²⁹ Yinanç, Elbistan, s.226.

Emir Alameddin

I. İzzeddin Keykavus zamanında *Elbistan* valiliği yapmıştır.²³⁰

Emir Felekeddin Halil

II. İzzeddin Keykavus ve **IV. Kılıç Arslan** zamanlarında *Elbistan* valiliği yapmıştır. İki kardeş arasındaki saltanat kavgasında **IV. Kılıç Arslan**'ı desteklemiştir. Ancak **II. İzzeddin Keykavus** tarafından mağlup edilmiştir.²³¹

Emir Seyfeddin Ebu Bekir Candar

III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında *Elbistan* valisiydi. 1277'de Sultan **Baybars**'ın Selçuklulara yardım için düzenlediği sefere **Emir Seyfeddin Ebu Bekir Candar** ve oğlu **Bedreddin Kuş** da katılmışlardır.²³²

²³⁰ Yinanç, *Elbistan*, s.226.

²³¹ Yinanç, *Elbistan*, s.226.

²³² Yinanç, *Elbistan*, s.226.

III. BÖLÜM

1258-1337 YILLARINDA MARAŞ

Yukarıda da işaret edildiği gibi 1258 yılında *Maraş*'i Ermeniler işgal etti. Bu tarihten 1298 yılına kadar *Maraş* ve civarı *Kilikya* Ermeni Prenslığıne bağlı şekilde idare edildi. Yaklaşık kırk yıl devam eden Ermeni işgali döneminde zaman zaman *Maraş*, bölgedeki bazı şehirlerle birlikte *Mısır* Memluk Türklerinin eline geçti. Ancak bu durum uzun süre kalıcı olmadı ve Ermeniler yeniden *Maraş*'i aldılar.

Moğolların *Anadolu*'yu istilası üzerine, *Kilikya* Ermeni Prensi **Hetum**, önce kardeşi **Simpat**'ı Moğol Hanı **Güyük**'e göndererek bağlılığını bildirdi. Moğollar tarafından tanınan Ermeniler, *Çukurova* yöresindeki birçok kalenin kendilerine verileceğine dair onlardan söz aldılar. Kardeşi **Simpat**'ın Moğollar tarafından iyi karşılanması üzerine **Hetum** bu defa bizzat kendisi, 1253'te **Güyük Han**'ın halefi **Mengü Kağan**'ın huzuruna giderek onunla görüştü.²³³ Bu görüşmede önceki verilen imtiyazlar yenilendi. Ayrıca yapılan anlaşmayla Ermeniler Moğolların *Ortadoğu*'da yapacakları seferlere iştirak edeceklerdi. *İran* Moğollarının başına atanan **Hülagu** ile de aynı sıcak ilişkileri kuran **Hetum** onu *Türkiye* topraklarına saldırıya davet ediyordu. **Hetum** *Anadolu*'nun ikinci Moğol istilasına uğramasından sonra Selçuklu Devletinin iyice zayıflamasıyla, *Maraş*'taki valinin

²³³ Abu'l-Faraç, C.II, s.555, 556.

burayı terki üzerine şehri işgal ederek buranın kendisinin olmasını da **Hülagu'ya** onaylattı.²³⁴ Sultan **Zahir Baybars**, *Kilikya* Ermenilerin üzerine de birçok seferler düzenleyerek *Maraş'ı* da birkaç kez ele geçirmiştir. Onun halefleri de Haçlılara, Moğollara ve Ermenilere karşı sayısız seferler gerçekleştirerek, *Suriye Güneydoğu Anadolu* ve *Çukurova* yöresinde Memluk hâkimiyetini gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir. Ancak bölge 1298 yılına kadar aralıklarla Ermeniler tarafından işgal altında tutuldu.²³⁵ *Maraş* ve bölgesindeki yerlerin bu savaşlarda birçok kez tahribata uğradığına görmekteyiz.

1265 yılında Memluk kuvvetleri *Kilikya* Ermenilerinin üzerine bir sefer gerçekleştirdi. Sultan **Baybars** *Dimaşk'a* geldiğinde, *Hama* meliki **Mansur** ile *Sis* üzerine bir saldırı yapılmasını görüştü. **Seyfeddin Kalavun**, **İzzeddin Yugan er-Rügni** (**semmü'l mevt**: zehirlendiği için bu şekilde bahsediliyor) birlikte hareket ederek *Antakya'nın* kuzeyinde *Derbsak*²³⁶ *Kalesi'ne* girdiler. Buradan *Amanos Dağlarındaki* geçitten *Çukurova'ya* giren

²³⁴ Yinanç, *Maraş Emirleri*, 7(84), s.98.

²³⁵ Makrîzî, C.I, s.551, 552, 839; Bedreddin Mahmut Aynî, **İkdü'l-Cuman**, **Asr Selatin el-Memalik**, (Neşr.M.M.Emin), C.I, Kahire 1987, s.422, 423.

²³⁶ **Derbsak**: Kırkhan'ın kuzeyinde Gündüzlünün güney batısında Alaybeylinin kuzeyinde Ceylanlının güneyinde olup bu gün bir köydürve Terbizek olarak anılmaktadır. Bk. Faruk Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*, **Tarih Araştırmalar Dergisi**, S.I, Ankara 1963, s.10.

Memluk ordusu Ermenilerin elinde bulunan birçok yeri ele geçirdi. Hatta Memluk kuvvetleri Ermeni Prensi **Hetum'un** (1226- 1270) oğlu **Leon (Lifon)**'u ve onun oğlunu da esir etti. **Leon'un** bir kardeşi öldürüldü. Amcası Kont **Asitil** de mağlup edildi. O *Hammus (Hummayis)*²³⁷ *Kalesi'nin* sahibiydi. Ermeni ileri gelenlerinden birçokları da öldürüldü. Memluk ordusu *Kürencil*, *Sarventikar*²³⁸, *Tel-Hamdun* ve *Nehrican'a*²³⁹ saldırdı. Oralardan *el- Amudayn*²⁴⁰ denilen kale yakınlarında bir grup Moğol askeri ile karşılaştılar. Onları yenen Memluk kuvvetleri *Sis'e* yöneltiler. Memluk ordusu bu sefer sırasında Ermenilere büyük kayıplar verdirdi. Birçok esir ve ganimet ele geçirildi. Ermeni Prensinin oğlu ve diğer esirler *Şam'a* getirildi. Burada zafer törenlerle kutlandı.²⁴¹ Esir edilen Ermeni Prensinin oğlu, **Hetum'un** araya girmesiyle Moğolların elinde bulunan Memluk komutanı **Sungur el-Aşkar** ile değiştirildi. Bu çatışmalar sırasında Ermenilerden alınan *Behisni Kalesi* tekrar onlara bırakıldı. Kendisinin Moğolların elinden kurtulmasına neden

²³⁷ *Humus*: Hamis Kasr-ı Ceyhan yakınlarında kale. Bk. Aynî, Neşredenin dipnotu. C .I, s.423, Dipnot 1

²³⁸ *Sarventikar*: Anavarza'nın Güneydoğusunda, Amanos dağları yamacında bir kale. Bk Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), TTK Yay, Ankara 1987, s.112 dipnot 475.

²³⁹ *Nehrican*: Bugünkü Ceyhan kazası olmalı.

²⁴⁰ *El- Amudayn*: Çukur ova yöresinde bir kale adıdır. Bkz.: Aynî, Neşredenin dipnotu. C .I, s.423, Dipnot 1

²⁴¹ Bedreddin Mahmut Aynî, C. I, s. 422-425

olan **Sungur el-Aşkar**'ın ricası üzerine *Behisni* Ermenilere terk edildi.²⁴²

1271 yılında Moğollar, Memluklerin elinde bulunan *Antep* şehrine saldırarak burayı kuşattılar. Buradan ilerleyen Moğollar *Amik-i Harim*'e yöneldiler. Moğolların başında **Samagar Noyan** bulunmaktaydı. Bu durum üzerine Mısır'dan Emir **Bedreddin Beyseries- Şemsi**'ye 3000 atlı göndermesi için çağrıda bulunuldu. Haberci, Emir **Bedreddin**'e ulaşınca hazırlıklara başlayarak gerekli askeri topladıktan sonra, *Dımaşk*'a ulaştı. Moğollara gelince; onlar *Harim ve el-Merüc*'ü kuşatmışlardı. Yardıma gelen *Hama* naibi ve askerlerinin geçikmesi üzerine birçok kişi Moğollar tarafından katledildi. Bunun üzerine Moğolların *Dımaşk*'a kadar saldırı ihtimali üzerine halk korkmaya başladı. **El-Beyseri** ve askerler sultanla birlikte *Halep*'te toplandılar. Sultan her taraftan gelen askerlerini Moğolların üzerine gönderdi. Sultan gerekli önlemleri almak için ümerasından emirlerle görüşmeler yaptı. Sultan **Baybars** komutanlarından **Alâeddin Taybars** ve **İsa b. Mehna**'yı *Maraş* ve *Harran* civarına gönderdi. Onlar bu şehirlerde bulunan Moğollar'ın büyük çoğunluğunu katlettiler. Gerçekten öldürülen Moğol askerinin sayısı çok fazlaydı. Sultan bununla yetinerek Memluklere karşı hareket halinde bulunan Haçlılarla uğraşmaya karar verdiği için askerlerini bu yörelerden

²⁴² Makrizî, CII, s.578-579; Yinanç, *Maraş Emirleri*, 7(84), s.98

geri çekti. Çünkü *Suriye* sahillerinde Haçlılar Memluklere karşı saldırıya geçmişlerdi.²⁴³

1273 yılının Temmuz ayında *Halep* emiri **Hüsameddin el- Ayıntabî** Ermenilerin elinde bulunan *Göynük Kalesi*'ni fethetmemur edildi. *Hades*²⁴⁴ olarak bilinen *Göynük* şehrinde bulunan Ermeniler buradan geçen tüccarlara saldırıp mallarını yağmaladıkları gibi *Halep* ile *Anadolu* arasında önemli bir güzergâh olan ve buradan geçen kervan yolundan geçişi de engelliyorlardı. Memluklar Ermeni prensine durumu bildirdikleri halde bir netice alınamamıştı. 1273 yılının Temmuz ayının ortalarında Memluk ordusu

²⁴³ Baybars el-Mansuri, *Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre* , (Neşr: D.S.Richard), Beyrut 1998, s.133. Bedreddin Mahmut Aynî, C.II, s.91-92 Makrîzî, C.I, s.600.

²⁴⁴ *Hades*: Ortaçağ'da Araplarla Bizanslar arasında birçok kez çatışmalara sahne olan yerin adıdır. Adata, Hadata, Hadesü'l-Hamra, Darbü'l- Hades, Darbü's- Selame ve Göynük olarak bilinir. Arapça'da Hadesü'l- Hamra (Kırmızı Hades) denmiştir. Hadesü'l – Hamra denilmesinin iki rivayeti var. 1. Buranın toprağı kırmızı renktedir. 2. Ermeniler bu şehre Göynük demektedirler..Bu gün Hades'in harabeleri Pazarcık ilçesi hudutlarında İnekli Göl yakınında ve Göynük olarak adlandırılan yerdedir. Yaklaşık 650 yıl önce yıkılan şehrin sur kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Emevi, Abbasi ve Hamdaniler zamanında stratejik ehemmiyetini sürdüren Hades şehri Maraş büyüklüğünde idi. 950'li yıllarda Bizanslar tarafından tahrip edilen Hades'i Hamdani Hükümdarı Seyfûddevele fethederek (M.954) burayı yeniden imar etti. Bu yüzden devrin büyük kaside yazarı İbn Mütenebbi, yazdığı şiirle Seyfûddevele'yi övmüştür. Bk: Hades, **İA**, C.V/I, s.42, Honigman, s.85, Şerefüddin Yaltkaya, İbn Şeddat Tarihi Tercümesi'nin II. Cildinin 85. sahifesinin 5. dipnotu.

Göynük'e gelerek burayı kuşatıp zabtetti. Burada bulunan Ermenilerin büyük çoğunluğu esir edildi.²⁴⁵

1274 yılında Memlukların *Halep* naibi emiri **Hüsameddin el-Ayıntabî** askerleri ile *Kilikya* Ermenilerinin merkezi *Sis'e*, diğer şehirlerine ve *Maraş*'asaldırdı. *Maraş* Şehrinin kapıları zorlandı fakat alınamadı. Bu mücadelede Arap ümerasından ben-i Kilab kabilesi liderlerinden **Reb'a b. Ez-Zahir b. Ganem** *Maraş* yakınlarından geçen **Ceyhan Nehri'nde** boğularak ölmüştür.²⁴⁶

1. Elbistan Savaşı (Huni)

13. Yüzyılda *Maraş* bölgesinde meydana gelen önemli olaylardan biri de şüphesiz Memluklerle Moğollar arasında cereyan eden *Elbistan* savaşıdır. 1243 *Kösedağ* yenilgisi ile Moğollara tabi olan *Anadolu* Selçuklu Devleti idarecileri Moğolların baskılarından bunalarak zaman zaman kurtuluş çareleri aramışlardır. Fakat Selçuklu idarecileri bu teşebbüslerinden bir netice elde edememiş her defasında Moğollara bağlılıkları daha da artmıştır. *Anadolu'da* Moğollara karşı en önemli direnişi **Sultan II. İzzeddin Keykavus** (1246-1262) başlatmıştır. Ancak **İzzeddin Keykavus** Moğollarla mücadelesinde başarılı olamayarak ülkeyi terk ederek Bizans'a

²⁴⁵ en-Nüveyri, C.XXX, S.336, Baybars el-Mansuri, s.139; Bedreddin Mahmut Aynî, C.II, s.118, 119; Yinanç, *Maraş Emirleri*, TTEM, 7(84),s. 99

²⁴⁶ Baybars el-Mansuri, s.144; Bedreddin Mahmut Aynî, C.II, 131; M.H. Yinanç, *Maraş Emirleri*, 7(84), s.99

sığınmıştır. Bizanslılar'ın Moğollarla işbirliği içinde olması sebebiyle onu hapsedtiklerini görüyoruz. Altınordu Hükümdarı **Berke Han** gönderdiği kuvvetlerle sultanı kurtararak **Suğdak'a** götürdü. Bu sultana da Türkmenler destek vermiştir. Bunun yanında Ahiler ve Karamanoğulları Beyliği de Moğollar ile mücadele etmiştir.

Sultan II. İzzeddin Keykavus'a rakip olan kardeşi **IV. Kılıç Arslan'ı** destekleyen ve onun veziri olan **Süleyman Muineddin Pervane** uzun yıllar bu görevde kalarak *Anadolu* Selçuklu Devletini idare etmiştir. Vezir **Pervane** *Anadolu'da* tek söz sahibi olmak istiyordu. Bu amacını gerçekleştirebilmek için önüne çıkan her türlü engeli geçmek için birçok entrika çevirmekten de çekinmemiştir. 1266 yılında **IV. Kılıç Arslan'ı** boğdurarak öldüren **Vezir Pervane, III.Gıyaseddin Keyhüsrev'i** sultan yaptı. Bu sultanı istediği gibi idare edem **Pervane** Moğolların da *Anadolu'da* en güvendiği adamlardan biri oldu. Ancak o *Anadolu'da* tek söz sahibi olmak istiyordu. Bu amaçla *Mısır* memluk Sultanı **Baybars'la** irtibat kurarak Moğollara karşı onu *Anadolu'ya* çağırıldı. Bu sıralar Moğollar ve Haçlılara karşı İslam dünyasının savunucusu olarak yıldızı parlayan **Baybars** ısrarlı davetler üzerine *Anadolu'yu* Moğol idaresinden kurtarmak için sefere karar verdi.²⁴⁷

²⁴⁷ Kazım Yaşar Koprman, “*Baybars*” I, **DiA**, C.V, s.222.

Dönemin müellifi **İbn Bibi** Moğollar ve **Pervane'nin** birleşerek *Mısır* ordusuna karşı koyma hazırlıklarını teferruatlı şekilde anlatmaktadır. Bu savaşa Selçuklu devlet adamlarından **Emir-i Dâd Seyfeddin Çalış** da katılmıştır. Buna göre Moğol ve Selçuklu kuvvetleri, Mısırlıların *Çukurova* ve *Suriye* taraflarından *Anadolu*'ya girdikleri haberi alınınca Moğol komutanları **Tudavun Noyan, Tuku Ağa, Pervane** komutasında *Kayseri'de* toplanarak *Zamantı* ve *Sarız* üzerinden **Binboğa (Horon)** dağlarına ulaşarak burada mola verdiler. Alınan habere göre *Mısır* ordusu bir gün sonra *Elbistan* ovasına ulaşacaktı. Müellif Moğollarla Memluklerin savaşını manzum şekilde anlatmaktadır.²⁴⁸ Memluk ordusunu, Sultan **Baybars'ın** bu sefere katılımını ve *Elbistan* ovasına gelişini sultanın inşa divanının başında bulunan Kadı **İbn Abdü'-zahir** anlatmaktadır. Bundan nakiller yapan **İbn Şeddat** ve birçok İslam tarihçisi de *Elbistan* savaşını anlatmaktadırlar. Buna göre **Baybars** ve *Mısır* ordusu 26 Şubat 1277 tarihinde *Kahire'den* hareket ederek *Dımaşk'a* 15 Mart 1277'de ulaştı. Buradan hareket ederek *Halep'e* doğru ilerledi. 6 Nisan Çarşamba günü *Halep'e* ulaştı. *Halep'te* bir gün kalan Memluk ordusu Perşembe günü *Halep'in* kuzeyinde bulunan *Heylan Köyü'ne* geldi.²⁴⁹ Buradan ilerleyen Memluk ordusu *Ayıntab'a* ulaşır ve daha sonrada *Dülük'e* gelir ve oradan da

²⁴⁸ İbn Bibi, C.II, s.186-196.

²⁴⁹ İbn Şeddat s.84.

*Mercü'l- Dibac'a*²⁵⁰ gelindi. Daha sonra Memluk ordusu *Hades'ül-Hamra* olarak bilinen *Göynük'e* ulaştı. *Göynük'ten* kalkarak *Göksu Nehri* üzerinden geçen Memluk ordusu *Akçaderbend'e* ulaştı. **İbn Abdüzzahir** bu yolculuğun çok çetin geçtiğini ve askerlerin büyük sıkıntılara maruz kaldığını haber vermektedir.²⁵¹ **Sultan Baybars** artık Moğollara iyice yaklaşmış olduğu için ordusunu savaşa hazırlayarak öncü birlikler çıkardı. Öncü birliklerin başında görevlendirilen **Sungur el-Aşkar'ı** ileri gönderildi. Memlukların bu birliği, 14 Nisan Çarşamba günü başlarında **Kirey'in** bulunduğu 3000 kişilik Moğol öncü birliği ile karşılaştı. Moğol öncü birliği mağlup edilip bir kısmı öldürülüp geri kalanları da esir edildi. Moğol ordusunun Memluklere ani saldırı ihtimaline karşı sultan **Baybars** ordusunu ihtiyat içinde tutarak her an saldırıya hazır hale getirdi. Bu ara Selçuklu ve Moğolların asıl kuvvetlerinin *Ceyhan Nehri* yakınına gelmiş olduğu haberi alındı. Memluk ordusu *Elbistan* yöresindeki *Huni* kayalıklarının yüksek yerlerine çıkmışlardı. Moğol ordusu ise *Zaman (Rumman) Irmağı* kıyısında geceyi geçirmişti. Moğolların 10000 den fazla askeri vardı. Ayrıca Selçuklu askerleri ile 1000 civarında da Gürcü askeri bu savaşa Moğolların yanında katılıyordu. Moğollar, Selçuklu ve Gürcülere güvenmedikleri için onları kendilerinden

²⁵⁰ *Mercü'l- Dibac:* İpek Çayırı anlamına gelen bu yerin Pazarcık Ovasında bulunduğu veya Yukarı Pazarcık olduğu ileri sürülmektedir. Bk. Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.64.

²⁵¹ Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.67-68.

ayırmışlardı.²⁵² 15 Nisan 1277 tarihinde **Sultan Baybars Huni Ovası'nda**²⁵³ Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Moğolların korktuğu başlarına gelmiş ve Selçuklu ordusu savaşa seyirci kalarak Memluklerle anlaşma içinde olduğunu göstermişti. Savaş meydanında yaklaşık 7000 Moğol askeri öldürüldü. Bu savaşa katılan Moğol komutanları başta **Tuda ve Toku** olmak üzere birçokları öldürüldü ve bir kısmı da esir edildi.²⁵⁴ *Elbistan'a* kadar gelen ve savaşı seyreden **Pervane** Selçuklu kuvvetlerini savaşa sokmayarak *Kayseri'ye*, oradan da sultanı yanına alarak *Tokat'a* çekildi. Memlûklara gelince onlar *Elbistan'ın Huni Ovası'nda* parlak bir zafer kazandılar. Savaş meydanında birkaç komutan kaybedilmişti. Savaşa katılmayan Selçuklu ümerasından da birçok kişi²⁵⁵ tutsak alındı.

Mısır Memluk Sultanı **Baybars Anadolu'yu** Moğol istilasından kurtarmak için tertiplediği bu seferde *Halep-Antep-Akçaderbend-Elbistan* yolunu takip ederek *Huni Ovası'na* gelmişti.²⁵⁶ Ancak bu zafere rağmen *Anadolu* Moğol istilasından

²⁵² İbn Şeddat, s.85-86; Sümer, Yabanlu **Pazarı**, s.70-71; Aynî, CII, s.157

²⁵³ Makrîzî, C.I, s.628.

²⁵⁴ Faruk Sümer, “*Anadolu'da Moğollar*”, **Selçuklu Araştırmalar Dergisi**, I, Ankara, s.42; Runciman, C.III, s.295

²⁵⁵ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s.43

²⁵⁶ İbn Şeddat, **Baybars Tarihi**, C.II,(Türkçe tercüme; Şerefüddin Yaltkaya),İstanbul 1937,s.85-87; Baybars el-Mansurî, **Zubdetü'l-Fikre Fi Tarihi'l-Hicre**, (Neşr: D.S.Richard), Beyrut 1998, s.153-154.

kurtulamadı. Çünkü Selçuklular Moğolların korkusundan **Baybars'ı** iyi karşılayamadılar. Bu yüzden de *Elbistan* zaferinin sonucu alınamadı. Moğol Hükümdarı **Abaka** Han *Huni Ovası'na* kadar gelerek savaş meydanındaki Moğolların ölümlerini görünce hiddetlenerek *Anadolu'da* iki yüz binden fazla insanı katletti.²⁵⁷ Sultan **Baybars**, *Huni'den* 16 Nisan tarihinde ayrılarak *Kayseri'ye* doğru hareket etti. Sultan, *Rumman* adıyla bilinen köyün yanına gelmiştir. **İbn Abdüzzahir Kehf** Mağarasının buraya yakın olduğunu ve gerçek yerin de burası olduğunu belirtmektedir.²⁵⁸ Memluk ordusu *Sarız, Yedioluk, Pınarbaşı ve Karatay Kervansarayı* üzerinden *Kayseri'ye* ulaşır. Selçuklu ümerasının burayı terk etmiş olduğunu görür. Bir süre burada kalan sultan, **Pervane'nin** huzuruna gelmemesi üzerine *Kayseri'yi* terk ederek geldiği yoldan ülkesine dönmeye karar verir. **Sultan Baybars'ın Anadolu'yu** terk etmesinin nedeni **Pervane'nin** huzuruna gelmemesi ve bu sırada **Abaka'nın** büyük bir ordu ile Anadolu'ya yürümesidir. Selçuklu veziri **Pervane'nin** düşüncesi ise Sultan **Baybars** ve İlhanlı hükümdarı **Abaka'yı** karşı karşıya getirerek savaşın neticesine göre hareket etmektir. Onun gerçek amacı *Anadolu'da* tek söz sahibi kendisinin olmasıydı. **Baybars** dönüş yolculuğunu geldiği yolun biraz kuzeyinden yaptı. *Alâeddin Kervansarayı* (Sultan hanı) üzerinden *Zamantı Kalesi* yakınındaki meşhur *Yabanlu Pazarı'nın* olduğu

²⁵⁷ İbn Şeddat, s.91-94.

²⁵⁸ Sümer **Yabanlu Pazarı**, s.75.

mevkiye geldiler. Memluk ordusu 30 Nisanda *Elbistan'a* ulaştı. *Elbistan'da* bir kez daha savaşın olduğu meydanı gezen **Baybars**, kendisini karşılayan *Elbistan* ileri gelenlerine ne kadar Moğol askerinin öldüğünü sordu. Onlar da 6770 kişi olduğunu söylediler. Ancak bu sayıya kaçarken öldürülenler dâhil değildi.²⁵⁹ **Abu'l- Farac** ise öldürülen Moğol askerlerinin sayısını 5000 kişi olarak vermektedir.²⁶⁰

Akçaderbend'e ulaşan Sultan, Emir **Bedreddin el-Hazinedar** idaresinde önce ordunun ağırlıklarını ve zaferde elde edilen ganimetleri bu geçitten geçirdi. Sultan iki gün burada kaldıktan sonra (cumartesi ve pazar) pazartesi günü ordusunun tamamını buradan geçirerek *Derbent'in* yanındaki kervansaraya²⁶¹ kondu. Buradan sultanın yolunu değiştirerek sarp dağlardan ilerlediği kaydedilmektedir. *Göksu'ya* ulaşan Memluk ordusu burada geceledikten sonra 4 Mayıs tarihinde *Göynük* yakınına ulaşmıştır. Memluk sultanı *Dımaşk'a*, *Antep* üzerinden değil de yolunu

²⁵⁹ Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.93,94, İbn Şeddat, s.88,89.

²⁶⁰ Abu'l- Farac, C.II, s.599.

²⁶¹ **Zilli Han**: Elbistan yakınında bugün harabeleri bulunan Selçuklu Kervansarayı. Söz konusu Kervansaray 1563 tarihli Maraş Tahrir Defteri'nde geçmektedir. Buna göre Elbistan Kazası sınırında bulunan Til- Kebir köyünün geliri Kanlı Beli, Göç Gören, Ağce Derbent ve Zilli Han üzerinden geçen tarik-i ammin (halk yolu= kervan yolu) üzerinde olması nedeniyle, Akçaderbend ve Zilli Han isimlerindeki derbentleri korumak için avarız bırakılmıştır. Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri** (1563), CII, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986, s.511,585 ve Bk. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.68.

değiştirerek *Maraş* üzerinden gitmeye karar verir. Ovaya inen Memluk ordusu *El- Han*²⁶² Irmağı yönünde harap bir durumda bulunan *El- Eskerkis*²⁶³ adlı kalenin yanında konaklandı. Sonra sultan *Maraş*'a bağlı *Börklüce*'de²⁶⁴ ve buradan da *Çukurova* geçitlerinden *Karasu* yönündeki *Merri*²⁶⁵, de konakladı. Buradan hareket eden Memluk ordusu *Derbsak* karşısında konaklayacaktır. 11 Mayıs 1277'de Memluk ordusu *Halep* yakınlarında *Anadolu* seferine çıkarken konakladığı yer olan *Harim*'e ulaştı.²⁶⁶ **Sultan Baybars'ın Anadolu seferi, Maraş** üzerinden gerçekleşmesi ve *Elbistan*'da Moğollarla karşılaşılması bakımından önemlidir, çünkü Memluk ordusunun geçtiği ve konakladığı mevkiiler hakkında bilgi verilmesi bu tarihi mekânların isimlerinin günümüze kadar ulaşmasına neden olmuştur.²⁶⁷

²⁶² *El- Han Nehri*: Bu gün bu isimde bir nehir yoktur. Kuvvetli ihtimaldir ki Pazarcık yakınlarından geçerek Maraş'ın güneyini kat ederek Ceyhan nehrinin kolu olan Aksu nehridir. Maraş'ın doğusunda küçük bir çay olan ve yaz aylarında kuruyan Erkenez adlı bir akarsu daha var ama bu geçilmesi güç olmayan bir sudur.

²⁶³ *El-Eskerkis*: Pazarcık ilçesi hudutlarında ve Aksu nehri yakınında bulunan ve halk arasında Köroğlu kalesi olarak bilinen yer olmalıdır.

²⁶⁴ *Börklüce*: Maraş ile İslâhiye arasında bir yer olmalıdır.

²⁶⁵ *Merri*: Antakya ile Çukurova arasındaki Amanos dağlarındaki geçitlerin birinin adıdır.

²⁶⁶ İbnü'l- Verdi, CII, s.219; Sümer, Yabanlu Pazarı, 94, 95; İbn Şeddat, 89.

²⁶⁷ XV. Yüzyıl Memluk tarihçilerinden ve kendisinden önceki kaynaklardan alıntılar yaparak Baybars ile Moğollar arasındaki savaşı anlatan İbn Tagribirdi bu konuya geniş bir yer ayırmıştır.

2.Moğolların Elbistan Yenilgisinin İntikamını Almaları

İbn Bibi'nin verdiği bilgiye göre *Tokat'a* çekilen Selçuklu Sultanı **III.Gıyaseddin Keyhüsrev**, vezir **Pervane** ve **Emir Fahreddin** içinde buldukları durumu görüşerek *Elbistan* olayını **Abaka'ya** haber vermeye karar verdiler. Aslında bunlar ne yapacaklarını şaşırılmışlar ve içinde buldukları durumdan kurtulmak için çare aramaya başlamışlardı. Bu amaçla **Seyfeddin Erbeği** *Abaka'ya* gönderdiler. *Elbistan'da* Moğol ordusunun yenildiğini ve Selçukluların kendisine ihanet ettiğini haberini alan **Abaka** hızla *Anadolu'ya* doğru harekete geçti. O *Erzincan* ve *Divriği* üzerinden *Elbistan'a* doğru ilerledi. *Divriği'ye* gelen Moğol ordusu karşısında ahali büyük korku yaşadı. İleri gelenler **Abaka'ya** hediyeler sundular. Burada bazı kişiler Moğol ordusunda bulunan **Taceddin Zeyrek'in** kölesi ve çocuklarını öldürmeye kalkışınca onlar cezalandırıldılar. Ayrıca *Divriği* sakinlerinden biri kalenin şerefelerinden ok ve yay ile *Abaka'nın* huzuruna gelip saygısızlık yapınca o da cezalandırıldığı gibi *Divriği* kalesinin de yıkılması emredilmiştir. **Abaka**, *Divriği* kalesinin temelden yıkılmasını ve surların duvarlarının yerle bir edilmesini emretmiştir. Buradan *Elbistan'a* gelen **Abaka'yı** Sultan **III.Gıyaseddin Keyhüsrev ve**

Ayrıca Müellif eserine savaşı kazanmasından dolayı Baybars'a yazılan uzun bir kasideyi de kaydeder. Bkz: **Nücum'üz- Zahire**, C.7, s.149-155.

Pervane karşıladılar. Ona gerekli hürmet ve saygıyı gösterdiler.²⁶⁸

Bu sırada *Mısır* ordusu *Anadolu*'yu terk etmişti. İkiyüzlü bir politika izleyen **Pervane** ise **Abaka**'yı karşılamaya çıkmıştı. 1277 yılının Temmuz ayında *Anadolu*'ya gelen **Abaka** doğru savaşın cereyan ettiği *Elbistan Ova'sına* geldi. **Pervane** de onun yanında idi. **Abaka** savaş meydanında gezdi. Burada çocukluğundan beri sevip saydığı **Tudavun Noyan** ve **Tuku Ağa** gibi büyük kumandanların ve birçok Moğol askerinin öldüğünü görünce üzüntüsünden ağlamış ve hiçbir Selçuklu askerinin ölmediğinin farkına varınca hiddetlenerek **Pervane**'ye kızmıştır. **Abaka** savaş meydanında **Baybars**'ın işgal ettiği yerleri elindeki topuzunun sapıyla ölçerek onun yanında ne kadar asker olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. **Pervane**'nin verdiği bilgilere de inanmayarak ona darıldı ve onun **Baybars**'la ittifak içinde olduğunu söyleyenlerin sözlerinin doğru olduğuna inandı. *Mısır* ordusunun sayısını tahmin eden ve askerlerini onların üzerine sevk eden **Abaka Göynük**'e kadar ulaşan askerlerinin geri dönmesini istedi. Çünkü *Suriye* üzerine sevk ettiği askerlerinin sayısı 30 bin kişi idi. Bu miktarda asker ile **Baybars**'la baş edemezdi. Böylece **Abaka** *Elbistan* yenilgisinin intikamını Memluklardan alamadı. Ancak o, bu yenilginin intikamını almak için *Elbistan*'dan başlayarak Türkmenleri katletmeye başladı.

²⁶⁸ İbn Bibi, II, s.196-197.

Elbistan'dan Kayseri'ye gelen **Abaka** binlerce Türkü katletti. Öldürülenlerin sayısı 200 bin kişiydi. Bazı rivayetlere göre de *Kayseri'den Erzurum'a* kadar çiftçi, asker ve ahaliden 500 bin kişi öldürülmüştü.²⁶⁹ **Pervane de Abaka** tarafından kusurlu bulunarak 1277 yılının Ağustos ayında **Aladağ'da** öldürüldü.

Elbistan Savaşı'ndan sonra Moğollarla Memlukler arasında yapılan önemli çarpışmalardan biri de 1281 yılında *Hama* ile *Humus* arasında cereyan etmiştir. Memlûklerin galibiyeti ile sonuçlanan bu savaşın neticesi olarak *Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de* Memluk hâkimiyeti sağlamıştır.²⁷⁰ Bu savaşın *Maraş* bölgesi ile ilgisine gelince *Suriye'ye* ilerleyen Moğol ordusu *Elbistan* ve *Maraş* üzerinden geçerek savaş alanına gelmiştir. Savaşın birçok sebepleri olmakla birlikte hakiki neden iki büyük devletin bir nüfuz mücadelesiydi. Moğollarla Memlûklar arasında devam eden savaşlarda *Maraş* bölgesi ya savaş alanı ya da orduların geçtiği güzergâh olmaktadır. Memlukler *Birecik* ve *Rumkale* mıntıklarında Moğollar ile savaşırken *Kilikya* Ermenileri Moğollar ile ittifak yaparak Memlûklara saldırıyordu. Memlûkların müttefiki Karamanlılar da Moğol ve Ermenilere karşı Memluk taraftarı olarak bulunuyordu. Karamanlılar ve Memluklerin Ermenilere sefer yapıp onları cezalandırması üzerine

²⁶⁹ İbn Kesir, **El- Bidaye ve'n- Nihaye**, (Çev: Mehmet Keskin), C.XIV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s.464.

²⁷⁰ Bu savaşla ilgili Bk Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.574-576

Ermeniler Moğollardan yardım istediler. Ayrıca **Kalavun**'un saltanatını kabul etmeyen Memluklerin ileri gelen ümerasından olan **Sungur el- Aşkar Abaka**'yı Memlukler üzerine sefere kışkırtıyordu. Hem Memlukler hem de Moğollar birbirlerine karşı hazırlık halindeydiler. Aslında Moğollar, Memluklere karşı *Ayn-ı Calut* ve *Elbistan* yenilgileri sebebiyle intikam duyguları içindeydiler ve sürekli fırsat gözetiyorlardı.

Mısır Sultanı **Seyfeddin Kalavun**, Moğolların **Abaka**'nın kardeşi **Mengü Timur** Komutasında bir orduyu *Anadolu*'ya gönderdiği haberini aldı. **Mengü Timur Kayseri** ve *Elbistan* arasında bir yere gelerek burada karargâhını kurmuştu. Çıkarılan Memluk keşif kolu durumu takip ediyor ve peş peşe sultana haber veriyordu. Sabahleyin yola çıkan keşif kolu yoluna devam etti. Bunlar gizlice Moğollara doğru yöneldiler. Memluk keşif kolu *Ayıntab*'dan keşif için *Elbistan*'a doğru yöneldiler. Memluk Keşif kolu *Sahra-i Huni* yakınlarında bir gurup Moğol askeri ile karşılaştılar. 1277 yılında **Baybars** burada Moğolları ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Moğollardan bir gurubun başında bulunan, otlak ve mera araştırmak için birliğinden ayrılan ve **Abaka**'nın Emir-i ahuru olan **Çoltar Bahadır (Colbar)** yakalanarak *Dımaşk*'ta bulunan sultanın huzuruna getirildi. Sultan onu hoş karşılayarak ona Moğolların askerlerinin durumu konusunda siyasi sorular sordu. **Çoltar Bahadır** Moğol askerlerinin sayısı ve durumları hakkında Memlûklara gerekli bilgileri verdi. Buna göre

Moğolların askerlerinin ve topluluğunun sayısı 80 bin kişi idi. Moğolların Memluk ülkesine doğru hareket ettiğine dair haberler 1281 yılının Eylül ayına doğru çoğalıyordu. Bu haberlere göre Moğol askerleri *Sarus'a* oradan da *Elbistan'a* naklettiler. Buradan kalkan Moğollar sakin ve yavaşça *Derbenden* geçerek *Rahbe* tarafına geldiler. İlhanlı hükümdarı **Abaka**, *Rahbe*'yi dostlukla *Mardin* hâkiminden almıştı. Durumu haber alan Memlukler Moğolların durumunu öğrenmek için keşif kolu çıkardılar. 200 kişilik askeri birlikle Moğolların durumunu araştırmak için yola çıkan **Bedreddin Beçka el-Alai** durumu sultana haber vermiştir. Rum cihetinden ilerleyen Moğollar'dan bir gurup da *Maraş'a* inmişlerdi. **Mengü Timur'un** komutasında *Hama* yakınlarında görülen 80 bin kişilik Moğol ordusunun 50 bini Moğol asıllı geri kalanı da Gürcü, Rum, Ermeni ve Frenklerden meydana geliyordu. **Sultan Kalavun** ordusunu sürekli savaşa hazır tutmak için askerlerinin savaş elbiselerini giymelerini istemiştir. Daha önceki savaşlar da olduğu gibi Memluk ordusu *Hama ile Humus* arasında karşıladığı Moğol ordusunu bir kez daha yenmeyi başardı.²⁷¹ Bu savaşın neticesi olarak **Mengü Timur** zehirlenerek öldürülmüştü. **Abaka Han'ın** da üzüntüsünden öldüğü rivayet edilmektedir.²⁷²

²⁷¹ Baybars el-Mansuri, s.194-196

²⁷² Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.575.

Sultan **Seyfeddin Kalavun** zamanında 1289'un Nisan ayında *Kilikya* Ermeni prensinin elçisi *Trablusşam'da* bulunan sultana gelerek, sultanın kendilerine merhamet etmesini ve hoşnut davranmasını istedi. Bunun üzerine sultan Ermenilerden *Maraş* ve *Behisni'nin* teslimini istedi. Bu duruma Ermenilerin itiraz etmeleri üzerine Sultan, **Naibü's-saltana**²⁷³ **Hüsameddin Toruntay**'ı askerleri ile birlikte *Halep* diyarına gönderdi. Memluklerin üzerlerine geldiğini gören Ermeniler yeni bir elçi göndererek sultana her yıl fazla miktarda hediye göndererek *Maraş* ve *Behisni'nin* kendilerinde kalmasını teklif ettiler. Memlukler de bu durumu kabul etmişlerdir.²⁷⁴

Seyfeddin Kalavun'un oğlu Eşref Halil b. Kalavun zamanında Memlukler'in Haçlılar ve Ermenilere karşı seferleri devam etmiştir. Sultan Haçlıların elinde bulunan *Akka*'yı aldıktan sonra *Fırat Nehri'nin* batısında olan *Rumkale*'yi de fethetti. Memluklerin amacı, tüm *Güneydoğu Anadolu* ve *Çukurova* bölgesini ele geçirerek bu bölgeye hâkim olmaktı. Memlukler nüfuzlarını *Adana Yöresi*, *Kayseri*, *Malatya*, *Harput*, *Elbistan* ve *Maraş'a* kadar yaymak istiyorlardı. 1292 yılında Ermenilerin elinde bulunan ve onların Kataligosluk Merkezi olan

²⁷³ *Naibü's-saltana*: Memlûklarda sultan başkentte bulunmadığı zaman ona vekillik yapan emire denirdi.

²⁷⁴ İbnü'l-Fırat, Tarihu **İbnü'l-Fırat**, C.8 (Neşr. Costi K. Zurayk, Nejla İzzeddin), Beyrut Amerikan Üniversitesi Yayını, 1936-1938, s.81; Makrîzî, C.I, s.744.

Rumkale **Eşref Halil b. Kalavun** tarafından fethedildi ve burasının adı *Kaletü'l-Müslimin* olarak değiştirildi. Bu kalenin fethinden sonra Memlukler burada bir naiblik oluşturarak *Fırat Nehri'nin* batısında ve Ermenilerin elinde bulunan mıntıkaları kontrol etmeyi hedeflediler. Bu amaçla *Rumkale*'yi önemli ölçüde sağlamlaştırarak buraya asker yerleştirdiler. *Rumkale* stratejik konumu nedeniyle *Anadolu*'yu işgal altında tutan Moğolların ve onlarla birlikte hareket eden Ermenilerin *Suriye*'ye yapacakları hücumlara karşı durabilmek için elde tutulması gereken bir yerdi.²⁷⁵

Rumkale'nin fethinden sonra ilerlemeye devam eden Memluk ordusu, 1293 yılının Mayıs ayında *Behisni*, *Maraş* ve *Tel-Hamdun* şehirlerini Ermenilerden aldı. Buralara Müslüman ahali yerleştirildi. Bilhassa Müslüman halkın yaşadığı *Behisni'nin* alınması halkın Ermeni idaresinden kurtulmasını sağlamıştır.²⁷⁶ Ancak Ermeniler bir süre sonra *Maraş*'ı Memlukler'den geri almaya muvaffak oldular. Memluk sultanının ölümü, yerine küçük yaştaki kardeşi **Muhammed b. Kalavun'un** tahta çıkarılması ve ümera arasında başlayan nüfuz mücadelesi, Memluklerin *Maraş* bölgesine önem

²⁷⁵ İbn Kesir, s.541,542; İbnü'l- Fırat, C.8 s.136.

²⁷⁶ İbn Kesir, C.XIII, s.548, İbnü'l-Fırat, C.VIII, s.155; Bedreddin Mahmut Aynî, C.II, s.151; Makrizî, C.I s.784; İbn Tagribirdi, C.VIII, s.12.

vermemeleri sebebiyle Ermeniler buraları yeniden işgal ettiler.²⁷⁷

1298 yılına kadar Ermenilerin elinde kalan *Maraş* şehri bu tarihte Memluk Sultanı **Hüsameddin Lâçin** zamanında yeniden fethedildi. Memluk Sultanı büyük bir ordu ile Ermenilerin üzerine yürüdü. Bu sefere *Mısır* ve *Suriye* ümera ve askerlerinin çoğunluğu katıldı. *Amik Ovası'nda* toplanan Memluk ordusu çeşitli yörelerden Ermeniler üzerine yürüdü. *Hama* meliki Melik **Mansur** ile Emir **Alemaddin Sencer ed-Devadari Sis'e** ve Emir **Bedreddin Bektaş el-Fahri**, Emir **Hüsameddin Lâçin Üstaddar**, Emir **Bahaeddin Kara Arslan Ayn-ı Zerbe** (Anavarza) üzerine yürüyerek önüne çıkan yerleri yağma ve istila ettiler. Memluk ordusu Ermenileri cezalandırdıktan sonra geri dönmüştü. Fakat Sultan bunlara haber göndererek *Tel-Hamdun ile Maraş* şehirlerini almadan geri dönmemelerini istedi. Bunun üzerine Memluk ordusu ikinci defa Ermenilerin üzerine yürüdü. Memluk ordusu *Tel- Hamdun Kalesi'ni* fethetti. Halep Emiri **Seyfeddin Tabahi Halep** askerleri ile Türkmenleri *Maraş'a* gönderdi. 1298 yılının haziran ayı içinde *Maraş* fethedildi. *Maraş'ın* alınmasından sonra bu havalide bulunan Türkmen boylarına ikta edildi.²⁷⁸ *Maraş* şehri 1337 yılında Dulkadir Beyliğinin kuruluşuna kadar

²⁷⁷ İbnü'l-Verdi, CII, s.326; Yinanç, *Maraş Emirleri*, s.100.

²⁷⁸ İbn Kesir, C. XIV, s.39; İbn Tagribirdi, C.VIII., s.73; M. H. Yinanç, "*Maraş Emirleri*",7 (84), s.100.

Halep naipliğine bağlı Türkmen beyleri tarafından idare edildi.

3.Elbistan'ın Bir Moğol Askeri Üssü Olması

İlhanlılar (Moğollar) Memlûklar karşısında 1277'de *Huni* savaşında ağır bir yenilgiye uğramalarından sonra *Elbistan'a* büyük önem verdiler. Burası bir Moğol askeri üssüne dönüştü. *Akçaderbend* kervan ve ordu yolu üzerinde bulunan *Elbistan'a* her biri 10000 askerden oluşan 2 tümen yerleştirildi. Moğolların *Anadolu'da* 5 tümeninin bulunduğu göz önüne alındığında sadece *Elbistan'da* iki tümenin bulunması buranın stratejik ehemmiyetinin göstermektedir. Her tümenin başında güçlü bir Moğol komutanı vardı. Zaman zaman bu komutan ve askerler geri çağrılrsa da tekrar buraya kuvvet gönderiliyordu. Ayrıca bu askerlerin yanı sıra bölgeye Moğol kökenli insanlar da yerleştirilmişlerdir.²⁷⁹ İlhanlılar *Elbistan'a* büyük önem verdiler. Moğollar, hem *Suriye* üzerinden *Anadolu'ya* giriş kapısı olduğu hem de Memlûklara karşı koyabilmek için *Elbistan'ı* bir askeri üs haline getirdiler. Moğollar *Elbistan'da* askeri teçhizat ve mühimmat depoları yaptılar. **Hamdullah Müstevfi**, İlhanlı Devleti'nin batı topraklarını dört kısma ayırmaktaydı. Bunlardan birincisi olan *Memâlik-i Rum* olan bölge içinde *Elbistan'da* bulunmaktaydı.²⁸⁰

²⁷⁹ Gül, s.170.

²⁸⁰ Gül, s.47.

IV. BÖLÜM

KÜLTÜR VE MEDENİYET

1. Selçuklular Zamanından Kalan Yapılar

Günümüzde *Maraş* ve bağlı kazalara baktığımız zaman Selçuklular döneminden çok az yapının kaldığını söyleyebiliriz. Bu kalan eserlerin de daha çok *Afşin* ve *Elbistan* kazalarında toplandığı görülür. Selçuklulardan kalan yapıların ekseriyetinin de bölgeden geçen *Kayseri-Elbistan ve Halep* kervan yolu üzerinde bulunan hanlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu hanlardan biri hariç hepsi yıkılmış olup harabe haldedir. Sadece *Afşin*'de bulunan *Ashabü'l-Kehf Hanı* sağlam kalmıştır. Hanlardan sonra diğer dikkat çeken eserlerin de kaleler olduğuna şahit olmaktadır. *Maraş* ve kazalarında yüzden fazla kale olduğu tahmin edilmektedir. Bu kalelerin çoğu Selçuklular ve daha sonraki dönemde kullanılmıştır. Bunlardan başka üçüncü sırada gelen eserler ise *Ashabü'l-Kehf*'te bulunan *Külliyeye ile Elbistan* ve *Maraş'ta* izleri bulunan camiler gelmektedir. Bunlara ek olarak bir de *Elbistan'da* bir hamam kalıntısının Selçuklulara ait olduğu bilinmektedir. Bu durum bölgeye Selçukluların gerekli önemi vermediği veya imar etmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü bölgenin çeşitli istilalara uğraması nedeniyle bu eserlerin yıkıldığı anlaşılmaktadır. **İbn Bibi'nin** Selçuk-namesinde *Maraş* Uç beyi **Nusretüddin Hasan'ın** birçok imar faaliyetinden bahsedilse de sadece *Afşin'e* yaptırdığı *Ashabü'l-Kehf Külliyesi* ayakta kalmıştır. *Maraş'ta* ise

onun zamanında yaptırıldığı tahmin edilen bir camiinin sadece kitabesi bulunmuştur. Bu durumun sebebini şöyle izah edebiliriz: Selçuklular tarafından birçok eser inşa edilen *Maraş'ı* 1258'de Ermeniler işgal etmiş ve burayı 1298'e kadar yönetmişlerdir. Bu süre içinde Selçuklu eserlerinin tamamının tahrip edildiği anlaşılmaktadır. *Maraş* merkezde kale hariç günümüze kalan bütün eserlerin bu tarihten sonra bilhassa da Dulkadir beyliği zamanında yapıldığı bilinmektedir. Kısmen *Maraş* merkeze göre daha fazla Selçuklu eserinin bulunduğu *Elbistan* ise birçok istilaya uğramıştır. 1507'de **Şah İsmail'in** *Elbistan'a* girerek bütün dinî ve sosyal yapıları yıkarak Dulkadirîlileri cezalandırdığı bilinmektedir. İşte bu istila sırasında Selçuklulardan Dulkadirîlilere kalan eserlerde ortadan kaldırılmış oldu.

Külliye

Ashabü'l-Kehf Külliyesi (Mescit, Hangah- Han)

Hüsameddin Hasan Bey tarafından oluşturulan *Maraş Uç* Beyliği onun soyundan gelenler tarafından 1258'e kadar devam etmiştir. Bu dönemde adı *Maraş* emiri olarak geçen **Melik İbrahim** hariç, dört emir görev yapmıştır. Ancak bunlardan **Nusretüddin Hasan Bey** müstesnâ diğerlerinin *Maraş* ve çevresinde herhangi bir imar faaliyetinde bulunup bulunmadıklarını bilmiyoruz. **Nusretüddin Hasan Bey'in** uzun süre bu görevde bulunması ve

Zamanının en güçlü ümerasından biri olması nedeniyle sürekli saldırılara ve tahribata uğrayan *Maraş'ı ve çevresini* yeniden imar ettirdiği belirtilir. Ancak onun yaptırdığı eserler *Ashabü'l-Kehf'tekiler* hariç günümüze kadar gelememiştir.

Nusretüddin Hasan Bey, *Ashabü'l-Kehf'in* bulunduğu *Afşin* ilçesinin 7 km kuzeybatısında bulunan yerde bir külliye inşa ettirmiştir. Bu külliye mescit, hankâh (tekke), medrese ve ribattan (kervansaray) oluşmaktadır.²⁸¹ Bu binaların daha önce burada bulunan yapılar üzerine veya onlardan kalan sütun ve taşlarla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Roma veya Bizanslılar zamanında Hıristiyanlar tarafından burada inşa olunan bir kilisenin varlığı bilinmektedir. Özellikle mescidin yapısına bakıldığında kullanılan malzemenin eski bir kilise veya Bizans eserinden kaldığı açıkça anlaşılır. 1277'de **Baybars**'ın *Anadolu* seferine katılan ve *Ashabü'l-Kehf'teki* eserleri gören **İbn Abdi'z-Zâhir** oradaki mağaraya yakın bir yerde, üzerinde Rumca ve eski yazılar bulunan bir sütun gördüğünü yazmaktadır. Müellif kendisinin daha önce *Husban'a* yakın *Belka'da* olduğu iddia edilen *Ashabü'l-Kehf* mağarasının gerçek yerinin burası olduğunu da söylemektedir.²⁸² Hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından kutsal mekânlardan biri

²⁸¹ Afşin'deki Ashabü'l-Kehf Külliyesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Refet Yinanç, "*Eshab-ı Kehf Vakıfları*", **Vakıflar Dergisi**, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.

²⁸² İbn Abdi'z-Zâhir'den nakleden Kalkaşandı'nin Subhu'l-Aşa adlı eserinden aktaran Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, s.75.

sayılan *Ashabü'l-Kehf* mağarasına birçok ziyaretçi gelmekte idi. Bunların ihtiyaçlarının karşılanması ve konaklamalarının sağlanması için burada binalara ihtiyaç vardı. Bundan dolayı **I.İzzeddin Keykâvus**'un emriyle **Maraş** Emiri **Nusretüddin Hasan Bey**, bu eserleri inşa ettirmiştir. Bu külliyenin inşasına **I.İzzeddin Keykâvus** zamanında başlanmış ve **I.Alâeddin Keykubâd**'ın sultanlığı döneminde 1233'te bitirilmiştir. Eserlerin yapılış tarihine bakıldığında zaman 20 yıl kadar inşaatın sürdüğü anlaşılmaktadır. *Ribatın* kitabesi²⁸³ Hicrî 612 (Milâdi 1215-16) ve mescidin kitabesi²⁸⁴ ise Hicrî 630 (Milâdi 1232-33) tarihlerini göstermektedir. Aslında bu mescidin kitabesi olmayıp 1902 yılında mescidin

²⁸³ Bu kitabenin tercümesi: “ *Bu tekkenin yapılmasını, Galip Sultan Ulu Şahinşah (I. İzzeddin Keykâvus'un lakabı Sultanü'l-Galip'tir), Milletlerin sahibi, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünyanın ve dinin kudreti, fatihler fatihi, Emiri'l-mü'mininin burhanı, Keyhüsrev oğlu Keykâvus zamanında ulu, yüce, bilgili, adil emir ve kumandan, Tanrı'nın yardımına ve rahmetine muhtaç, Sultana mensub İbrahim'in oğlu Ebu Ali Hasan emretti, Bu 612 yılının Ramazan ayında tamamlandı.*” (Miladi 1215 Aralık veya 1216 Ocak ayı) Bkz.Faruk Sümer, **Eshâbü'l-Kehf**, s.42, 43; R. Yinanç, “*Eshab-ı Kehf Vakıfları*”, s.312.

²⁸⁴ Bu kitabe tercümesi: “*Bu ribatın inşasını dünya ve dinin yücüsü ulu sultan, fatihler fatihi ve Emiri'l- Mü'minin'in yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubâd devrinde Beylerbeyi İbrahim oğlu Nusretüddin Hasan'ın emri üzerine Tanrı ona yardımını güçlendirdi 630 yılında yapıldı.*” (Miladi, 1232-33) Bkz.Faruk Sümer, **Ashâbü'l-Kehf**, s.44-45; R. Yinanç, “*Eshab-ı Kehf Vakıfları*”, s.312.

tamiri sırasında duvarın içinde bulunmuş ve mescidin kapısı üzerine konmuştur. **Nusretüddin Hasan Bey** tarafından yaptırıldığı rivayet edilen medresenin ise kitabesi yoktur. Bu külliyenin esasını cami, zâviye ve medrese meydana getirmektedir. Osmanlı belgelerinde ribat, zâviye manasına gelmektedir. Zâviye, tekke, ribat aynı zamanda misafirhane anlamına da gelir. Bundan dolayı mescidin üzerindeki kitabenin başka bir esere ait olduğu sanılmaktadır.²⁸⁵

İnşa edilen binaların devamlılığını sağlamak ve gelen giden misafirlerin ihtiyaçlarını temin etmek için de *Afşin* ilçesinde bugün *Atlas Yazısı* denilen ovadaki birçok köyün vergi gelirleri *Ashabü'l-Kehf* vakfına bağışlanmıştır.²⁸⁶ Bu eserlerin korunması ve yaşatılmasına daha sonraki dönemlerde büyük önem verilmiştir. Osmanlı belgelerinde *Ashabü'l-Kehf* vakfından, buranın görevlilerinden ve bir takım vergi muafiyetlerinden bahsedilmektedir. Bunun **I.Alâeddin Keykubad** tarafından vakfedildiği de belirtilmektedir. Bu vakıf Dulkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında da korunmuş ve eserler de çeşitli tamiratlardan geçirilmiş, yeni yapılar eklenerek günümüze kadar ulaşmıştır.²⁸⁷

²⁸⁵ R. Yinanç “Eshab-ı Kehf Vakıfları”, s.312.

²⁸⁶ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), s.92; R. Yinanç, “*Eshab-ı Kehf Vakıfları*”, s.312-314.

²⁸⁷ R. Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s.123-124; Hasan Basrî Karadeniz, “*Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliğinin İlhakı*”, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Kahramanmaraş 2008, s.186.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında pek çok yerde *Yedi Uyurlar* olarak bilinen ve 300 yıldan fazla uyuduklarına inanılan *Ashabü'l-Kehf* ehlinin mağaraları olduğuna inanılır. Bu mağaralardan biri de *Efsus* da bulunmaktadır. Bu önemli olayın cereyan ettiği yerin *Efsus'ta* bulunan mağara olduğunu ifade eden birçok bilgin bulunmaktadır. Ayrıca tefsirciler de bu mağaranın *Efsus'ta* olduğu konusunda birleşirler.²⁸⁸ Ortaya çıkan sorunlardan biri de *Efsus'un* neresi olduğudur. *Anadolu'da* yeri belli olan bugünkü *Afşin* eski ismi ile *Efsus* varken, başka bir yerlerde *Efsus* aranmıştır. Selçuklular zamanında burada yapılan eserlerden önce Bizans dönemine ait kilise kalıntılarının varlığı tespit edilmiştir. Selçuklu dönemi kaynakları *Ashabü'l-Kehf'in* yerini *Afşin* olarak göstermektedirler. *Osmanlı* tahrir ve evkaf kayıtlarında ise *Anadolu'da Ashabü'l-Kehf* mağarasının sadece *Afşin'de* olduğuna işaret edilmektedir.²⁸⁹

Ashabü'l-Kehf'in Afşin'de olduğunu kabul eden müelliflerin en meşhurlarından biri olan **İbnü'l-Adim** 1237-38 yıllarında *Halep Eyyübî* melikinin

²⁸⁸ Bunlardan bazıları şunlardır: Muhammed İbn İshak (ö. 767) Taberi, Zemaşşeri (ö. 1144), el-Herevî (ö. 1215), Yakut el-Hamevi (ö. 1229), İbnü'l-Esir (ö.1234), İbnü'l-Adim (ö. 1260), Zekeriya el-Kazvinî (ö. 1283), İbn Bibi, Kadı Beyzavî (ö. 1292), Muhyiddin İbn Abdî'z-Zâhir (ö. 1292), Ebu'l-Fidâ (ö. 1331), İbn Kesîr (ö. 1369) ve İbn Haldun (ö. 1406).
Bkz. Faruk Sümer, **Ashâbü'l-Kefh**, İstanbul, 1989, s. 32-37.

²⁸⁹ R. Yinanç, "*Eshab-ı Kehf Vakıfları*", s.311-312.

veziri olarak *Kayseri'de* bulunan Selçuklu Sultanı **II. Gıyâseddin Keyhüsrev**'in yanına giderken *Efsus'a* uğramıştır. **İbnü'l-Adim**, burayı ziyaret ettiğini ve eserleri gördüğünü zikretmektedir. Ayrıca o, Kur'ân-ı Kerim'de bahsi geçen yerin burası olduğunu da açıkça belirtir. **İbnü'l-Adim** buradaki cami, tekke ve kervansaray gibi kısımlardan oluşan eserlerin de *Maraş* sahibi tarafından yaptırıldığını yazmaktadır.²⁹⁰ **Sultan Baybars**'ın 1277 Anadolu Seferi'ne onun kâtibi olarak katılan ve *Huni Ovası'nda* savaşı seyreden **İbn Abdi'z-Zâhir** de *Ashabü'l-Kehf* mağarasını ziyaret eden müelliflerden biridir. **İbn Abdi'z-Zâhir** de Kehf ehlinin makamlarının burası olduğunu belirtmektedir.²⁹¹ Memluk dönemi tarihçilerinden **Baybars el-Mansuri ed-Devadari** de (ö.1325) **Baybars**'ın *Anadolu* seferini anlatırken, *Ashabü'l-Kehf ve er-Rakim'den* bahsederek bunların *Efsus'ta* bulunduğunu ve sultanın buradan geçtiğini söyler.²⁹² Son dönem Memluk tarihçisi **İbn-i İyas** da bu makamın yeri konusunda diğer müelliflerle aynı fikirdedir.²⁹³ Ünlü İslam Coğrafyacısı **Yakut el-Hamavî** de bu mağaranın bugünkü Afşin'de olduğunu

²⁹⁰ İbnü'l-Adim, **Bugyetü'l-Taleb fî Târîh-i Halep** (Neşr: Seyyal Zekar), C.I, Dârü'l-fikr, Beyrut, s.230-234.

²⁹¹ Bkz. İbn Abdi'z-Zâhir'in notları için, İbn Şeddât, **Baybars Tarihi**, C.II, (Türkçe Terc; Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay., İstanbul 1941, s.85-86; Sümer, Yabanlu Pazarı, s.75.

²⁹² Baybars el-Mansuri, s.155.

²⁹³ İbn-i İyas, **Bedayi'iz-Zuhur fi'Vakayi'id-Duhur (Edeb-Tarih-Kısas-Fukaha)**, Mektebet Matbaat al- Fecri'l-Cedid, Kahire (tarihsiz), s.208-212.

söyleyenlerden biridir.²⁹⁴ **M. Halil Yinanç, İ. Kılıç Kökten, Faruk Sümer ve Refet Yinanç** gibi müelliflerimiz de yaptıkları araştırmalarda *Ashabü'l-Kehf* mağarasının yerinin kesin olarak *Afşin*'de olduğunu kabul etmektedirler.²⁹⁵

Nusretüddin Hasan Bey'in bu külliye'den başka *Maraş civarında* yapılmış eserine rastlayamıyoruz. Ancak onun Ermeni ve Haçlı Seferleri ile tahrip olan *Maraş'ı* imar ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. **Nusretüddin Hasan Bey**'in *Maraş* ve civarında oluşturduğu uç beyliğinin hudutlarının nereleri kapsadığı açıkça belli olmamakla beraber, bu beyliğin merkezinin *Maraş* olduğu ve kendisinin de burada oturduğu biliniyor. Onun *Ashabü'l-Kehf* mağarasının bulunduğu *Efsus'a* bir külliye yaptırması da oraya hâkim olduğunu gösterir. Selçuklular zamanında *Maraş ve Elbistan* çoğu zaman ayrı birer idari birim olarak yönetiliyordu. *Maraş'ı Hüsameddin Hasan*'ın soyundan gelen valiler idare ederken, *Elbistan* genellikle Selçuklu hanedanından melikler tarafından idare edildiği gibi, bazı zaman da önemli ümera tarafından yönetilmekteydi. Bundan dolayı *Elbistan'ın Maraş* emirliğinin hudutlarına dâhil

²⁹⁴ Yakut-el-Hamevî, **Mucemü'l-Buldân**, C.I., Dar Sader, Beyrut trhz, s.73.

²⁹⁵ M. Halil Yinanç, *Maraş Emirleri*, Nr. 6 (83), 92; İ. Kılıç Kökten, “*Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş*”, **Arkeoloji Dergisi**, Sayı X/I (1960), s.44-49; Faruk Sümer, **Eshâbü'l-Kehf**, s.32-40; R. Yinanç, “*Eshab-ı Kehf Vakıfları*”, s.312.

olmadığını görüyoruz. Bu emirliğin hudutlarına *Maraş'tan* başka *Göksun, Afşin, Pertus, Dülük, Raban, Tel-Bâşir ve Derbsak* gibi şehir ve kaleler girmektedir.

Selçuklular zamanında Elbistan önemli gelişmeler göstermiş ve büyük bir vilayet olmuştur. *Kayseri* üzerinden *Halep'e* geçen büyük kervan yolu buradan geçmekteydi. Vezir **Celâleddin Karatay** *Elbistan* yolu üzerinde *Zamantı* vilayetinde *Karatay Kervansarayı'nı* yaptırmıştır.²⁹⁶

2.Maraş'ta Bulunan Selçuklu Eserleri

Maraş merkez ve kazalarında pek çok kale bulunmaktadır. Bu kalelerin daha çok *Andırın, Elbistan, Afşin ve Maraş'a* bağlı köylerde olduğunu söyleyebiliriz. Sanat tarihi hocası **Mehmet Özkarcı**, *Maraş'ı* kaleler şehri olarak ifade etmektedir. Bu kalelerin Roma, Bizans ve Selçuklu döneminde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bunların çok azı Selçuklu kaynaklarında geçmektedir.

Kaleler

Maraş Kalesi

Tarihi Hititlere kadar giden *Maraş Kalesi'nin* Roma, Bizans ve Selçuklular zamanında kullanıldığı bilinmektedir. Selçuklular *Maraş'ta* önemli ölçüde ikta askeri beslemekteydiler. Yine *Maraş'ta* mancınık gibi ağır silahlarının bulunduğu bir silahhane vardı.

²⁹⁶ Aksarayî, s.28.

Bu dönemde *Maraş* kalesinin bir silahhane ve mühimmat deposu olması muhtemeldir.

Hurman Kalesi

Afşin ilçesi sınırları içinde olan bu kale *Afşin-Tanır- Sarız* yol güzergâhında olup bölgede *Marabuz Kalesi* olarak da bilinir. Roma, Bizans ve Selçuklular tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Ortaçağ'da Bizans, Arap, Süryani ve Ermeni kaynaklarında bu kaleden sıkça bahsedilmektedir. *Hurman Kalesi Anadolu'nun* doğusundan, batısına, kuzeyinden güneyine uzanan kervan yollarının kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu kale *Elbistan'dan Kayseri'ye* geleneçen kervan yolunun üzerinde olup bu yolun güvenliğini de sağlamaktaydı. Haçlılar tarafından da işgal edilen *Hurman Kalesi*, daha sonra Selçukluların eline geçmiştir. 1277'de **Sultan Baybars** bu kaleyi almıştır.²⁹⁷

Elbistan Kalesi

Selçuklular zamanında *Elbistan'da* bir kale olduğu bilinmektedir. Bu kale *Ulu Camii'nin* arkasındadır. Burada Selçuklu hamamının kalıntıları da bulunmaktadır. Yine Selçuklu sarayının da burada olduğunu tahmin ediyoruz. Selçuklu melikleri ve valilerinin burada oturduğu bilinmektedir.

²⁹⁷ Hurman Kalesinin mimari özellikleri hakkında bkz: Mehmet Özkarcı, C. II, s.752-750.

Camiler

Şekerli Camii Yerinde Bulunan Selçuklu Camii

Günümüzde *Maraş* merkezde tek bir Selçuklu eserine ait izler bulunmaktadır. O da *Turan Mahallesi Ankara Caddesi* üzerinde olup Osmanlı döneminde H.1107/M.1695-1696 yıllarında inşa edilen *Şekerli Camii*'nde (*Ahmed Paşa* veya *Yukarı Oba Camii*) bulunan H.Zilkade 606 tarihli kitabedir. Bu kitabe Anadolu Selçuklu Sultanı **I.Gıyaseddin Keyhüsrev** zamanına ait olup muhtemelen o dönemde *Maraş* Emiri olan **Nusretüddin Hasan Bey**'in yaptırdığı camiye aittir. Rivayetlere göre **Şekerli Camii** yerinde olan Selçuklu dönemine ait cami yıkılınca şimdiki eser inşa edilmiştir. Burada bulunan Selçuklu kitabesi:

Lâilâhe İllallah Muhammedü'r-Resülüllah,

Tarih fi Evail-i Zilkade sitte ve sitte mi'e
(*Nisan 1210*)²⁹⁸

Elbistan Ulu Camii

II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında *Elbistan* valisi olan **Mübarezeddin Çavlı** tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak zamanla tahrip olan camii yerine daha sonra Dulkadirlilerin son beyi **Şehsüvar Bey** tarafından şimdiki camii inşa edilmiştir. Ancak caminin kitabesi yeni yapılan caminin taç kapısında

²⁹⁸Bu cami ve kitabe ile ilgili Bkz geniş bilgi: Mehmet Özkarcı, C.I, s.271-280.

muhafaza edilmiştir. Selçuklular tarafından inşa edilen *Ulu Camii'nin* 1507'de şehri işgal eden **Şah İsmail** tarafından yıkıldığı tahmin edilmektedir.²⁹⁹

Hanlar

Ashabü'l-Kehf Hanı

Bu hanla ilgili yukarıda bilgi verilmiştir.

Kuru Han

Afşin'in *Altınelma (Norşun)* kasabası sınırları içinde bulunmaktadır. XIII. Yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilen bu han *Kayseri- Elbistan-Halep* kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. *Ashabü'l-Kehf* ve *Çavlı Han* arasındadır.³⁰⁰

Çoğulhan

Çağlı, *Çoğlu* gibi isimlerle de anılan bu han *Afşin*'e bağlı *Çoğulhan* kasabasında olup şu anda yıkık vaziyettedir. Selçuklu ümerasından **Mübarezzeddin Çavlı Bey** tarafından yapılmıştır. Bu şahsiyetin *Elbistan*'da da yaptırdığı eserler bulunmaktadır. Hatta 1240 yılına ait ve **II.Gıyaseddin Keyhüsrev** zamanında yapılan bir camiye ait kitabe daha sonra yapıldığı ileri sürülen *Elbistan Ulu Camii*'nin bulunmaktadır. Hanın yerleşim yerinden Anadolu'daki en büyük hanlardan biri olduğu

²⁹⁹ Mehmet Özkarcı, II, s.1008-1009.

³⁰⁰ Mehmet Özkarcı, II, s.747-748.

anlaşılmaktadır. Bu han üzerinden aynı zamanda *Besni* tarafına da gidilmekteydi.³⁰¹

Zilli Han

Elbistan ve Nurhak arasında olup şu anda yıkık vaziyettedir. Kervanlar, *Elbistan*'dan çıktıktan sonra *Zilli Han*'a ulaşırlar ve burada bir gece konakladıklarından sonra *Akçaderbend*'e girip buradan *Kamereddin Hanı*'na varırlardı.

Kamereddin Hanı (Derbend Ağzı)

I.Gıyaseddin Keyhüsrev, I.İzzeddin Keykavus, I.Alâeddin Keykubad ve II.Gıyaseddin Keyhüsrev devrinin büyük devlet adamlarından biri olan **Kamareddin Kamyar** tarafından *Kayseri-Elbistan-Halep* kervan yolu üzerinde yaptırılmıştır. *Derbend Ağzı Hanı* olarak da bilinmektedir. **Kamareddin Kamyar**'ın *Elbistan* valiliği zamanında muhtemelen 1237'de yaptırılmıştır.³⁰²

Hanobası Hanı (Kubadlı Han)

Halep-Kayseri Kervan yolunun *Pazarcık-Antep* arasında olup *Han Obası* köyünde

³⁰¹ Mehmet Özkarcı, II, s.743,745.

³⁰² Mehmet Özkarcı, II, s.1112-1130; Ahmet Ali Bayhan-Fikri Salman, *Adıyaman/Gölbaşında Bir Anadolu Selçuklu Kervansarayı: Kamereddin (Derbend Ağzı) Hanı / An Anatolian Seljuk Caravansaray In Adıyaman/Gölbaşı: Kamereddin (Derbend Ağzı) Khan, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi / Journal Of Fine Arts Faculty, Sayı 7 (2005), s.3.*

bulunmaktadır. XIII. Yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu han aynı zamanda *Maraş, Elbistan ve Adana'dan Antep'e* giden kervan yollarının kavşağında bulunmaktaydı.

Nurhak Hanı

Nurhak ilçesinde bulunmakta olup şu anda yıkık vaziyettedir. Bu hanın da diğer hanlar gibi 1237'lerde yapıldığı tahmin edilmektedir.³⁰³ *Zilli Han-Nurhak Hanı* ve *Çevirme Hanı Halep-Elbistan-Kayseri* arasındaki ana ticaret yolunun *Besni* tarafına giden tali yol üzerinde olduğunu belirtmemizde fayda vardır.

Çevirme Han

Nurhak ilçesine 11 Km uzaklıkta olan bu han *Kullar kasabası*ndadır. Bu hanın da diğer hanlar gibi 1237 tarihine yakın bir zamanda yapılmış olması muhtemeldir.³⁰⁴ Bu han da bölgedeki diğer hanlar gibi yıkık vaziyettedir. *Nurhak-Çevirme Han Besni*'ye giden yol üzerinde bulunmaktadır.

Sevdili Hanı

Elbistan-Malatya arasında olup *Sevdili köyünün Han Obası* 'nda bulunmaktadır. *Elbistan* 'a 38 ve *Kurttepe Hanı* 'na ise 13 km uzaklıktadır. Günümüzde harabe halde bulunan *Sevdili Hanı* 'nın

³⁰³ Özkarcı, II, s.1102-1103.

³⁰⁴ Özkarcı, II, s.1108.

XIII. Yüzyılın ilk yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir.³⁰⁵

Kurttepe Hanı

Elbistan'a 51 km uzaklıkta olan bu han Selçuklular zamanında *Elbistan- Malatya* kervan yolu üzerinde yapılmıştır. İnşa kitabesi bulunmamaktadır. 1230'lardan sonraki bir tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir.³⁰⁶

Hamamlar

Elbistan Selçuk (Saray) Hamamı

Elbistan Valisi **Mübarezzeddin Çavlı** tarafından **II.Gıyaseddin Keyhüsrev** zamanında *Ulu Camii*'yle birlikte 1239'da yaptırıldığı ileri sürülmektedir. *Ulu Cami*'inin yakınındadır. Bugün yıkık ve harabe halde olan *Elbistan* kalesindedir. Yakın zamanlara kadar kullanılan bu hamam şahıs mülkü olup şu anda kullanılmamaktadır. Bu hamam *Elbistan*'daki tek tarihi hamamdır.³⁰⁷

Hastaneler

Elbistan Selçuklu Darü's-Şifası (Hastane)

Selçukluların *Elbistan*'da yaptırdıkları en önemli eserlerden birisi de *Darü's-Şifa*'dır. *Kayseri*, *Sivas* ve *Divriği* gibi şehirlerde olduğu gibi Selçuklular *Elbistan*'da bir *Darü's-Şifa* inşa

³⁰⁵ Mehmet Özkarcı, II, s.1059-1060.

³⁰⁶ Mehmet Özkarcı, II, s.1052-1054.

³⁰⁷ Mehmet Özkarcı, II, s.1035-1036.

etmişlerdi. **Mükrimin Halil Yinanç**'ın belirttiğine göre *Elbistan* hastanesi Dulkadiriler zamanında da kullanılmış olup harabesi 1940'lara kadar ulaşmıştır. Hastanenin taşları başka yapılarda kullanılmak üzere alınmış ve tamamen tahrip olmuştur. Bu hastanenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak Sultanın oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah** uzun süre burada meliklik yaptığı için onun zamanında yapıldığı düşünülebilir. Aynı dönemde bu melikin kız kardeşi **Gevher Nesibe Kayseri**'de bir *Darü's-Şifa* inşa ettirmişti.

Saraylar

Elbistan Selçuklu Sarayı

Şimdiye kadar hiçbir kaynakta açık olarak *Elbistan*'da bir Selçuklu sarayından bahsedilmemiştir. Ancak Sultanın oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah**'ın *Elbistan*'da 30 yıldan fazla (1165-1202) meliklik yaptığını düşünecek olursak burada bir sarayının olduğunu tahmin edebiliriz. Günümüzde *Selçuk Hamamı* ya da *Saray Hamamı* denilen yere yakın bir *Selçuklu Sarayı* olmalıdır. **İbn Bibi, Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev**'in *Elbistan*'a 1196'da sürgün gelişini ve burada kardeşi **Melik Mugiseddin Tuğrulşah** tarafında ağırlanışını ifade ederken kullandığı ifadelerden bu sarayın izlerini bulabiliriz. Selçukluların *Elbistan*'da düzenledikleri tören ve eğlencelerin yapıldığı bir sarayın ya da köşkün olması çok güçlü ihtimaldir. Şimdi kale denilen ve *Ulu Cami* ve *Selçuk Hamamı*'nın bulunduğu yerde bir saray

olmalıdır. Bu sarayı Dulkadirilerde kullanmıştır. Bütün bu yapıları 1507'de **Şah İsmail**'in *Elbistan*'a gelişinde tahrip ettiği bilinmektedir.

Silահhane

Maraş Silահhanesi (Zeredhâne)

Selçuklular zamanında *Maraş*'ta bir silahhane olduğu bilinmektedir. *Maraş ve Elbistan* toprakları devlete ait olan mirî araziydi. Buralar iktalı askerlere dağıtılmaktaydı. *Maraş* beyleri de Selçukluların ikta sahibi ümerasıydı. **II. Kılıç Arslan**'dan itibaren Selçuklu Devleti *Maraş ve Elbistan*'da önemli ölçüde asker barındırmaktaydı. Savaş çıktığında ya da sultan emrettiğinde bu askerler sefere iştirak ederlerdi. *Maraş*'ın bir uç eyaleti merkezi olması sebebiyle burada çok miktarda asker ve mühimmat bulunduğunu devrin kaynağı **İbn Bibi** bize vermektedir. 1218'de **I. İzzeddin Keykavus** Halep seferine çıkarken *Maraş* emiri **Nusretüddin Hasan Bey** külliyetli asker, mühimmat ve malzeme ile sefere iştirak etmiştir. *Maraş* depolarında kılıç, ok ve yay gibi hafif silahların yanında mancınık gibi ağır silahların da bulunduğu bilinmektedir.³⁰⁸

3.Bölgeden Geçen Kervan Yolları

Selçuklular zamanında *Maraş ve Elbistan* şehirleri önemli kervan yolları üzerinde bulunmaktaydı. Bu dönemde *Anadolu ile Şam ve Irak*

³⁰⁸ Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, TTK Yay., Ankara 2010, s.102.

arasındaki kervan yolu *Elbistan* üzerinden geçirdi. *Kayseri ve Sivas* üzerinden gelen kervan yolu *Sarız* üzerinden *Maraş* topraklarına girer ve *Ashabü'l-Kefh Hanı- Kuru Han- Çoğulhan- Zilli Han- Nurhak Hanı, Çevirme Hanı- Kamareddin Hanı (Derbend Ağzı Hanı)- Hades (Göynük)- Pazarcık (Pazaryeri)- Hanobası* kervansaraylarına uğrayarak *Antep* ve buradan da *Halep*'e geçirdi. Yine *Elbistan*'dan ayrılan bir kol *Sevdili Han* ve *Kurttepe Hanı*'na uğrayarak *Malatya*'ya giderdi. Aynı şekilde *Zilli Han*'dan sonra yol *Kapıdere, Gölbaşı* üzerinden *Besni- Adıyaman ve Kâhta* üzerinden doğuya doğru giderdi. Bu dönemde *Elbistan* kervan yollarının ana güzergâhı üzerinde bulunmaktaydı.

Maraş'a gelince buradan tali bir kervan yolu geçmekteydi. Özellikle arazinin el verişsiz olması sebebiyle bu yol daha az kullanılırdı. Yine *Elbistan* üzerinden gelen ve *Ceyhan* vadisinden ilerleyerek *Kıssık* denilen mevkiden *Maraş*'a uzanan bir kervan yolu vardı. Bu yol üzerinde büyük bir kervansaray bulunmamaktaydı. Bu güzergâhta Osmanlılar zamanında yapılan ve günümüzde *Menzelet Baraj gölü* altında kalan küçük hanlar bulunmaktaydı. *Göksun* üzerinden ve *Tekir* vadisinden geçerek *Fırnis* üzerinden bir tali kervan yolu geçirdi. Bu güzergâhlardan gelen küçük tüccar gruplarının bölgede bulunan köylerde misafir edildikleri daha sonraki dönemlerde bilhassa Osmanlı döneminde *Fırnis ve Zeytun* gibi köylerin ahâlilerinin tüccarlardan şikâyet ettiklerinden anlaşılmaktadır.

Maraş hudutlarından önemli bir kervan yolu da *Çukurova* üzerinden gelmekteydi. *Kilikya* Ermeni feodallerinin elinde bulunan bu bölgeden daha çok gayrimüslim tüccarlar faydalanmaktaydı. Kervan yolunun başlangıcı *Ayas Limanı* olup (Yumurtalık) buradan *Misis- Ayn-ı zerbe (Anavarza)- Kadirli ve Andırın- Geben- Çinçin- Göksun- Efsus*'a ulaşan bu yol *Elbistan- Kayseri* kervan yoluna bağlanmaktaydı. Aynı şekilde *Antakya* üzerinden gelen ticaret yolu *Amanos* dağlarını aştıktan sonra bu yol üzerinden geçirdi.³⁰⁹ Yine bu yol *Hurman Kalesi* üzerinden *Sivas* tarafına geçmekteydi. *Ayas Limanı*'nın 1337'de Memlûkların eline geçmesinden sonra bu yol daha da işlerlik kazanmıştır. Bu yol üzerinden gelen Venedik ve Cenevizli tüccarlar *Kilikya* Ermenilerin elinde bulunan topraklardan geçerek *Geben Kalesi*'ne ulaşırlardı. Burada Ermenilere gümrük ödeyen bu tüccarlar Selçuklu ülkesine girerler ve *Sivas ve Kayseri*'ye devam ederlerdi. Bu yol üzerinde büyük kervansaraylar olmayıp tüccarlar geceleri küçük kalelerde ikamet ederlerdi.

4.İçtimai Hayat

Selçuklular zamanında *Maraş* bölgesinde yaşayan ahalinin ekseriyeti Türkmenlerden oluşmaktaydı. Bu Türkmenlerden *Ağaçeri* ve *Bayatların* bölgede yaşadığı bilinmektedir.³¹⁰ Bu

³⁰⁹ W. Heyd, **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, (çev.: Enver Ziya Karal), TTK. Yay, Ankara 2000, s.413-414.

³¹⁰ Salim Koca, **Selçuklu Devri**, s.502.

Türkmen boylarının yanında Oğuzlara bağlı başta Avşarlar olmak üzere diğer boylar da yaşamaktaydı. *Maraş ve Elbistan* bölgesinde yoğun olarak Danişmendli Türkmenleri de bulunmaktaydı. Anadolu'nun ilk fethinde rol oynayan **Danişmend Gazi**'ye bağlı olduğu düşünülen bu Türkmenlerin *Maraş, Türkoğlu*³¹¹, *Elbistan ve Afşin*'de köyler kurdukları bilinmektedir. Bunun yanında Ermeni, Süryani ve Rum gibi gayrimüslim unsurlarda bölgede huzur ve sükûnet içinde varlıklarını sürdürmekteydiler. *Maraş*'ın Türkler tarafından fethi sırasında burada önemli ölçüde Süryani nüfus bulunmaktaydı. Bunların bir kısmı *Maraş*'ı terk ederek *Mısır*'a gitmişlerdi.³¹² Süryani toplumu ile Ermenilerin arasının iyi olmadığı bilinmektedir. *Maraş*'ın Türk idaresi altında olduğu zamanlarda buraya saldıran Ermenilerin Süryani halkına baskı ve zulüm yaptıklarından daha önce bahsedilmişti.

1243'te *Anadolu*'yu işgal eden Moğollar *Türkistan*'dan pek çok Türk unsurunu da yanlarında getirmişlerdir. Bunlardan bir kısmı da *Maraş* bölgesine yerleşmişlerdir. Günümüzde *Andırın* taraflarında yaşayan *Tatar/Tatarlı* aşireti bu Türkmenlerden bir kısmıdır. *Tatarlı* aşiretinin

³¹¹ Türkoğlu'na bağlı Kılılı kasabası yanında Danişmend Höyüğü köyü bulunmaktaydı.

³¹² Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, (çev. Mustafa Daş), Yeditepe yay, İstanbul 2010, s.33.

Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaşadığı bilinmektedir.³¹³

Selçuklu sonrası *Maraş*'ta bir ara Ermeniler hâkimiyet sürse de daha sonra şehir Memlûkların idaresine geçmişti. *Elbistan* ise Selçuklu ve *Anadolu*'daki Moğol hâkimiyeti sonrası **Eratna Bey**'in idaresinde kalmıştır Memlûklar Ermenilerden aldıkları *Maraş* ve çevresine *Suriye*'nin kuzeyinden bilhassa *Halep* ve *Antakya* tarafından Türkmenleri yerleştirmişlerdir. Bu Türkmenlerin başına geçen ve daha önce *Birecik*'te Memlûklar adına görev yapan **Dulkadiroğlu Zeyneddin Karaca Bey** 1337'de Memlûklara tabi olarak Dulkadir Beyliği'ni kurmuştur. Dulkadir idaresi altında *Maraş* ve *Elbistan*'da çeşitli mesleklerin icra edildiği görülmektedir. Bu mesleklerin Selçuklulardan beri devam ettiği anlaşılmaktadır. Son Dulkadir Beyi **Alâüddevle**'nin kanunnamesinde *Maraş* ve *Elbistan*'da icra edilen meslekler arasında ekmekçi, bökçü, aşçı, helvacı, şerbetçi, takkeci, başmakçı, tacir, çeri (küçük eşya satan), kassâb, peynir ve yoğurtçu, balıkçı, hasırcı, soğancı, kilim ve keçeci gibi meslekler vardı. Ayrıca vakfiyelerde bezistan, değirmen ve hamam gibi işyerleri vardı. *Maraş* ve *Elbistan*'da çeşitli meslek gruplarının bulunduğu çarşılar vardı.³¹⁴

³¹³ Muammer Gül, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti**, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s.191.

³¹⁴ Merçil, s.272.

Selçuklu Devleti'nin ikbal döneminde yani **I.Alâeddin Keykubad** döneminde (1220-1337) *Maraş ve Elbistan* önemli Selçuklu şehirleri sayılmaktaydı.

SONUÇ

1064'de **Afşin Bey**'in akınlarda bulunduğu, 1071-72'de **Emir Çavuldur**, daha sonra da 1085-86'da **Emir Buldacı** tarafından fethedilen *Maraş bölgesine* pek çok Türkmen boyu gelip yerleşmiştir. Stratejik konumu sebebiyle önemli bir mevkide bulunan bu şehre Selçuklular özel bir önem vermişlerdi. İlk olarak *Maraş'ta* 1086-1097 arasında **Emir Buldacı** tarafından bir beylik oluşturulmuştu. 1097'de ise Haçlı istilası ile kesintiye uğrayan *Maraş'taki* Türk hâkimiyeti, Haçlıların kurduğu senyörlüğün 1149'da ortadan kaldırılmasından sonra yeniden sağlanmıştı. Bu tarihten itibaren yeniden Selçukluların eline geçen *Maraş'ı* **II. Kılıç Arslan**, ümerasından **Hüsameddin Hasan Bey**'e sonra da onun oğullarına geçmesi şartıyla *iktâ* etmiştir.

II. Kılıç Arslan, Hüsameddin Hasan Bey'in *Maraş'ta* bir uç beyliği kurmasını sağlamış ve bu 1258'e kadar devam etmiştir. Bu uç beyliğinin en önemli beyi dedesinden sonra onun yerine geçen **Nusretüddin Hasan Bey**'dir. O, hâkim olduğu toprakların azlığına rağmen diğer Selçuklu ümerasası gibi hırsla kapılmamış, devamlı sultanların yanında ve devletin menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir. **Nusretüddin Hasan Bey**'in nüfuzu **I.Gıyâseddin Keyhüsrev**'in son zamanlarında doruğa çıkmış ve sultanın ölümü ile oğulları arasından hangisinin tahta çıkacağına o karar vermiştir.

Maraş Uç Beyliği Anadolu Selçuklularının en önemli idari merkezlerinden biri olup, bu beyliğin idarecileri sultanlar nazarında önemli nüfuzlar kazanmışlardır. Bu Uç beyliğinin merkezi olan *Maraş'ın* bu sırada önemli ölçüde askeri bir merkez olduğunu görüyoruz. Selçukluların *Kilikya Ermenileri, Güneydoğu Anadolu ve Suriye* üzerine yapacakları seferler veya bu taraflardan gelebilecek tehlikeler için *Maraş'ta* çok sayıda asker bulundurdukları ve mühimmat yığıldıkları görülmektedir. *Maraş Uç Beyliği* döneminde bu bölgede görülen birçok siyasi olayın yanında **Baba İshak** ayaklanması gibi sosyal ve dinî içerikli önemli bir isyan da çıkmıştır. Yine Selçuklar döneminin en büyük *Türkmen isyanı* olan *Ağaçeri ayaklanması* da *Maraş* sınırları içinde çıkmıştır. Bu uç beyliğinden günümüze kalan en önemli kültür varlığı ise *Afşin'deki Ashabü'l-Kehf* külliyesidir. Selçuklular zamanında öne çıkan *Elbistan* ise önce Selçuklu sultanlarının meliklik merkezi olmuştur. *I. Mesud*, Danişmendlilerin elinden aldığı *Elbistan'ı* oğlu **II. Kılıç Arslan'a** vererek burayı meliklik merkezi yapmıştır. **II. Kılıç Arslan** sultan olduktan sonra oğlu **Mugiseddin Tuğrulşah'ı** *Elbistan'a* göndermiştir. **Mugiseddin Tuğrulşah** 30 yıldan fazla *Elbistan'da* melik olarak görev yapmıştır. Selçuklu hanedanına mensup birinin *Elbistan'da* bulunması bu şehrin gelişip büyümesine neden olmuştur. **II. Rükneddin Süleymanşah**, 1202'de **Mugiseddin Tuğrulşah'ı** *Erzurum'a* göndermiş, *Elbistan'ı* ise doğrudan başkent *Konya'ya* bağlayarak

burayı merkezden gönderilen valilerle idare etmeye başlamıştır. 1243 *Kösedağ Savaşı*'ndan sonra *Elbistan* ve çevresi Moğol istilasına uğramıştır. 1253'te yörede ortaya çıkan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanması *Elbistan* ve çevresinin yakılıp yıkılmasına neden olmuştur. 1250'lerden sonra Anadolu Selçuklu Devleti üzerinde artan Moğol istilasını sebebiyle *Maraş* ve *Elbistan* bölgesinde Türk halkı üzerinde baskılar yoğunlaşmıştır. 1258'de *Maraş* Ermeniler tarafından istila edilirken, *Elbistan* Selçuklu idaresinde kalmaya devam etmiştir. Memlûk **Sultan Baybars** 1277'de *Anadolu*'yu Moğollardan kurtarmak için düzenlediği seferde *Elbistan*'a uğrayarak burada büyük bir zafer kazanmıştır.

1298'de Memluk Türkleri *Maraş*'ı Ermenilerden alarak buraya Türk ahaliyi yeniden yerleştirmişlerdir. Şehir yeniden Müslüman Türk kimliğini kazanmıştır. 1308'e kadar Selçuklulara bağlı kalan *Elbistan* ise bu tarihte, devletin yıkılması ile İlhanlıların *Anadolu* valilerinin idaresi altına girmiştir. 1330'larda İlhanlıların *Anadolu* valisi **Eratna Bey**'in idaresinde kalan *Elbistan*'a **Taraklı** Türkmen oymağı yerleşmişti. Aynı sıralara bölgeye gelen Dulkadir Türkmenlerinin başında bulunan **Zeyneddin Karaca Bey**, *Elbistan*'ı **Taraklı Halil**'in elinden alarak ve *Maraş*'ı da ele geçirerek Dulkadir Beyliğini kurmuştur.

KAYNAKLAR

AKSARAYÎ, Kerimeddin Mahmud-i, **Müsâmeretü'l- Ahbâr**, (çev.: Mürsel Öztürk), TTK Yay, Ankara 2000.

EBÜ'L-FEREC, Gregory, **Ebü'l-Ferec Tarihi**, (Ç. Ernest- A. Wallis Budge, Türkçeye Ter. Ömer Rıza Doğrul), C.I-II, TTK Yay., Ankara 1982.

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C.I, Cem Yayınları, İstanbul 1977.

Ahmed b Mahmud, **Selçuk-Name**, C. II, (Haz: E. Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

ANNA KOMNENA, **Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexias Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası**, (çev.: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

ANONİM SÜRYANİ KAYNAĞI, I ve II. **Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi**, (H.A.R. Gibb'in notları ve İngilizceye çeviren: A.S. Tritton; Türkçeye Çeviren Vedii İlmen), Yaba Yay., İstanbul 2005.

ATALAY, Besim, **Maraş Tarihi ve Coğrafyası**, Maarif Vekâleti Yayınları, Matba-i Amire, İstanbul 1339.

AZİMÎ TARİHİ, **Selçuklularla İlgili Bölümler**, (çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara 1988.

BAŞKUMANDAN SİMBAT, **Vekâyinâme**, (çev. Hrant D. Andreatyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler.

BAYRAM, Mikail, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu**, Damla Matbaacılık Yay., Konya 1991.

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (çev. Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994.

DEMİRKENT, Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK Yay., Ankara 1996.

-----, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098–1118)**, C.I-II, TTK Yay., Ankara, 1990

EBÛ ŞÂME, Şehâbeddin Ebi Abdurrahman b. İsmail, **Zeylü'r-Ravzateyn**, (neşr.es-Seyyid Azîz el-Attar el-Hüsaynî) Darü'l-Ceyl, Beyrut 1947.

ERSAN, Mehmet, **Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, TTK Yay., Ankara 2007.

-----, **Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı**, Birleşik yay, Ankara 2010.

FULCHER OF CHARTRES; **A History of The Expedition to Jerusalem (1095–1127)** (Translated by Frances Rita Ryan Sisters Of St. Joseph), The University of Tennessee Pres Knoxville, 1969.

GEBEN Maddesi, İA., C.IV, Eskişehir 1997, s.761–762.

GESTA FRANCORUM; **The Deeds Of The Franks and The Other Pilgrims to Jerusalem**, (Edited by:

Rosalind Hill), Reader in History in The University of London, Thomas Nelson And Sons Ltd, 1962.

GORİGOS SENYÖRÜ HETUM, **Vekâyinâmesi**, (H.D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercümeler.

GÖKHAN, İlyas, **Maraş Haçlı Senyörlüğü**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı 172, Ocak 2008, s.71-107.

HEYD, W., **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, (çev: Enver Ziya Karal), TTK. Yay, Ankara 2000.

HONIGMANN, Ernest, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı** (çev.Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970.

-----, "**Maraş**" **İA**, C. VII, MEB Yay., Eskişehir 1997, s.312-315.

-----, *Tell- Başir*, **İA**, CXII, Eskişehir 1997, s.145-147.

IONNES KİNNAMOS, **Historia (1118–1176)**, (Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 2001.

İBNÜ'L-ADİM, **Bugyetü't-Taleb fî Târîh-i Halep** (Neşr: Seyyal Zekkar), C.I, Dârü'l-Fikr, Beyrut.

İBN BİBİ, **el-Evamiirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)**, (çev.Mürsel Öztürk), C.I-II., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.

İBN FURAT, **Tarihu İbnü'l-Furat**, C.IV-V, (Neşr: Hasan Muhammed eş-Şem'a), Bağdat, 1970.

İBN-İ İYAS, **Bedayi'iz-Zuhur fi'Vakayi'id-Duhur** (*Edeb-Tarih-Kıyas-Fukaha*), Mektebete Matbaatu'l-Fecri'l-Cedid, Kahire (tarihsiz).

İBNÜ'L-KALÂNİSÎ, **Zeyli Tarihu Dımaşk**, (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut 1908.

İBNÜ'L-ESİR, **el-Kâmil Fi't-Tarih**, (**Büyük İslam Tarihi**), C.XII, (çev. A. Ağırakça, A. Özaydın), Bahar Yay., İstanbul 1987.

İBN KESİR, **El-Bidaye ve'n-Nihaye**, (çev. Mehmet Keskin), C.XIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.

İBN ŞEDDÂD, **Baybars Tarihi**, C.II, (çev. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yay., İstanbul 1941.

İBN TAGRİBİRDÎ, **en-Nücumü'z-Zâhire fî Mülükü'l-Kahire**, C.VI (neşr. M. Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1992.

İBNÜ'L- VERDÎ, **Tarihu İbni'l-Verdî**, C.II, Darü'l-Kütübü'l- İlmiye, Beyrut 1996.

KARADENİZ Hasan Basrî, “*Osmanlı Devletinin Beylikleri İlhakı Siyaseti ve Dulkadir Beyliğinin İlhakı*”, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları II**, Kahramanmaraş 2008, s. 183–211.

KAŞGARLI, Mehlika Aktok, **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Kök Yay., Ankara 1990.

KAYA, Selim, I. **Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK Yay., Ankara 2006.

KOCA, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, TTK Yay., Ankara 1997.

-----, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yay., Ankara 2011

-----, *Dinî İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması*, **Gazi Türkiyat**, Güz, 2012-S. 11, s.11-38.

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, “*Abbasîler Döneminde Bizans Sugûrunda Türklük Faaliyetleri*” **Makaleler**, (hazr. E. Semih Yalçın, Altan Çetin), Berikan Yay., Ankara 2005, s. 331-346.

KÖKTEN, İ. Kılıç, “*Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Geçiş*” **Arkeoloji Dergisi**, Sayı X/I (1960), s.44-49.

EL-MAKRÎZÎ, Takiyiddin Ahmed, **Kitabü's-Süluk li- Marifet-i Düveli'l-Mülük** (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyade), C.I/I, Kahire 1956.

EL-MANSURÎ, Baybars, **Zubdetü'l -Fikre Fi Tarihi'l - Hicre**, (Neşr: D.S.Richard), In Kommission Bei Unnited Distributing, Beyrut 1998.

MERÇİL, Erdoğan, **Selçuklular –Makaleler-** Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011.

NİKETAS KHONİATES, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çeviren: Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Babailer İsyanı**, Dergâh Yayınları, Ankara 1996.

ONAR, Mustafa, **Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları İle Saimbeyli**, Adana Valiliği Yay., Adana 2002.

ÖZKARCI, Mehmet, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş**, C. I, II, TTK Yay., Ankara 2007.

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, C.II, M.E. B. Yay., İstanbul 1983, s.473.

PLESSNER, M., “*Melik*”, **İA**, C.VII, Eskişehir 1997, s. 664–665.

REŞİDÜDDİN, Fazlullah-ı Hemedânî, **Câmiü't-Tevârih**, (neşr. Behmen Kerimi), Tahran 1338.

-----, **Selçuklu Devleti**, (Farsçadan çeviri: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2010.

RUNCİMAN, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), C.I-II-III, TTK Yay., Ankara 1998.

SEVİM, Ali, **Selçuklu Ermeni İlişkileri**, Ankara, TTK Yay., Ankara 1983.

SÜMER, Faruk, “Çavuldur”, **DİA.**, C.VIII, İstanbul 1993, s.235-236.

-----, **Yabanlu Pazarı**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yay., İstanbul 1985.

-----, **Ashabü'l-Kehf**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 1989.

-----, “*Keykâvus I*”, **DİA**, C.XXV, İstanbul 2001, s.353.

-----, “*el-Hades (Göynük) Şehri*” **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, İstanbul Eylül 1993, s.4-8.

SÜRYANİ MİHAİL, **Vekâyinâme**, (çev.: H.D Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme Eserler, Ankara 1944.

ŞEŞEN, Ramazan, **Selahaddin Eyyubî ve Devri**, İsar Yay, İstanbul 2000.

TEXİER Charles, **Küçük Asya, C.III**, (çev.: Ali Suat), (hazr.: Kâzım Yaşar Kopruman, Musa Yıldız), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2002.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.

-----, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK Yay., Ankara 1988

-----, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.

URFALI MATEOS, **Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli** (çev.: Hrant D. Adnreasyen, Notlar: Edouard Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara 1987.

VAHRAM VEKÂYİNÂMESİ, **Kilikya Kralları Tarihi**, (H. D. Andreasyan), İstanbul 1946, TTK Basılmamış Tercüme Eserler.

YAKUT-EL-HAMEVÎ, **Mucemü'l-Buldân**, C. I, Dar Sader, Beyrut trhz.

YİNANÇ, M. Halil, "*Maraş Emirleri*", **TTEM**, 5,(82), 6,(83), 7,(84), İstanbul 1340, 1341.

-----, "*Elbistan*", **İA.**, C.VI, M.E.B. Yayınları, Eskişehir 1997, s.223-230.

-----, *Maraş Emîrleri*, (hazr. Selim Kaya), **Müslümanlar Tarafından Fethinden XIII. yy. Sonuna Kadar Maraş Beyleri**, K.Maraş 2004.

-----, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, Anadolu'nun Fethi I**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.

YİNANÇ, Refet, Mesut Elibüyük, **Maraş Tahrir Defteri**, C.I, II, Ankara Üniversitesi, Osmanlı Araştırmalar ve Uygulama Merkezi Yay., Ankara 1988.

YİNANÇ, Refet, **Dulkadir Beyliği**, TTK Yay., Ankara 1989.

-----, “*Eshab-ı Kehf Vakıfları*”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı XX, Ankara 1988, s.311-319.

DİZİN

A

Abaka Han, 135, 142
Abbasiler, 11
Açe
 Ane, 45
Adan, 73
Adana, 49, 69, 70, 143, 161, 178
Adata, 50, 89, 129
Adıyaman, 33, 36, 44, 88, 93, 104, 114, 160, 165
Afşin, 15, 20, 24, 36, 84, 121, 134, 148, 150, 152, 153, 156, 157, 159, 167, 170, 171
Afşin Bey, 15, 20, 170
Ağaçeri, 9, 106, 107, 108, 110, 111, 114, 115, 117, 118, 166, 171
Ağaçeriler, 107, 108, 109, 112, 114, 115, 116, 117, 118
Ahur Dağ, 47
Ahi Evren, 100, 102, 103, 174
Ahiler, 102, 131
Ahlât, 60, 85
Ahlâtşahlardan (Sökmenliler), 85
Akçaderbend, 50, 76, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 97, 99, 133, 134, 136, 146, 160
Aksaray, 22, 40
Akşehir, 96
Alâeddin Keykubad, 58, 82, 90, 112, 122, 152, 160, 169
Alâeddin Taybars, 128
Alâüddevle, 168
Alemeddin Kayser, 78

Alexios, 31, 119
Alişar, 87, 105
Alp Arslan, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 29
Amanos, 34, 126, 127, 137, 166
Amasya, 101, 104, 105, 115
Amid, 29
Amik Ovası, 61, 67, 145
Anadolu, 8, 9, 12, 14, 15, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 38, 43, 44, 49, 50, 56, 61, 62, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 99, 101, 103, 106, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 125, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 139, 141, 143, 146, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 164, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 180
Anadolu Selçuklu Devleti, 103, 130, 172
Anavarza, 34, 36, 127, 145, 166
Andırın, 36, 44, 47, 51, 68, 69, 71, 73, 156, 166, 167
Ankara, 11, 12, 13, 14, 16, 23, 24, 28, 29, 31, 35, 37, 39, 48, 51, 61, 64, 65, 69, 83, 85, 90, 91, 93, 95, 100, 104, 107, 109, 116, 117, 126, 127, 134, 136, 150, 158, 164, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181
Antakya, 8, 12, 14, 22, 27, 28, 32, 34, 38, 39, 43, 49, 51,

61, 67, 88, 109, 119, 126,
137, 166, 168
Antalya, 54, 66, 70
Anûşirevân, 109
Apulfgarip, 46
Arap, 11, 107, 108, 130, 151,
157
Araplar, 11, 89
Arek, 45
Arıtış, 24, 79
Arslan Yabgu, 20
Artuk Bey, 21, 24
Artuklu, 34, 53, 94, 96, 99
Ashabü'l-Kehf, 83, 100, 148,
149, 150, 152, 153, 154,
155, 159, 171, 179
Aşot, 45
Ayas, 24, 36, 51, 166
Ayıntab, 15, 38, 40, 77, 78,
132, 141
Ayn-i Zerbe
Anavarza, 145
Aynüddevle, 36, 48
Azerbaycan, 109

B

Baba İlyas, 101, 102, 103,
104, 105
Baba İlyas el-Horasani, 101
Baba İshak, 9, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 171
Babai, 102, 104, 107, 109
Babailer, 100, 101, 103, 104,
105, 177, 178
Bafnik, 93
Bağdat, 15, 63, 113, 114, 115
Balat, 67, 68
Balduk, 21
Balkanlar, 12

Bar Dionysius Çalibi, 46
Bati Anadolu, 12
Baudouin, 45
Baudouin de Marés, 35
Baybars, 50, 84, 89, 118, 123,
126, 128, 129, 130, 131,
132, 134, 137, 139, 141,
142, 150, 154, 157, 172,
176, 177
**Baybars el-Mansuri ed-
Devadari**, 154
Baycu Noyan, 110, 112, 113,
114, 115
Bedreddin Beçka el-Alai, 142
Bedreddin Beyseries- Şemsi,
128
Bedreddin el-Hazinedar, 136
Behinsi, 78
Belek, 34, 119
Berdus, 45
Berke Han, 131
Berkiyaruk, 27
Besni, 23, 36, 38, 41, 87, 88,
90, 94, 122, 160, 161, 165
Binboğa (Horon), 132
Bire, 40, 41, 86, 87
Birecik, 29, 41, 86, 87, 88, 100,
140, 168
Bizans, 11, 12, 13, 15, 19, 20,
25, 26, 28, 29, 31, 35, 36,
44, 45, 47, 48, 50, 52, 56,
60, 63, 89, 105, 114, 119,
130, 150, 153, 156, 157,
175, 177
Bohemond, 32, 33, 119
Bozlar, 50
Börklüce, 137
Butimites, 31

C

Caber Kalesi, 87
Celâleddin Karatay, 112, 156
Celâleddin Kayser, 65
Celaleddin Keyferîdûn, 63
Ceyhan, 21, 24, 28, 33, 34, 36,
40, 41, 45, 71, 83, 84, 105,
127, 130, 133, 137, 165
Cihanşah, 117, 121
Cofri(Geoffroy), 46
Cuti Bey, 115
Cürcan, 108

Ç

Çağlayancerit, 50
Çaka Bey, 19
Çankırı, 31, 39, 48
Çavlı Han, 122, 159
Çavuldur Bey, 18
Çavuldur Çaka, 19
Çermik, 95
Çevirme Han, 90, 161, 165
Çinçin, 68, 69, 70, 74, 83, 84,
166
Çinçin Kalesi, 68, 69, 70, 83
Çoğulhan, 159, 165
Çoltar Bahadır (Colbar), 141
Çorum, 101
Çukurhisar, 45, 69
Çukurova, 11, 13, 14, 15, 16,
24, 25, 28, 37, 43, 67, 88,
109, 125, 126, 132, 137,
143, 166

D

Dakyanus, 84
Danişmend Gazi, 19, 24, 29,
30, 32, 167
Danişmendli ili, 23
Dânişmendli Melik
Muhammed, 36
Dânişmendnâme, 19
Davut (Devlet), 26
Değirmendere, 36, 69
Derbend, 50, 89, 91, 122, 160,
165
Derbent Ağzı Hanı, 90
Derbsak, 61, 78, 116, 126, 137,
156
Derbü's-Selam, 50
Develi, 113
Dımaşk, 32, 35, 75, 86, 88, 94,
126, 128, 132, 136, 141, 176
Divriği, 12, 29, 138, 162
Doğanşehir, 31, 38, 51, 76, 90
Doğu Anadolu, 11, 12, 36, 43,
51, 95, 115, 140
Dulkadiroğulları, 118
Duzâhdere, 93
Dülük, 12, 14, 38, 39, 50, 51,
132, 156
Düzbağ, 87

E

Ebu'l-Kasım Saltuk Bey, 24
Efsus, 20, 21, 24, 84, 119, 153,
154, 155, 166
Ekinözü, 107
el- Amudayn, 127
el- Cezire, 75
el-Adil ve ez-Zâhir, 63

Elbistan, 8, 9, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 39, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 57, 58, 60, 61, 62, 66, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 89, 90, 91, 92, 98, 99, 101, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 130, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 146, 148, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 180

Elbistan Ulu Camii, 122, 159

el-Cezire, 15, 85, 86, 111

Emir Alameddin, 123

Emir Buldacı, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 119, 170

Emir Fahreddin, 138

Emir İlyas, 121

Emir Necmeddin, 106

Emir Seyfeddin Ebu Bekir Candar, 123

Emir Yusuf köyü, 121

Emir-i Dâd Seyfeddin Çalış, 132

Engizek, 44, 45, 87

Enzinit, 94

Ergani (Arkanin), 95

Ermeni, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 26, 31, 32, 34, 37, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 56, 60, 62, 65, 66, 68, 71, 74, 116, 119, 125, 127, 129, 142, 143, 144, 155, 157, 166, 167, 176, 178

Ermeniler, 9, 11, 12, 14, 15, 25, 28, 33, 37, 46, 47, 50, 54, 55, 56, 61, 62, 67, 69, 71, 74, 116, 125, 129, 141, 143, 144, 145, 149, 168, 172, 174

er-Rakim, 154

Erzincan, 23, 29, 112, 138

Erzurum, 11, 13, 48, 57, 60, 65, 121, 140, 171

Eşref Halil b. Kalavun, 143

Eyyübiler, 52, 55, 80, 85, 88, 91, 93, 95, 96

F

Fars, 20, 21, 118

Feke, 37

Felekeddin Halil, 113, 123

Fırat, 12, 13, 14, 29, 32, 61, 77, 88, 100, 143, 144

Fırat Nehri, 94, 144

Fırınz, 69

Fornos, 45

Frank, 106

G

Gabriel, 26

Gafina, 32

Gagik, 14

Gançi, 45

Gavele Kalesi, 90

Gavurdağ, 34

Gaziye Hanım, 99

Geben, 33, 36, 45, 46, 47, 51, 69, 71, 72, 73, 83, 166

Geoffroy (Gaufredoy), 35

Gerger, 104

Gevher Nesibe, 163
Gibidar, 14
Goromozol köyü, 14
Göksu, 18, 51, 61, 87, 133, 136, 178
Göksun, 8, 21, 23, 24, 28, 36, 44, 50, 60, 62, 68, 69, 71, 83, 89, 111, 119, 156, 165, 166
Gölbaşı, 92, 93, 160, 165
Göynük, 44, 50, 89, 129, 133, 136, 165, 179
Grigor, 12, 45, 180
Güney Kafkasya, 11
Gürcistan, 110
Gürcü, 91, 133, 142
Güyük Han, 125

H

Hacı Bektaş Veli, 106
Hacin, 69
Haçın, 70, 71
Haçlı, 8, 16, 21, 22, 28, 31, 32, 35, 39, 49, 51, 69, 119, 127, 155, 167, 170, 173, 174, 175, 178
Haçlı Seferleri, 16, 22, 28, 35, 155, 167, 173, 178
Haçlılar, 8, 28, 29, 31, 33, 34, 52, 119, 129, 143, 157
Hades, 31, 50, 76, 89, 90, 129, 133, 165, 179
Hadesü'l-Hamra, 50
Halep, 13, 15, 25, 39, 48, 50, 51, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 98, 99, 110, 111, 120, 128, 129, 130, 132, 134, 137, 143,

145, 146, 148, 153, 154, 156, 159, 160, 161, 164, 165, 168, 175
Hama, 87, 95, 126, 128, 140, 142, 145
Hamdaniler, 11, 129
Hamdâniler, 50
Hamdullah Müstevfi, 146
Hanobası Hanı (Kubadlı Han), 160
Harezmi, 91, 92
Harim, 128, 137
Hârizm, 85
Harput, 29, 34, 87, 94, 95, 100, 119, 143
Harput Artukluları, 96
Harran, 75, 85, 128
Harun, 45
Hasan Bey, 23, 117
Hazar Gölü, 96
Henri, 45
Hetum, 14, 45, 125, 127
Hıms, 87, 94
Hısn-ı Mansur, 33, 34, 94, 104, 114
Horasan, 106
Höyük, 20
Huni, 9, 21, 24, 118, 130, 133, 134, 141, 146, 154
Hunu, 24
Huni Ovası, 118, 134, 135
Hunlar, 108
Hurman, 21, 36, 50, 84, 157, 166
Hülagu, 113, 114, 116, 125
Hüsameddin Çoban, 51
Hüsameddin el- Ayıntabî, 129, 130
Hüsameddin Hasan, 51, 52, 53, 54, 55, 66, 149, 155, 170

- I. Gıyâseddin Keyhüsrev**, 53, 61, 62, 63, 65, 177
- I. İzzeddin Keykâvus**, 54, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 97, 151, 177
- I. Kılıç Arslan**, 23, 24, 26, 27, 29, 32, 119, 174
- I. Mesud**, 8, 36, 43, 171
- I. Alâeddin Keykubâd**, 53, 54, 65, 82, 85, 90, 96, 97, 98, 151
- I. Gıyâseddin Keyhüsrev**, 44, 55, 63, 170
- I. İzzeddin Keykâvus**, 53, 55, 63, 64, 66, 68, 73, 75, 79, 82, 98, 151
- II. Gıyâseddin Keyhüsrev**, 90, 99, 100, 102, 105, 110, 111, 121, 122, 158, 159, 160, 162
- II. Gıyâseddin Keyhüsrev**, 99, 154
- II. İzzeddin Keykavus**, 111, 113, 114, 123
- II. Kılıç Arslan**, 8, 39, 40, 41, 43, 47, 48, 52, 55, 57, 120, 171
- II. Leon**, 37, 56, 61, 62, 65, 66, 69, 71
- II. Rupen**, 56
- II. Thoros**, 46, 48
- II. Vasil**, 12
- III. Gıyâseddin Keyhüsrev**, 123, 131, 138
- Irak*, 11, 114, 164
- İsfahan*, 25, 26

- IV. Kılıç Arslan**, 112, 113, 115, 123, 131

- İdil*, 108
- iktâ*, 18, 33, 53, 66, 79, 170
- İl Arslan**, 119
- İl-Gazi, 21
- İlhanlı, 18, 135, 142, 146
- İlhanlılar, 25, 146
- İlyas Köyü*, 121
- İmadeddin**, 32, 107, 110, 111, 114, 115
- İnguzud*
(Engizek- Çevizlik), 45
- İran*, 64, 107, 108, 112, 117, 118, 125
- İskender Mirza**, 117
- İsmâîlilik, 101
- İsovra Çayı*, 74
- İstanbul*, 12, 13, 14, 18, 19, 23, 24, 25, 26, 28, 35, 39, 45, 48, 53, 60, 61, 79, 84, 90, 95, 96, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 111, 115, 120, 134, 140, 153, 154, 167, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180
- İzmir*, 19
- İznik*, 25, 26, 27, 119
- İzzeddin Aybek**, 62
- İzzeddin İbrahim**, 95
- İzzeddin Keykavus**, 58, 74, 82, 90, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 122, 123, 130, 131, 160, 164
- İzzeddin Saltuk**, 48
- İzzeddin Yugan er- Rügni**, 126

J

Joscelin, 32, 36
Joscelin de Curtenay, 32

K

Kahire, 37, 55, 67, 85, 86, 88,
106, 126, 132, 154, 176, 177
Kâhta, 104, 114
Kamareddin Hanı, 122, 165
Kamareddin Kamyar, 90, 96,
122, 160
Kapıdere, 93, 165
Kara Mehmet, 117
Karadağ, 34, 46
Karamanoğulları Beyliği, 131
Karasu, 137
Karatay Kervansarayı, 135,
156
Katoligos **Bogos**, 22
Katolikos **Teodor**, 22
Kayseri, 12, 15, 22, 23, 28, 36,
49, 50, 52, 56, 65, 67, 68,
73, 74, 84, 88, 89, 99, 106,
111, 112, 113, 115, 132,
135, 140, 141, 143, 148,
154, 156, 157, 159, 160,
162, 165, 166
Keban (Geben), 33
Kefersud, 40, 101, 104
Kemah, 23
Kerek, 87
Keysun, 14, 32, 34, 36, 47
Kılıç Arslan, 8, 26, 30, 33, 38,
39, 41, 43, 46, 47, 49, 51,
55, 56, 58, 60, 112, 114,
115, 119, 120, 123, 131,
164, 170, 171

Kır Han, 91
Kırşehir, 84, 106
Kıssık, 165
Kızıl Hades, 50
Kızılmak, 15
Kilikya, 8, 11, 12, 14, 16, 25,
34, 35, 36, 43, 44, 45, 46,
48, 49, 51, 55, 57, 58, 60,
62, 65, 67, 68, 83, 115, 116,
125, 126, 130, 140, 143,
166, 171, 176, 180
Kirey, 133
Koğ Vasil, 32
Konstantin, 45, 71, 73
Konya, 44, 47, 48, 58, 100,
105, 111, 113, 114, 121, 171
Koyluhisar, 63
Körsulu Çayı, 36, 72
Kösedağ, 110, 122, 130, 172
Kulan Arslan, 26
Kullar, 161
Kurttepe Hanı, 161, 162, 165
Kuru Han, 159, 165
Kutalmış, 20, 21
Kürencil, 127
Kyr İsak (Gersak), 73

L

Laskaris, 63
Leon, 37, 45, 57, 60, 63, 72,
127
Lozad (Lauzad), 74

M

M. Halil Yinanç, 15, 18, 22,
23, 24, 27, 44, 52, 54, 82,
90, 97, 98, 107, 152, 155

- Mahmud b. Mehdî**, 48
Mahruse-i Elbistan, 58
Malatya, 11, 12, 13, 14, 15, 26,
 31, 32, 34, 36, 37, 43, 48,
 50, 52, 56, 57, 59, 63, 76,
 79, 82, 90, 93, 96, 100, 101,
 104, 105, 111, 113, 114,
 115, 119, 122, 143, 161,
 162, 165
Malazgirt, 12, 13, 15, 21, 173
Malya Ovası, 106
 Manî inancı, 101
Mansur, 100, 126, 145
Manuel, 37, 48, 178
Maraş, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 18,
 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27,
 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35,
 38, 39, 41, 43, 44, 46, 47,
 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68,
 69, 71, 75, 77, 78, 79, 80,
 82, 83, 84, 88, 89, 90, 97,
 98, 99, 100, 101, 103, 104,
 106, 107, 108, 109, 110,
 111, 113, 114, 115, 116,
 118, 119, 120, 122, 125,
 126, 128, 129, 130, 136,
 137, 140, 142, 143, 144,
 145, 148, 149, 151, 152,
 154, 155, 156, 158, 161,
 164, 165, 166, 167, 168,
 169, 170, 171, 172, 173,
 175, 177, 180
Maraş emirliği, 56, 84
Maraş Silahhanesi
(Zeredhâne), 164
Maraş Uç Beyliği, 9, 44, 52,
 171
Maraşlı, 14
Mardin, 29, 85, 142
Marzuban, 40, 76, 77, 80
Melheme Ovası, 72
Melik Davud, 23
 Melik İbrahim, 53, 66, 149
Melik Kâmil, 86, 87, 88, 94,
 96
Melik Muhammed, 36
Melik Nasır, 95, 99
Melikşah, 19, 20, 21, 25, 26
Melikü'l-Efdal, 75, 78
Melikü'l-Eşref, 37, 75, 80
Melikü's-Salih, 41
Melikü'z-Zâhir, 61, 62, 67,
 68, 75
 Memluk, 9, 16, 37, 50, 89, 125,
 126, 129, 132, 134, 136,
 137, 140, 141, 144, 145,
 154, 172
 Memluklar, 25, 129
Menbiç, 13, 86
Mengü Kağan, 125
Mengücek, 23, 24
Menzelet, 165
Merri, 137
 Meryemçil, 36
Meyyafarikin, 29, 33, 85, 86
Mikhitar, 45
Minşar Kalesi, 65, 115
 Miryakefalon, 52
Misis, 24, 34, 51, 166
 Moğol, 24, 50, 85, 101, 109,
 110, 112, 118, 125, 127,
 128, 131, 132, 134, 138,
 139, 140, 141, 146, 168, 172
 Moğollar, 16, 84, 111, 114,
 115, 117, 125, 128, 130,
 131, 132, 134, 137, 140,
 142, 146, 167
Mugiseddin Tuğrulşah, 43,
 52, 57, 58, 59, 60, 65, 110,
 120, 163, 171

Muhammed Tapar, 27
Musul, 39
Muzaffereddin, 84, 100, 104,
110
Muzefferüddin, 99, 107
Mübarezeddin Armağanşah,
105
Mübarezeddin Çavh, 96, 111,
121, 158, 159, 162
Mübârizüddin Behramşah,
65, 71, 74, 80
Mübârizüddin Çavh, 44, 65

N

**Naibü's-saltana Hüsameddin
Toruntay**, 143
Namık Kemal semti, 35
Narlı, 23, 93
Nasır Selahaddin Yusuf, 116
Necmeddin Altunboğa, 78
Necmeddin Salih, 95
Nehrican, 127
Nehrü'l-Cevaz, 40
Niksar, 23, 29
Noşin, 73
Nureddin Artukşah, 95
Nureddin Mahmud Zengi, 32,
39, 40, 41, 48
Nurhak, 50, 87, 89, 90, 93,
107, 160, 161, 165
Nurhak Hanı, 161
Nurğal (Nurhak Dağı), 92
Nusretüddin Hasan, 51, 54,
55, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
71, 75, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 84, 90, 97, 98, 107, 110,
148, 149, 150, 151, 152,
155, 158, 164, 170

O

Oğuzeli, 32
Oksentz, 73
Orta Anadolu, 11, 15, 37, 49,
89, 115
Ortaçağ, 24, 36, 47, 53, 89, 95,
129, 157
Oşin, 45, 73

P

Pazarçık, 23, 50, 88, 90, 129,
133, 137, 160, 165
Pertus, 33, 47, 62, 156
Pertus (Bertiz), 33
Pertus kalesi, 47
Phileretos, 13, 20, 21, 25, 119
Pınarbaşı, 135
Pierre d'Aulpa, 29

R

Raban, 15, 34, 41, 77, 78, 79,
116, 156
Rakka, 85
Reb'a b. Ez- Zahir b. Ganem,
130
Renaud, 35
Reşidüddin, 18
Richard de Salerne, 35
Romanos Diogenes, 12, 13
Ruben, 14
Rum, 19, 91, 94, 142, 146, 167
Rumkale, 140, 143, 144
Rumlar, 12
Rüstem Bey, 56

S

Sadeddin Köpek, 102

Saimbeyli, 69, 70, 178

Samagar Noyan, 128

Samsat, 14, 21, 34, 41, 75, 78,
79, 101, 104

Sarız, 18, 28, 50, 132, 135,
157, 165

Karakilise, 50

Sarventikar, 127

Sasani, 64, 109

Selahuddin Eyyûbî, 41, 55,
56, 75

Selçuk, 16, 64, 91, 100, 103,
109, 148, 162, 163, 173

Selçuk (Saray) Hamamı, 162

Selçuklu, 8, 9, 12, 13, 18, 21,
24, 25, 27, 34, 36, 39, 41,
43, 47, 49, 50, 53, 56, 57,
58, 60, 61, 62, 63, 64, 66,
68, 70, 71, 76, 77, 78, 79,
82, 83, 85, 88, 89, 91, 93,
96, 97, 99, 100, 102, 104,
105, 107, 108, 110, 112,
118, 119, 120, 121, 125,
130, 131, 132, 134, 135,
136, 138, 139, 149, 153,
154, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 162, 163, 164,
166, 168, 169, 170, 171,
174, 177, 178

Selçuklu Darü's- Şifası
(Hastane), 162

Selçuklu Sarayı, 163

Selçuklular, 8, 9, 12, 14, 18,
20, 24, 26, 35, 37, 41, 43,
50, 51, 58, 71, 75, 80, 84,
85, 89, 90, 91, 93, 96, 102,
104, 112, 114, 135, 140,

142, 148, 153, 155, 156,
157, 159, 162, 164, 166,
170, 171, 177, 179, 180

Selemiyye, 86

Sevdili Hanı, 161

Seyfeddin İbn Alemüddin, 62

Seyfeddin Kalavun, 126, 141,
143

Seyfeddin Kızıl, 51

Seyfeddin Tabahi, 145

Seyfüddeve, 35, 129

Simbat, 35, 37, 44, 45, 46, 56,
57, 61, 62

Sis, 44, 49, 116, 126, 130, 145

Sivas, 12, 19, 23, 29, 37, 39,
48, 52, 76, 99, 101, 111,
115, 116, 162, 165, 166

Siverek, 94, 95

Stefan, 46

Stepannos, 45

Suğdak, 131

Sungur el- Aşkar, 127, 133,
141

Suriye, 11, 12, 13, 25, 36, 41,
43, 49, 61, 62, 68, 76, 77,
83, 84, 109, 111, 116, 126,
129, 132, 139, 140, 144,
145, 146, 168, 171

Süleymanşah, 15, 20, 22, 25,
26, 29, 57, 58, 60, 61, 171,
177

Süryani Mihail, 13, 14, 33,
35, 38, 41, 47, 56, 57, 68

Ş

Şah İsmail, 149, 159, 164

Şahinşah, 39, 48, 52, 151

Şam, 60, 85, 86, 87, 88, 89, 92,
94, 127, 164

Şamanizm, 101
Şambayat, 88
Şehsüvar Bey, 158
Şekerli Camii, 158
Şihabeddin Tuğrul, 75
Şirbaz, 13
Şoğagan, 46, 71

T

Tabaristan, 108
Taceddin Zeyrek, 138
Tangred, 33, 119
Taraklı Halil, 172
Tarsus, 11, 12, 13, 14
Tatar Hatun, 117
Tatarlı aşireti, 167
Tel- Hamdun, 144, 145
Tel-Başer, 101
Tel-Bâşir, 32, 40, 78, 79, 80, 156
Tel-Hamdun, 127
Tell- Afşin, 20
Thatul, 31, 32, 35
Timur, 141
Tokat, 29, 63, 101, 105, 111, 115, 134, 138
Toroslar, 15, 44, 69, 109
Tudavun Noyan, 132, 139
Tuğrul Arslan, 34, 119
Tuğrul Bey, 15, 20
Tuku Ağa, 132, 139
Turañşah, 87
Tutuş, 19, 25
Türk, 5, 8, 11, 12, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 31, 33, 34, 40, 50, 53, 56, 57, 60, 66, 71, 90, 95, 101, 107, 108, 109, 111, 115, 118,

167, 170, 172, 175, 177, 178, 179
Türk denizci beyliği, 19
Türkmenler, 38, 55, 102, 116, 131
Türkoğlu, 46, 167

U

Ulukaşla, 74
Umurtekin, 13
Urfa, 12, 13, 21, 22, 28, 29, 32, 36, 75, 85, 127, 174
Urfa Haçlı Kontluğu, 28, 32, 127, 174

V

Vasil (Azil), 73
Vezir **Pervane**, 131
VI. Leon, 37

Y

Yabanlu, 25, 51, 67, 68, 76, 84, 90, 111, 133, 134, 135, 136, 137, 150, 154, 179
Yağıbasan, 38, 39, 48, 49, 52
Yanmışlar Mescidi, 81
Yavuzeli, 77
Yedi Uyurlar, 153
Yedioluk, 135

Z

Zahir Baybars, 24, 126
Zamanı, 52, 67, 132, 135, 156

Zengîler, 52
Zeyneddin Beşâre, 65
Zeytun, 14, 44, 165
Zibatra, 31, 38, 51, 76

Zilli Han, 90, 92, 136, 160,
161, 165
Ziyaeddin **Muhammed**, 33
Zünnun, 38, 48